

НАУКОВА СПІЛЬНОТА

www.spilnota.net.ua

ШІСТДЕСЯТ ВОСЬМІ ЕКОНОМІКО- ПРАВОВІ ДИСКУСІЇ

Серія: Соціальні та гуманітарні науки

ISSN 2522-963X

Google Scholar

**Матеріали міжнародної науково-
практичної інтернет-конференції**

27-28 вересня 2022 р.

**Україна, Тернопіль - Польща, Переворськ
2022**

УДК 001 (063)

Шістдесят восьмі економіко-правові дискусії. Серія: Соціальні та гуманітарні науки: матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції, (м. Львів, Україна – м. Переворськ, Польща, 27-28 вересня 2022 р.) / [редкол. : О. Патряк та ін.] ; ГО “Наукова спільнота”; WSSG w Przeworsku. – Львів : ФО-П Шпак В.Б. – 150 с. – ISSN 2522-963X.

В збірнику опубліковані доповіді авторів з соціальних та гуманітарних наук, які оприлюднені на сайті www.spilnota.net.ua.

Оргкомітет:

Патряк Олександра Тарасівна, кандидат економічних наук, Західноукраїнський національний університет;

Шевченко (Огінська) Анастасія Юріївна, кандидат економічних наук, Think Global Ternopil;

Яремко Оксана Михайлівна, кандидат юридичних наук, доцент, Західноукраїнський національний університет;

Станько Ірина Ярославівна, кандидат юридичних наук, адвокат;

Яценко Василь Миколайович, кандидат педагогічних наук;

Рудакевич Оксана Мирославівна, кандидат філософських наук, Західноукраїнський національний університет;

Русенко Святослав Ярославович, аспірант, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.

Адреса оргкомітету:
79016, м. Львів, а/с 1621
E-mail: spilnota.net.ua@ukr.net

Тексти опубліковано у авторській редакції. Відповідальність за достовірність наданої інформації несуть автори, їхні наукові керівники та рецензенти.

Всі права захищено. У разі будь-якого використання опублікованих матеріалів посилання на джерело є обов'язковим.

ISSN 2522-963X

© ГО “Наукова спільнота” 2022

© Автори статей 2022

*Nikishyna Mariia,
State University of Trade
and Economics;*

*Savchuk Yelyzaveta,
State University of Trade
and Economics*

GOALS AND REGIMES OF THE MONETARY POLICY

Liberalization of capital accounts raises many controversial issues in the field of macroeconomic management, particularly in monetary policy. According to generally accepted economic theory, it is impossible to simultaneously conduct an independent monetary policy, control the exchange rate, and keep the capital account open. Each of these three options alone is potentially possible, but only two of them can be chosen as actual policy.

Monetary policy is one of the tools for ensuring economic growth, in particular through the regulation of inflation and the establishment of the key interest rate of the central bank.

Monetary goals ensure monetary stability of the country.

There are 3 types of monetary goals:

1. strategic – long run goals and also is the economic policy of the state. It includes: production growth, employment growth, balance of payments normalization, price stability. These goals can't be achieved at the same time because of the limited monetary resources and also these goals are interchangeable – the growth of one can cause the decline of another one.

2. intermediate goals – changes in economic processes that will contribute to the achievements of strategic goals. It includes: restraint of the situation on commodity and money markets (changings of the level of interest rate and the mass of money).

3. tactical (current) goals – short term goals that will contribute to the achievements of intermediate goals. It includes: change in discount rate, interest on refinancing loans, interest of interbank loans, volumes of refinancing loans, volumes of mandatory reserves and exchange rates.

Most central banks conduct monetary policy within some sort of monetary policy regime. Such a regime provides a structure for monetary policy decision-making. In addition to facilitating the decision-making itself, this structure enables the decisions to be communicated more easily to the public.

The basic monetary regimes are:

- 1) exchange rate targeting;
- 2) monetary targeting;
- 3) inflation targeting.

Under the exchange rate targeting regime, the central bank tries to ensure nominal exchange rate stability vis-à-vis the currency of a so-called anchor country via interest rate changes and direct foreign exchange interventions, thereby "importing" price stability from the country.

The benefits of exchange rate targeting regime are:

1. the exchange rate is the most obvious and easily monitored by the public on the commitment of the monetary authorities;
2. ensuring the stability of prices and the exchange rate of national currency;
3. if the rate is tied to the currency of a country with low and stable inflation, then such a monetary regime will reduce inflationary expectations for inflation in the country of anchor currency;
4. reducing transaction costs and uncertainty in international trade, stimulating the latter;
5. in the short term, the central bank can easily control the exchange rate through direct foreign exchange interventions;
6. a nominal anchor is established that binds the domestic inflation rate to the rate of price growth and thus holds back inflation.

The monetary targeting regime focuses on the growth rate of a chosen monetary aggregate. It is based on the finding that in the long term, price growth is affected by money supply growth. A problem, however, lies in the choice of an appropriate monetary aggregate to target.

The main benefits of monetary targeting regime are:

- 1) supreme power of the central bank that gives the high level of control;
- 2) quick measurement of monetary aggregates;
- 3) close connection to monetary policy instruments.

Under inflation targeting, the central bank publicly pre-announces an inflation target (or a succession of targets) that it is determined to achieve. This involves active and direct shaping of inflation expectations. This regime's decision-making scheme involves the use of much more information than merely the exchange rate or monetary aggregates, covering the labour market, import prices, producer prices, the output gap, nominal and real interest rates, the nominal and real exchange rate, public budgets, etc.

The benefits of inflation targeting regime:

1. the central bank has the flexibility to select and apply monetary policy instruments;
2. concentration of monetary policy on the domestic situation and respond to internal shocks;

3. setting a clear inflation target increases the responsibility of the central bank and avoids fiscal domination;
4. creation of foreseeable conditions for balanced development of all sectors and branches of economy;
5. when determining the nominal anchor, the consequences of its achievement will be clear to the public;
6. a sufficiently high level of public confidence in the central bank policy is ensured, resulting in lowering inflation expectations;
7. in the event of a failure of monetary policy, economic costs for the inflation targeting regime are lower than for other regimes.

Let's consider the impact of monetary policy directly on economic growth in Ukraine.

The study is based on the neo-Keynesian theory of economic growth and the IS-LM model. According to this theory, we assume that GDP is a function of monetary factors: the amount of money, the exchange rate, the interest rate, and inflation (Equation 1).

$$GDP = f(M3, EXR, IR, INF) \quad (1)$$

Equation 1 can be explicitly represented in the form of equation 2:

$$GDP = \beta_0 + \beta_1 M3 + \beta_2 EXR + \beta_3 IR + \beta_4 INF + \varepsilon_i \quad (2)$$

GDP – real GDP.

M3 – money supply (monetary aggregate M3);

EXR – exchange rate;

IR – NBU discount rate;

INF – inflation rate;

$\beta_0, \beta_1 \dots$ – parameter coefficients;

ε_i – is the standard error of the model.

Quarterly data for the period 1996-2021 obtained from the official website of the NBU and the UNCTAD database were used for the model. The obtained results are shown in the table. 1.

Table 1

Indicators of the model of the influence of monetary factors on GDP

Variables	Coefficient	t-statistics	Prob.
Constant	-6,82412	-2,691	0,0168
EXR	0,380689	2,326	0,0345
IR	-0,0663042	-1,240	0,2341
INF	-0,239146	-3,173	0,0063
M3	0,365031	7,156	0.0001
Standard regression error	3,731356		
R-squared	0,761136		
DW	2,223808		
rho	-0,116480		

Table data 1 show that the money supply (M3) has a positive and statistically significant effect on economic growth. The exchange rate (EXR) also has a significant effect on GDP growth in Ukraine. This means that an increase in the money supply by 1% leads to an increase in GDP by 0.37%. Accordingly, a one percent increase in the exchange rate leads to an increase in GDP by 0.38%. In contrast, inflation (INF) and interest rate (IR) have a negative impact on GDP. A one-percent increase in inflation and the NBU interest rate leads to a decrease in GDP by 0.24% and 0.07%, respectively.

The data also suggest that inflation and the interest rate negatively affect economic growth, and the effect of the NBU interest rate is statistically insignificant.

According to the obtained results, we can state that monetary policy in Ukraine does not contribute to economic growth and is not an effective tool for stimulating economic activity in the period 1996–2021. It is the interest rate, not the money supply, that should ensure economic growth. The experience of Ukraine shows that the NBU did not use the discount rate for its main purpose. At the same time, in the current period of monetary policy, the NBU uses the discount rate to achieve the goals of inflation targeting, which gives hope for the stabilization of the macroeconomic situation and improvement of macroeconomic stability trends.

References:

1. National Bank of Ukraine [Electronic resource] – Resource access mode: <https://bank.gov.ua/>.
2. Aram Eisenschitz & Jamie Gough (1996) The contradictions of neo-Keynesian local economic strategy, Review of International Political Economy. [Electronic resource] – Resource access mode: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09692299608434364> .
3. Carl E. Walsh. Monetary Theory and Policy / Carl E. Walsh. – Cambridge: Massachusetts Institute of Technology, 2010. – (3rd ed.).

*Архипова Тетяна Василівна,
кандидат економічних наук,
доцент, доцент кафедри
маркетингу ім. А. Ф. Павленка
Київського національного
економічного університету
ім. В. Гетьмана*

ОСОБЛИВОСТІ МЕДІАПЛАНУВАННЯ ІНТЕРНЕТ РЕКЛАМИ

Стрімкий розвиток сучасних інформаційно-комунікаційних технологій вносить динамічні зміни в процес медіапланування в інтернет середовищі. Незважаючи на наявність базових, класичних концептуальних підходів, щодо побудови плану розміщення рекламних матеріалів в засобах поширення інформацію, існують суттєві відмінності у медіапланування рекламної кампанії в онлайн на офлайн – носіях.

По-перше, інтернет-реклама відрізняється від офлайн-реклами тим, що реклама в рекламних мережах таких як Google Ads, Facebook Ads, Instagram Ads, LinkedIn Ads, Youtube Ads, Propeller Ads, Kadam, Quora Ads і т.д. має суттєве, точне аналітичне підкріплення, оскільки ці мережі легко інтегруються з такими аналітичними сервісами як Google Analytics, Power BI та ін., в яких точність показників максимальна і оновлюється майже в режимі реального часу. Завдяки такій розширеній і точній аналітиці можливо запускати рекламну кампанію і корегувати її налаштування досить часто – раз на 2 дні, раз у тиждень і т. д.

Щодо офлайн-реклами (або реклама, що не стосується інтернет-носіїв), вона не має такої точності і прогнозованості в аналітичних інструментах. Спеціаліст з реклами або маркетолог може лише приблизно (з суттєвою похибкою) прорахувати потенційний ефект реклами, а корегувати рекламні налаштування майже кожен день можливість відсутня.

По-друге, медіапланування інтернет-реклами може спиратися на точні прогнозовані показники, які вираховуються штучним інтелектом рекламної мережі, і є досить точні, щоб на них спиратися і демонструвати клієнту ще на етапі обговорення проекту.

Звичайно, є вірогідність, що система врахувала не всі фактори (політичні, економічні, соціальні і т. д.), але за звичайних умов точність прогнозу висока.

Тому при медіаплануванні можна сміло вказувати показники з мінімальною похибкою, але спершу треба дуже детально проаналізувати медіа бриф і розглянути різні сценарії, яка ефективність реклами буде

при використанні різних комбінацій інтернет-носіїв (або типів інтернет-реклами) в медіа-міксі.

В офлайн-рекламі всі показники медіапланування вираховуються спеціалістом власноруч.

По-третє, відрізняється спрямованість медіаплану на різні КРІ.

В інтернет-рекламі зазвичай серед основних показників, які беруться до уваги при складанні КРІ, є кількість конверсій, кількість транзакцій, цінність конверсії, вартість конверсії, вартість кліку, кількість показів, CTR (відношення кількості кліків по оголошенню до кількості показів), коефіцієнт конверсії банеру, коефіцієнт конверсії вебсайту з реклами.

В офлайн-рекламі ці показники значно відрізняються і частіше спрямовані не на конверсійні можливості реклами, а на її загальний ефект, куди входить і ріст впізнання бренду, і зростання попиту на товар і т. д.

На противагу, в інтернет-рекламі акцент на кількості показів реклами чи охоплення реклами робиться у дуже рідких ситуаціях – для іміджевих цілей або при впровадженні нового товару на ринок.

Таким чином, медіапланування інтернет-реклами має суттєві відмінності від медіапланування інших медіа-носіїв та медіа-каналів. А також власні особливості при виборі КРІ і прогнозуванні ефекту від рекламування. Зокрема, інтернет-реклама має значно більш розвинуте і точне аналітичне підкріплення, яке було досягнуто завдяки швидкому розвитку інформаційних технологій; при медіаплануванні інтернет-реклами можна більш впевнено спиратися на прогнозовані показники, оскільки математичні моделі вираховуються штучним інтелектом рекламних мереж, що робить ці дані більш точними; у медіаплані каналів інтернет-реклами відбувається акцент на зовсім інші показники для складання КРІ.

Література:

1. Принципы медиапланирования в Интернете [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://freshit.net/principyu-mediaplanirovaniya-v-internete/>
2. Медиапланирование рекламной интернет-кампании [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.intervolga.ru/blog/marketing/mediaplanirovanie-reklamnoy-internetkampanii/>
3. Реклама в YouTube: формування медіаплану [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lanet.click/mediaplan-reklamnoi-kampanii-youtube/>
4. КРІ в интернет рекламе: с чего начать отслеживание [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://blog.uamaster.com/kpis-in-internet-advertasing/>

*Бабій Леся Іванівна,
кандидат економічних наук,
доцент, доцент кафедри
податкового менеджменту
та фінансового моніторингу,
Державний вищий навчальний
заклад «Київський національний
економічний університет
імені В. Гетьмана»*

ФІНАНСОВО-ОБЛІКОВА СИСТЕМА КАПІТАЛІЗАЦІЇ БІЗНЕСУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ

Особливістю розвитку внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства проявляється в тому, що забезпечення капіталізації підприємства підлягає прямому впливу зовнішніх умов його господарювання і, у свою чергу, зростання капіталізації підприємства може спричинити перерозподіл ринкової вагомості суб'єктів інноваційного бізнесу, то є причиною змін у зовнішньому середовищі, в тому числі безпекового характеру. При цьому зростання капіталізації підприємства відбувається на основі повної реалізації внутрішніх можливостей підприємства, яке також доводить одночасний вплив внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства у забезпеченні позитивної тенденції його капіталізації. Невідповідність фінансово – господарських параметрів підприємства параметрам довкілля викликає виникнення кризи підприємства.

У вирішенні проблеми забезпечення капіталізації підприємства виникає необхідність постійного контролю над рівнем віддачі вкладених ресурсів в аспекті створення позитивної величини капіталізації.

Визначення сутності фінансово – облікової системи капіталізації інноваційного бізнесу включає: ринковий горизонт дослідження, який передбачає аналіз курсу акцій підприємства або оцінки вартості активів підприємства та визначення тенденцій змін цих показників з метою прогнозування їх перспективних значень; фінансовий горизонт дослідження передбачає встановлення бажаних цільових значень курсу акцій підприємства або вартості його активів та визначення методів акумуляції капіталу підприємства для досягнення встановлених орієнтирів, виробничий горизонт дослідження передбачає оптимізацію процесу основного виробництва підприємства з метою розширення обсягів виробництва сучасної конкурентоспроможної продукції на базі використання сучасної техніки та технології та, як наслідок, зростання вартості активів підприємства; біржовий горизонт дослідження

передбачає вибір варіанта публічного розміщення акцій підприємства або придбання майнових прав інших підприємств з метою створення вертикально інтегрованих структур.

Сутність управлінського механізму фінансово – облікової системи капіталізації інноваційного бізнесу визначають та розкривають його основні риси. Стратегічний характер забезпечення відображається в тому, що орієнтація підприємства на майбутнє зростання передбачає планування зростання власної капіталізації. А розвиток внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства проявляється в тому, що забезпечення капіталізації підприємства підлягає прямому впливу зовнішніх умов його господарювання і, у свою чергу, зростання капіталізації підприємства може спричинити перерозподіл ринкової вагомості суб'єктів інноваційного бізнесу, то є причиною змін у зовнішньому середовищі, в тому числі і безпекового характеру.

Література:

1. Гнатенко І. А., Бабій Л. І., Чорна О. Ю., Коновалов Р. І. Управління продовольчою безпекою в умовах динамічного бізнес – середовища. Українській журнал прикладної економіки. 2020. №4. С. 126-131.
2. Гнилицька Л. В. Обліково-аналітичне забезпечення економічної безпеки підприємства: монографія. Київ: КНЕУ, 2012. 305 с.
3. Кравчук О. Я. Діагностика та механізм забезпечення корпоративної безпеки підприємства: монографія. Луцьк: Надстир'я, 2008. 256 с.
4. Управління системою економічної безпеки суб'єктів господарювання: обліково-аналітичне забезпечення: монографія за ред. Черевка О. В., Гнилицької Л. В., Мігус І. П. Черкаси: ПП Чабаненко Ю. А., 2015. 198 с.

*Білий Денис Іванович,
аспірант кафедри міжнародної
економіки, Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана*

*Науковий керівник:
Столярчук Ярослава Михайлівна,
професор, доктор економічних
наук, Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана*

ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ ДРУГОГО РІВНЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ

В багатьох країнах існує трирівнева пенсійна система, де базовим рівнем виступає «солідарна пенсія» (працюючі особи своїми внесками утримують пенсіонерів), а два інші рівні є накопичувальними (всі внески зберігаються на персоніфікованих рахунках). Загалом, так звані другий та третій рівні пенсійної системи покликані збільшити пенсійні доходи та максимально наблизити їх до середньомісячної заробітної плати в країні. Відношення розміру середньої пенсії до середньої заробітної плати називається коефіцієнтом заміщення. В Україні у 2021 році даний показник склав 21% при встановленій Міжнародною організацією праці нормі 50% [1].

Покращити ситуацію та додати відсоткових пунктів до коефіцієнту заміщення має обов'язкова накопичувальна пенсія, яка в Україні представлена другим рівнем. Чергова спроба запуснути обов'язкову накопичувальну пенсійну систему в Україні була здійснена у грудні 2019 року зі створенням законопроекту №2683. Даний законопроект всіляко доопрацьовувався і станом на початок липня 2022 року очікує розгляду Верховною Радою України. Суть документу зводиться до формування платежів до другого рівня пенсійної системи з початку 2023 року. На перехідному етапі (до 2025 року) всі основні суб'єкти (зберігач, пенсійний фонд, керуюча компанія, адміністратор тощо) будуть створені державою та не матимуть аналогів. Після перехідного періоду буде створений реєстр авторизованих суб'єктів і учасники зможуть самостійно обрати собі пенсійний фонд. До таких суб'єктів планується встановити вимоги, що є вищими за аналогічні для добровільного пенсійного забезпечення. Для прикладу вимога до мінімального розміру капіталу стосується саме регулятивного капіталу

на дату подачі реєстраційних документів. Нині дана вимога стосується статутного капіталу, який може суттєво відрізнятись з регулятивним у випадку отримання авторизації підприємством, що має тривалу історію функціонування [2].

Внески до Фонду до 2025 року включно здійснюються роботодавцем та з державного бюджету України:

- 1% від заробітної плати працівника у 2023 році;
- 1,5% від заробітної плати працівника у 2024 році;
- 2% від заробітної плати працівника у 2025 році.

Тобто, на початковому етапі впровадження другого рівня пенсійного забезпечення сам працівник вносити кошти не буде. Його частку фактично компенсує держава, стимулюючи функціонування даної системи в майбутньому.

В розрізі інструментів розміщення акумульованих коштів та механізмів розподілу пенсійних виплат другий рівень пенсійного забезпечення не має відмінностей з третім. Існує визначений законодавством класифікатор фінансових інструментів та їх граничних пропорцій, які можуть включатись до інвестиційного портфеля пенсійного фонду. Сама стратегія обрання конкретних інструментів залежить від професіоналізму керуючої компанії. Для прикладу, є обмеження щодо того, що пенсійний фонд не може інвестувати в цінні папери, доходи за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України, більш як 50 відсотків загальної вартості пенсійних активів. Тобто, є умовні 100 мільйонів гривень активів, за якими 50 мільйонів можуть бути інвестовані, припустимо, в облігації внутрішніх державних позик. Однак, який буде термін до погашення цих облігацій та відповідно ставка дохідності залежить від рішення саме компанії з управління активами (КУА) [2].

Оцінювати ефективність функціонування другого рівня пенсійного забезпечення наразі неможливо через його фактичну відсутність. Усі законопроекти, що створені задля запуску цієї складової пенсійної системи залишаються нереалізованими. Швидше за все, в зв'язку з військовою агресією Росії проти України, запустити другий рівень пенсійної системи з початку 2023 року технічно не вийде. Сам процес створення необхідної інфраструктури займає від 3 до 6 місяців. Залишається сподіватись на те, що після перемоги України у війні західні донори та партнери дотиснуть законодавчу владу та пенсійна система буде реалізовано у своїй повноцінній формі. Зрештою, як зазначає міністерка соціальної політики Марина Лазебна, коли повноцінно запрацює система загальнообов'язкового пенсійного накопичення:

- громадяни отримають другу, додаткову до солідарної пенсію, що підвищить рівень коефіцієнту заміщення;

- економіка отримає довгостроковий фінансовий ресурс для масштабування виробництва та розширення спектру послуг;
- буде здійснюватися популяризація офіційного працевлаштування;
- підвищиться фінансова грамотність населення, що віддзеркалиться в збільшенні добровільних накопичень [3].

Список використаних джерел:

1. Коваль О. П. Реформування солідарної пенсійної системи України. Аналіт. доп. К: НІСД, 2020. – 28 с.
2. Проект Закону про загальнообов'язкове накопичувальне пенсійне забезпечення № 2683 від 27.12.2019. Верховна рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67794.
3. Міністерка соціальної політики Марина Лазебна: про пенсійну реформу і запровадження накопичувальної системи. *Міністерство соціальної політики*. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/20328.html>.

*Волошин Андрій Валерійович,
старший викладач кафедри
маркетингу та управління бізнесом
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»*

*Науковий керівник:
Бураковський Ігор Валентинович,
доктор економічних наук, професор
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»*

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Конкуренція є однією з найважливіших категорій в сучасній економічній теорії. Вона являє собою інтегральне явище, що набуває різноманітних форм та в кінцевому варіанті виражає глибинну сутність ринкових відносин. Адже вона є тією ринковою силою, що забезпечує взаємодію попиту і пропозиції, яка, в свою чергу, визначає ринкові ціни в економіці країни.

Концептуально базовими напрямками роботи конкуренції як процесу може бути досягнення наступних цілей:

- отримання нових ринків збуту/збереження існуючих;

- отримання ресурсів;
- ідеї.

В свою чергу конкурентоспроможність як похідна категорія від конкуренції має ряд своїх вузькоспеціалізованих функцій:

1) «Створення правил гри» – адаптація до умов ведення бізнесу та формування відповідних стандартів підприємницької діяльності – підприємство коли розпочинає свою діяльність, ознайомлюється з усіма наявними законодавчими актами, які регламентують виробничу, збутову, продуктову та комерційні діяльності і відповідно до них будують стратегію своєї діяльності з врахуванням того, що конкуренти діють за такими ж правилами;

2) формування цілей та стимулів діяльності – конкуренція стимулює та примушує агентів ринку до впровадження інновацій різних типів з метою задоволення змінного попиту споживачів; [3], [4]

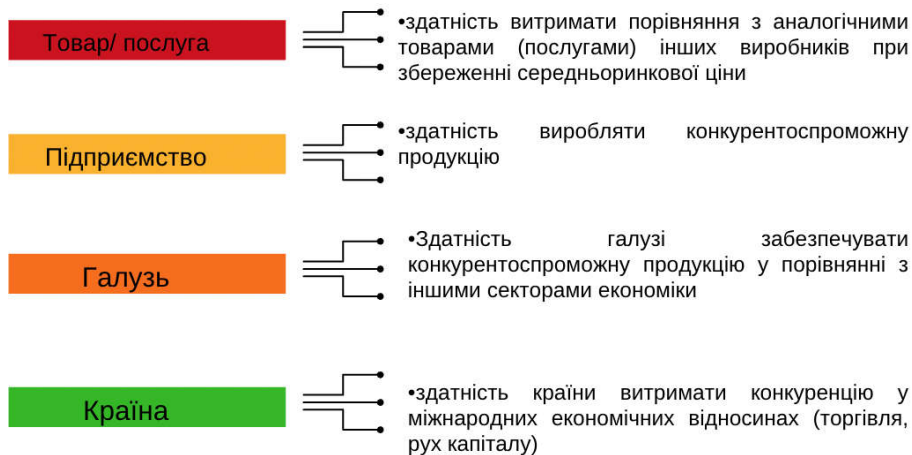
3) контролююча – реальна конкуренція примушує кожного з економічних суб'єктів дотримуватися єдиних правил і норм конкурентної поведінки, в рамках яких забезпечується їх самостійність і активність в економічній діяльності;

4) функціональна – формування розподілу ресурсів та вироблених благ між економічними суб'єктами здійснюється за критерієм їх максимальної віддачі та ефективного використання виробничих можливостей [3].

В свою чергу, можна розглядати два види конкуренції в сучасній економіці – конкуренція підприємств як виробників благ/ послуг та конкуренція споживачів.

Конкурентоспроможність є концепцією, яка представлена на всіх рівнях функціонування економіки: національному, регіональному, галузевому, окремої компанії (або господарства).

Рис. Функціональні рівні конкурентоспроможності

Авторська розробка на основі [1], [2]

Загалом, можна бачити, що категорія конкурентоспроможності є наскрізною – на будь якому рівні функціонування економічних агентів присутнє суперництво за ті чи інші ресурси.

Література:

1. Myroshnichenko, O. (2015). Bazovyi posibnyk z internatsionalizatsii biznesu i vykhodu na rynky Yevropeiskoho Soiuzu. Retrieved from https://issuu.com/irf_ua/docs/eu2014-24-12 [in Ukrainian].
2. Leonidou LC (1995) Empirical research on export barriers: review, assessment, and synthesis. J Int Mark 3: 29-43
3. Thai, M. T. T., & Chong, L. C. (2013). Dynamic experimental internationalization: Strategy of SMEs from a transition economy. Journal of International Entrepreneurship, 11(4), 370-399. doi:10.1007/s10843-013-0110-4
4. Westhead P, Wright M, Ucbasaran D (2001) The internationalization of new and small firms: a resource-based view. J Bus Ventur 16(4):333-358

*Горбачов Олександр Володимирович,
магістрант ОП «Адміністративний
менеджмент», Сумський
національний аграрний університет*

*Науковий керівник:
Славкова Олена Павлівна,
доктор економічних наук, професор,
Сумський національний
аграрний університет*

ВИКОРИСТАННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ НАДАННЯ КАРДІОЛОГІЧНИХ ПОСЛУГ ТА ЇХ АДМІНІСТРУВАННЯ

Охорона здоров'я є особливою сферою, елементом національної безпеки країни, проте тенденції, що виникають, швидко включають цю галузь у міжнародний поділ праці, що дозволяє використовувати переваги міжнародної спеціалізації, а також повноцінно відчувати проблеми, пов'язані з цими тенденціями. Лібералізація торгівлі медичними послугами, «звуження дистанції» за рахунок розвитку транспортної інфраструктури та зниження вартості виїзду за кордон призводять до того, що надання медичних послуг перестає бути національною прерогативою. Воно потребує вивчення міжнародного досвіду. Забезпеченість людини різноманітними послугами в сучасних

умовах науково-технічної революції стає тією складовою в системі загального обсягу його потреб, без якої інші блага можуть втратити своє домінуюче значення. Особливо це стосується кардіологічних послуг населенню та якості і ефективності їх надання [1].

Сучасна глобалізована економіка характеризується високим рівнем монополізації світового ринку кардіологічних послуг, спрямованого на переважний розвиток комерціалізації медичної діяльності, керуючись виключно економічною доцільністю її розповсюдження, що призводить до серйозних дисбалансів у системі охорони здоров'я, соціального захисту і якості життя населення по всьому світу. У сучасному світі розвинена система здоров'я населення стає одним із значущих конкурентних переваг будь-якої країни на світовому ринку і їй притаманні зміцнення здоров'я населення як один із стратегічних завдань будь-якої держави. Потреба у збереженні здоров'я посідає перше місце в ієрархії потреб держави, особливо в сучасних умовах, коли світ стоїть перед загрозою демографічної кризи, а високий рівень захворюваності і смертності населення працездатного віку від кардіологічних захворювань становить загрозу для соціально-економічного розвитку та національної безпеки країни. При цьому, проблеми наслідків впливу соціальних факторів на здоров'я населення, подолання захворювань, у першу чергу, кардіологічних та інших, збереження репродуктивного здоров'я нації та інші питання, які постійно знаходяться в полі зору урядів різних країн, лише посилюють суперечливість глобалізаційного розвитку світового ринку медичних послуг [125].

Ми вважаємо що глобалізаційні тенденції розвитку світового ринку охорони здоров'я включають діяльність міжнародних організацій, що регулюють ринок, діяльність міждержавних, державних (неурядових) організацій та благодійних фондів, що надають медичну допомогу світу, лібералізація торгівлі кардіологічними послугами та монополізація світового фармацевтичного ринку, створення медичних кластерів, розробка сучасних методів лікування, технологій та медичного обладнання, застосування міжнародних стандартів охорони здоров'я, міжнародна міграція спеціалістів особливо зараз в умовах повномасштабного вторгнення.

Ми погоджуємося з думкою науковців у тому, що в Україні надання кардіологічних послуг перебуває на низькому рівні порівняно з усіма без винятку країнами-учасницями ЄС, Північної Америки та більшістю країн-сусідів, і тому часто наші громадяни вимушені користуватися послугами «медичного туризму» – через недосконалість інституційних положень вітчизняної системи охорони здоров'я. Відповідно впровадження ефективного досвіду надання медичних послуг

відіграє одну з ключових ролей у побудові якісної системи охорони здоров'я [3].

Сучасна ситуація в Україні свідчить про те, що війна – це час, коли люди перебувають у постійній емоційній напрузі та стресі. Надмірна стимуляція симпатичної нервової системи, надмірна секреція глюкокортикоїдних гормонів і зниження рівня гормонів естрогену підвищують ризик серцево-судинних захворювань. Основним механізмом, за допомогою якого гострий психосоціальний стрес підвищує ризик серцево-судинних захворювань, є підвищення частоти серцевих скорочень і артеріального тиску через активацію симпатичної нервової системи та зниження активності парасимпатичної нервової системи. У людей із серцево-судинними захворюваннями стрес може призвести до стенокардії, серцевого нападу, високого кров'яного тиску, аномального серцевого ритму та високого рівня цукру в крові.

Вивчення зарубіжного досвіду показує, що у наших партнерів є передові технології лікування та адміністрування надання кардіологічних послуг населенню держави.

Література:

1. Славкова О.П., Соколов М.О. Механізми державної взаємодії в наданні якісних медичних послуг лікувальними закладами. *Наукові інновації та передові технології (Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»)*. 2022. No 2(4). С. 240-251
2. Семигіна Т. В. Політичні аспекти охорони здоров'я: на перетині глобального і локального : книга. Київ : Києво-Могилянська академія, 2013. 400 с.
3. Маркіна А.А. Адміністративно-правове регулювання надання медичних послуг в Україні. Автореф. дис.. канд. юрид. наук за спец. 12.00.07. – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2018. С. 22.

*Ігнатченко Анастасія Сергіївна,
аспірантка кафедри економіки,
підприємництва та
бізнес-адміністрування,
Сумський державний університет;*

*Тарасов Валерій Андрійович,
студент кафедри економіки,
підприємництва та
бізнес-адміністрування,
Сумський державний університет*

*Науковий керівник:
Ковальов Богдан Леонідович,
кандидат економічних наук,
доцент, доцент кафедри
економіки, підприємництва
та бізнес-адміністрування,
Сумський державний університет*

ЕФЕКТИВНІСТЬ СПІВПРАЦІ ДЕРЖАВИ І БІЗНЕСУ В РЕАЛІЗАЦІЇ ЗЕЛЕНИХ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ

Об'єднання держави і бізнесу це ефективний метод реалізації зелених інвестиційних проектів. Цілі сталого розвитку складно досягти без залучення бізнесу.

Аналізуючи міжнародний досвід, спостерігаємо в розвинутих країнах пошкваллення «хвилі» зеленої революції, що істотно змінює економічне середовище та фінансові ринки, спонукає уряди і бізнес здійснювати перерозподіл фінансових потоків у перспективні екологічно чисті сектори економіки [1].

Головним важилем уряду в співпраці є підтримка підприємств у реалізації проектів впровадження чистих продуктів і технологій. Популяризація реалізації проектів за допомогою взаємопідтримки на державно-публічному рівні підвищує рівень ефективності зеленого інвестування. Підприємства мотивовані додатковим капіталовкладенням, в той час же держава отримує зменшення негативного впливу на навколишнє середовище, підтримуючи концепції сталого розвитку. Важливо щоб була об'єднана система регулювання та реалізації проектів. Контроль і підтримка держави повинні бути протягом всього інвестиційного горизонту, так як інструменти зелених інвестицій – це довгострокове інвестування. Компонент підтримки також включає

заходи, спрямовані на проектування та проведення необхідних адаптаційних робіт, придбання або проектування нових технологій, навчання або перепідготовку працівників.

При створенні та презентації бізнес-проекту наводять можливі варіанти проходження всього етапу його реалізації. Але в довгостроковому періоді складно прогнозувати шлях його реалізації. Тому рекомендацією є впровадження нових та вдосконалених правил фінансування. Рекомендуємо раз на 3-5 років переглядати ефективність проекту, щоб спостерігати реальну тенденцію результативності процесу з корегуванням на вже відомий період, визначаючи відношення результату до понесених витрат і реальної екологічності технологій.

Більшість методик і алгоритмів визначення ефективності екологічних інвестицій націлені на оцінку виключно економічної ефективності, оскільки екологічні наслідки реалізації інвестиційних проектів у процесі визначення суми необхідних витрат і розмір обумовлених при цьому результатів не підлягають кількісній оцінці й обліку [2]. Тому складно визначити єдину форму визначення ефективності екологічних проектів. Залишається лише опиратися на визначення головних цілей проекту і його об'єкту, так як більшість критеріїв важко звести до вартісного виміру.

Нові підходи до стратегічного планування екологічного бізнес-проекту призведе до позитивного зрушення і успішність виконання цілей сталого розвитку. Зелені інвестиції покликані стимулювати економічне зростання та розвиток, забезпечуючи при цьому збереження та раціональне використання природних активів з тим, щоб вони продовжували надавати сировину, енергію, воду і різноманітні екосистемні послуги, на які покладається добробут країн [1].

Стратегія та новий бізнес-проект повинні бути впроваджені на підприємстві таким чином, щоб вони призвели до інновацій в асортименті та інших змін у компанії (краща організація роботи, покращення логістики, отримання кращого контакту з клієнтами, створення позитивний імідж компанії). Використання інструментів проектування має допомогти переорієнтувати діяльність компанії крізь призму потреб клієнтів і ринкових тенденцій, одночасно оптимізуючи процеси та впроваджуючи нові або модифіковані продукти. В нинішній соціально-економічній ситуації важливе належне управління інвестиціями та вчасне реагування на нові виклики з якими ще доведеться зіткнутися в майбутньому.

Література:

1. Основні засади впровадження моделі «зеленої» економіки в Україні : навч. посіб. / Т. П. Галушкіна, Л. А. Мусіна, В. Г. Потапенко та ін. ; за

наук. ред. Т. П. Галушкіної. – К. : Інститут екологічного управління та збалансованого природокористування, 2017. – 154 с.

2. П'ятка Н. С. Методологія оцінювання економічної ефективності екологічного інвестування/ Вісник НУВГП. – Випуск 4 (88), 2019.

*Ізюмець Марина Сергіївна,
магістрантка спеціальності 073
Менеджмент освітньої програми
«Бізнес- адміністрування» Вищого
навчального закладу Укоопспілки
«Полтавський університет
економіки і торгівлі»*

ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТОВ «НОВА ПОШТА» ЧЕРЕЗ ВПРОВАДЖЕННЯ НА ВІДДІЛЕННЯХ ЛОКАЛЬНИХ СТАНЦІЙ ПЕРЕРОБКИ ВТОРИННОЇ СИРОВИНИ

На даний момент проблема сталого розвитку набуває першорядного значення, стає стрижнем всієї економічної політики, задає контури стратегічних рішень. Забезпечення сталого розвитку входить до складу найважливіших функцій як окремого підприємства, і держави загалом.

На наш погляд, питання сталого розвитку підприємства недостатньо досліджені вітчизняною наукою. Відсутність єдиного підходу до визначення даної наукової категорії дозволяє стверджувати, що в даний час існує необхідність, а також склалися передумови та умови для обґрунтування та розвитку категорії "сталий розвиток підприємства". Категорія «сталість» – міждисциплінарна, застосовується у різних науках і дослідженнях, змінюючи сенс у часі, і, отже, існують різні підходи до визначення даної категорії, часто в значною мірою відрізняються за змістом та підходів до оцінки.

Актуальність означеної проблеми зумовила проведення досліджень у цій сфері, визначила тему дослідження, його цілі та завдання. Об'єкт дослідження – процес управління ТОВ «Нова Пошта» в контексті реалізації цілей сталого розвитку.

Предмет дослідження – є теоретичні та науково-методичні положення управління ТОВ «Нова Пошта» в контексті реалізації цілей сталого розвитку.

На основі попередніх досліджень у дипломній автором було визначено завдання розробити програму впровадження локальних станцій переробки вторинної сировини на відділеннях ТОВ «Нова Пошта»

Одним із напрямів підвищення ефективності управління ТОВ «Нова Пошта» у досягненні цілей сталого розвитку є впровадження «зеленої логістики».

«Зелена логістика» – це такий вид логістики, який має науково-практичну діяльність, враховує екологічні аспекти на всіх стадіях руху матеріальних та інших відповідних йому потоків, з метою зменшення деструктивних впливів на довкілля та оптимізації ресурсоспоживання [1].

Суттю застосування концепції «зеленої логістики» в українській практиці є бажання дотримуватися принципів сталого розвитку компаніями, які зацікавлені у зниженні негативного впливу своєї діяльності на екологічну безпеку за такими напрямками [2]:

- 1) відходи, що виникають через упаковки та тару;
- 2) виробничі відходи;
- 3) відходи, що виникають при транспортуванні в рамках ланцюжків поставок;
- 4) відходи, що виникають через псування товарно-матеріальних цінностей у процесі їх транспортування у межах ланцюжків поставок.

Схематично ефективність впровадження зеленої логістики у концепцію сталого розвитку підприємства ТОВ «Нова Пошта» можна зобразити рисунку 1.

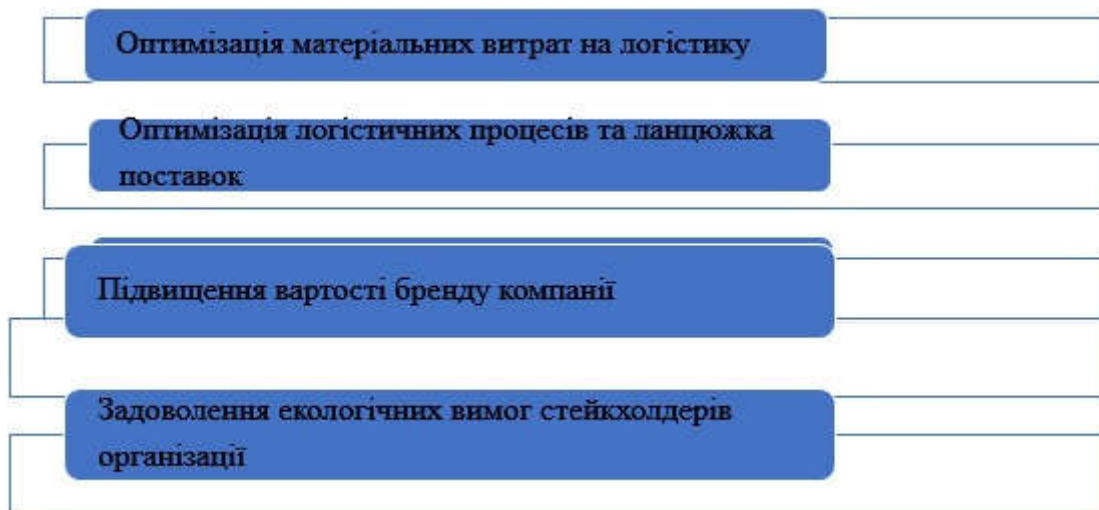

Рис.1. Стадії формування кінцевої ефективності впровадження зеленої логістики у рамках сталого розвитку бізнесу ТОВ «Нова Пошта»
Джерело: складено автором

Слід зазначити, що одним із напрямків зниження екологічних ризиків, впровадження «зеленої логістики» та ефективного використання ресурсів є підхід, що передбачає використання вторинних ресурсів,

який базується на застосуванні механізмів регенерації відпрацьованих ресурсів.

Наприклад, у процесі експлуатації автомобільного транспорту в категорію відпрацьованих олій із свіжих переходить до 80 % від початкового обсягу олій. При цьому відпрацьовані олії є окремим видом висококалорійного палива, яке може бути використане для отримання теплової енергії. Оскільки при спалюванні відпрацьованих масел також відбувається забруднення атмосфери шкідливими речовинами, можна констатувати той факт, що цей напрямок не є оптимальним. Тому необхідно впроваджувати у практику більшою мірою екологічні механізми скорочення відходів [3, 4].

Так, наприклад, як зазначалось у розділі 2.3 ТОВ «Нова Пошта», впровадила проєкт з повторного використання коробок, в якому Клієнти можуть залишити на відділенні коробку після отримання вантажу і отримати бонус, а коробка повертається на баланс відділення і може бути продана наступному Клієнту зі знижкою. Але даний процес має наступні недоліки:

1) при використанні коробки вторинного використання знижується її якість, що призводить до розривів та пошкодження відправлення.

2) складська зона відділення переповнюється використаними коробками у складеному вигляді, що призводить до захаращення площ та заважає працівникам виконувати функціональні обов'язки.

3) виникає ризик махінацій з боку працівників ТОВ «Нова Пошта», які не повертають коробки на баланс а пакують в них відправлення клієнтів, які оплатили нове пакування, тим самим перекриваючи недостачу пакувального матеріалу відділення або отримуючи власну вигоду від сплачених готівкою коштів за пакування.

Питання пошкоджень є гострим для ТОВ «Нова Пошта», адже, як було з'ясовано при аналізі фінансово-господарської діяльності витрати по претензіям становлять значну статтю витрат і у 2020р. порівняно з 2019 р. збільшились на 40% та склали у 293 406 тис. грн..

Для вирішення зазначених вище проблем пропонується реалізація проєкту з встановлення локальних станцій переробки картону. Суть проєкту заключається в закупці та оснащенні вантажних відділень ТОВ «Нова Пошта» промисловим шредером для переробки використаних коробок і використанні подрібненого картону як наповнювач у нові коробки.

Інноваційна пропозиція має наступні переваги:

1) розширення площі відділення, за рахунок прибирання зони зберігання вторинної сировини.

2) зниження ризику махінацій із б/у коробками, за рахунок заборони зберігання будь-яких використаних коробок на території

відділення та регламентації термінів подрібнення через шредер вторинної сировини.

3) зниження затрат на закупку паперового наповнювача та зменшення витрат на його доставку, так як наповнювач буде виготовлятися локально.

4) зниження затрат на транспортування вторинної сировини, за рахунок її локальної переробки.

5) зменшення випадків пошкодження відправлень, запакованих у коробки вторинного використання.

б) зменшення вартості пакування для клієнта.

Розглянемо, як буде виглядати бізнес-процес запропонованої інноваційної пропозиції на рис.2.

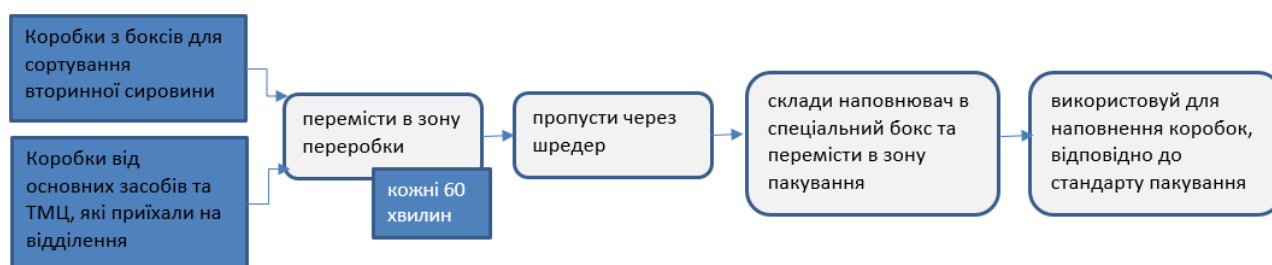

Рис. 2. Бізнес-процес переробки картону за допомогою шредера
[складено автором]

Як бачимо, з рисунку 3.3 джерелом надходження сировини для переробки залишаються коробки від клієнта – одержувача, які він залишив у боксі для сортування відходів, або в клієнтській зоні відділення. Додатковим джерелом отримання сировини виступають власні процеси відділення, в результаті яких накопичуються відходи картону та мукулатури, а саме отримання основних засобів та товароматеріальних цінностей, такі як засоби індивідуального захисту в коробках, канцтовари в коробках, чекові смужки або клейкі стрічки в індивідуальному пакуванні.

Всі ці накопичення 1 раз на годину консолідуються відповідальним оператором або приймальником, згідно графіку розробленого керівником відділення на місяць, та переміщуються у зону переробки де розміщений шредер.

Сировина у вигляді картону та пеперу пропускається через шредер і в результаті формується подрібнені пресовані смужки наповнювача, який відповідальний працівник переміщує в зону пакування і пакувальник використовує для наповнення коробок та ущільнення простору між відправленнями.

Вартість 1 такого шредеру складає 83 502 грн, середня кількість картону, який здається 1 вантажним відділенням дорівнює 267 кг, тобто потенційний прибуток за задачу вторсировини без логістичних витрат складає 1334 грн, при цьому витрати на логістику (доставка вторсировини в пункти здачі та зайнята площа віддулень) складають 10534 грн на місяць. Відділення реалізує послуг з продажу наповнювача на 16358 грн, тобто 15024 грн додаткового доходу та 10534 грн економії від переробки вторинної сировини у наповнювач з врахуванням відсутності затрат на логістику.

З врахуванням додаткового доходу та економії термін окупності проєкту для відділення з аналогічним рівнем вторсировини складає 3,2 місяці.

Очікуваний дохід за 1 рік з одного відділення – 306696 грн.

Очікуваний дохід за 2 роки з одного відділення – 613319 грн.

Враховуючи високу рентабельність проєкту, на другому етапі його впровадження можна розглянути можливість безкоштовного надання наповнювача клієнтам з метою покращення якості клієнтського пакування та зниження пошкодження відправлень і як наслідок, зменшення сум компенсацій за претензіями.

Отже, в реалізація запропонованого проєкту з встановлення локальних станцій з переробки використаного картонного пакування допоможе створити замкнутий цикл використання вторсировини, зекономити на логістиці та отримати додатковий прибуток. Окупність проєкту – 3,2 місяці.

Дані заходи сприятимуть досягненню Цілей сталого розвитку компанії «Нова Пошта».

Література:

1. Хоміч Л. Тара: усе, що повинен знати еколог. Аспекти поводження // Л. Хоміч // Екологія підприємства. Щомісячний спеціалізований журнал. – 2018-№12.-0.52-5
2. Варналій З. С., Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Білик Р. Р. Бізнес-планування підприємницької діяльності: навч. посіб. Чернівці: Технодрук, 2019. 264 с.
3. Васильців Т. Г., Качмарик Я. Д., Блонська В. І., Лупак Р. Л. Бізнес-планування: навч. посіб. Київ: Знання, 2013. 173 с.
4. Смаковська Ю. Критерії експертної оцінки бізнес-плану підприємницького проєкту. Формування ринкової економіки в Україні. 2009. №19. С. 434-438.
5. Сайт компанії «Нова Пошта» <https://novaposhta.ua/csr/>

*Лісін Микита Сергійович,
магістр, Державний
біотехнологічний університет,
м. Харків, Україна*

*Науковий керівник:
Воронкова Алла Анатоліївна,
кандидат економічних наук,
доцент, Державний
біотехнологічний університет,
м. Харків, Україна*

ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Теорією і практикою доведено, що для успішного функціонування підприємства в ринкових умовах необхідно здійснювати оцінку його конкурентоспроможності. Оцінку конкурентоспроможності підприємства можна вважати свого роду лакмусовим папером, який показує ступінь ефективності використання ресурсів підприємства, розкриває його сильні та слабкі сторони, а також є передумовою для виявлення та розробки конкурентних переваг.

М. Портер, досліджуючи категорію «конкурентних переваг», вважав їх ключовими факторами успіху, характерних для певного підприємства (галузі) чинників, що дають йому переваги над конкурентами (іншими галузями), наприклад, у боротьбі за інвестиції внаслідок більшої прибутковості або швидкості обороту капіталу тощо. Він писав, що конкурентні переваги поділяються на два основних види: більш низькі витрати та диференціація товарів [1, с. 55].

Портер звертає увагу на те, що конкурентна перевага в ринковому середовищі залежить від наявності та ефективності використання ресурсів, що знаходяться у розпорядженні фірми. Поєднання головних факторів не можна розглядати як постійним або універсальним для всіх галузей промисловості. Кожна окрема галузь має свої специфічні вимоги до такої комбінації [2 с. 10].

І. І. Боришкевич визначає конкурентні переваги як унікальні сильні сторони підприємства по відношенню до існуючих підприємств-конкурентів, що поєднують в собі кращі елементи ведення бізнесу, такі як сприятливий ринковий клімат, вдало продуманий маркетинг, застосування новітніх технологій, сучасних девайсів, організацію діяльності на інноваційній платформі, тобто це все те, що робить продукцію чи

послугу ексклюзивною, забезпечуючи підприємству лідерство, конкурентоспроможність та популярність серед споживачів [3, с. 8].

Н.А. Стельмащук зазначає, що набуття та утримання конкурентних переваг підприємствами залежить, перш за все, від їх джерел. Вивчення джерел дозволить оцінити конкурентні переваги окремих підприємств, що надасть можливість зміцнити їхні позиції [4, с. 127].

В науковій літературі не існує єдиного підходу щодо визначення джерел формування конкурентних переваг. Насамперед це пов'язано з розвитком економічних відносин, правилами ведення бізнесу, а також впливом змін умов зовнішнього та внутрішнього середовища. Відповідно до цього змінюються й основні джерела формування конкурентних переваг. В науковій літературі конкурентні переваги підприємства за джерелами їх виникнення поділяють на внутрішні та зовнішні. До внутрішніх відносять: виробничі, технологічні, кваліфікаційні, організаційні, управлінські, інноваційні, економічні, географічні та спадкові складові. До зовнішніх відносять: інформаційні, конструктивні, якісні, поведінкові, кон'юнктурні, сервісні, іміджеві, цінові, збутові, комунікаційні. Внутрішні джерела дають характеристику діяльності підприємства, які перевищують аналогічні характеристики підприємств конкурентів, тоді як зовнішні – ті, які спираються на спроможність підприємства створити більш важливі цінності для споживачів його продукції [4 с. 127].

Науковці по різному виділяють сукупність джерел конкурентних переваг для підприємства. Так, О. М. Николук пропонує джерела конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства систематизувати залежно від сфери виникнення конкурентних переваг – переваги ресурсного забезпечення, виробництва та збуту. У межах ресурсного забезпечення основними джерелами конкурентних переваг є показники родючості ґрунту, кваліфікація персоналу, рівень механізації та якісні характеристики техніки. У виробничому процесі основними джерелами конкурентних переваг є рівень врожайності сільськогосподарських культур та продуктивність тварин, використання інноваційних технологій, власна переробка сільськогосподарської сировини, а у збуту – наявність бренду, рівень товарності продукції та частка ринку, способи просування [5, с. 162].

І. І. Боришкевич джерелом конкурентних переваг аграрних підприємств вбачає у підвищенні якості сільськогосподарської продукції, проведенні наукових досліджень та технологічних розробок, використанні сучасних систем інформаційних агротехнологій, залучення інвестицій, впровадження інноваційних підходів в управлінні персоналом [3 с. 9].

Науковці В. М. Ключко, В. В. Мерчанський та Н. В. Чуйко виділяють, як джерела досягнення конкурентних переваг, використання міжнародних стандартів ведення бізнесу та виробництва сільськогосподарської продукції; впровадження передового досвіду кращих підприємств України та світу; використання переваг кооперативного об'єднання дрібних сільськогосподарських виробників для постачання матеріально-технічних ресурсів, переробки та збуту аграрної продукції; використання сучасних науково-технологічних та інноваційних розробок [6].

Так, Л. С. Шеховцова до джерел конкурентних переваг відносить фактори виробництва (природні ресурси, сприятливі умови для виробництва товарів, кваліфіковану робочу силу); ефективне інвестування в освіту, технології, ліцензії; створення нових видів продукції, виробничих процесів та інших інновацій; використання створеного багатства для забезпечення економічного зростання [7, с. 13].

Кожне сільськогосподарське підприємство самостійно виходячи з наявного ресурсного потенціалу формує унікальні для нього джерела конкурентних переваг.

Отже, джерелами формування конкурентних переваг науковці вбачають сукупність внутрішніх та зовнішніх факторів. Не має універсального підходу до визначення переліку головних джерел конкурентних переваг підприємства, оскільки вони є унікальними для кожного підприємства та їх значущість залежить від умов, в яких функціонує підприємство.

Література:

1. Портер М. Международная конкуренция. Международные отношения. 1993. – 896 с.
2. Чернишова О. Б. Конкурентоспроможність підприємства оцінка рівня та напрями підвищення: монографія / за заг. ред. О. Г. Янкового. Одеса : Атлант, 2013. – 470 с.
3. Боришкевич І. І. Стратегічні напрями забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки*. 2017. Вип. 12(1). С. 6-12. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkrpuen_2017_12\(1\)_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkrpuen_2017_12(1)_3) (дата звернення: 27.08.2022).
4. Стельмащук Н. А. Діагностика конкурентних переваг аграрних підприємств. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 4. С. 125-132. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2013_4_29 (дата звернення: 27.08.2022).
5. Николюк О. М. Оцінка конкурентоздатності сільськогосподарських підприємств в умовах обмеженої інформації. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 8. С. 160-164.

6. Клочко В.М., Мерчанський В.В., Чуйко Н.В. Конкуренентоспроможність продукції АПК в умовах глобалізації: монографія. Х., 2013. – 238 с.

7. Шеховцева Л. С. Конкуренентоспособность региона: факторы и метод создания. *Маркетинг в России и за рубежом*. 2001. № 4 (24). С. 11-16.

*Метелиця Володимир Михайлович,
доктор економічних наук, старший
науковий співробітник, професор
кафедри обліку та консалтингу,
Державний податковий
університет, м. Ірпінь*

АГРОХОЛДИНГІЗАЦІЯ ТА ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ПРОФЕСІЇ В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

У вітчизняній науковій літературі поняття «агрохолдингізація» розглядається, як засіб підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, з одного боку, та, як загроза існуванню і розвитку сіл, сільських територій та сільського населення, – з іншого – [1]. При цьому процеси поглинання і укрупнення аграрних формувань супроводжуються глибинним проникненням цифрових та інноваційних технологій в усі бізнес-процеси господарства [2]. Ці процеси ставлять нові завдання перед управлінцями різного рівня, в тому і перед представниками бухгалтерської професії, які працюють в агробізнесі.

У 2019 році Центр професійних бухгалтерів [3] провів анкетне опитування серед бухгалтерів 162 аграрних формувань із 14 регіонів України. Метою дослідження було вивчення ступеня готовності бухгалтерського людського капіталу аграрного сектору економіки України до процесів агрохолдингізації та цифрової трансформації (діджиталізації). Науковий інтерес представляє аналіз результатів цього анкетування в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення регіонів України.

В анкетуванні взяли участь бухгалтери різних організаційно-правових форм господарювання: 44,4% товариства з обмеженою відповідальністю, 25,9% приватні підприємства, 23,5% фермерські господарства, 6,2% сільськогосподарські кооперативи.

За територіальним розміщенням 25,3% з них – це були обліково-фінансові працівники суб'єктів агробізнесу Київської області, 15,4% – Одеської, 9,9% – Полтавської, 6,8% – Кіровоградської, 6,2% – Черкаської, 5,6% – Житомирської, 5,6% – Харківської, 4,9% – Чернігівської, 4,3% –

Дніпропетровської, 4,3% – Вінницької, 3,7% – Херсонської, 3,7% – Запорізької, 2,5% – Сумської, 1,9% – Миколаївської областей.

За площею сільськогосподарських угідь в обробітку 44 суб'єкти мали від 1 000 до 2000 га, 36 суб'єктів від 500 до 1 000 га, 29 суб'єктів – від 100 до 500 га, 21 суб'єкт – 2 000-3 000 га, 19 суб'єктів 3 000-5 000 га, 7 суб'єктів понад 5 000 га, та 3 суб'єкти до 100 га.

Лише 71, % респондентів відповіли, що всі права користування земельними ділянками зареєстровані належним чином в Реєстрі прав на нерухоме майно, 24,1% відмітили, що права користування не зареєстровані, а 4,3% не змогли відповісти на питання. У період воєнного стану відсоток тих, хто засвідчив би про відсутність держреєстрації прав користування с.г. угіддями, зріз би у зв'язку з призупинкою функціонування Реєстру прав на нерухоме майно.

При цьому лише 45,1% опитаних здійснило викуп майнових сертифікатів та оформило права власності на активи, 21,6% – здійснило частковий викуп, а 33,3% не дали відповіді на питання.

Готовність придбати земельні ділянки для ведення сільськогосподарського товарного виробництва на відкритому довоєнному ринку висловили бухгалтери 47,5% респондентів, 25,3% вказали на свою неготовність до купівлі-продажу сільськогосподарських угідь, а 27,2% взагалі не змогли надати відповідь.

На питання, з якими організаційно-технічними проблемами стикаються аграрні підприємства в цілому та обліково-фінансові служби зокрема, 32,7% респондентів вказало на відсутність кваліфікованої робочої сили. 29,6% опитаних визнає проблемою відсутність достатніх капітальних вкладень, 24,1% – низьку якість послуг зв'язку (телефон, інтернет), 3,7% – шахрайство, 3,1% – відсутність програмного забезпечення, 2,5% – відсутність робочого обладнання, 0,6% – затримку виплати зарплати. І лише 6,8% респондентів не бачать проблем ні в організації праці, ні в її технічному забезпеченні.

Зрозуміло, що в період воєнного стану респонденти північних, східних та південних областей України надали б відповідь про те, що головними проблемами для агробізнесу є: знищення матеріально-технічної бази господарств, відсутність каналів збуту продукції, складність отримання доступних кредитних ресурсів, мобілізація і переміщення персоналу.

Подавляюча більшість опитаних (95,7%) висловились проти входження їхнього господарства до складу агрохолдингу, а позитивно на процес поглинання сприймають лише 4,3%.

В той же час трохи більше половини опитаних (52,5%) стверджують, що співпрацюють з агрохолдингами: купують у них виробничі запаси (мінеральні добрива, пальне, засоби захисту рослин) та продають їм

власновирощену сільськогосподарську продукцію. 40,1% вказали на те, що їхні господарства не співпрацюють з агрохолдингами.

Схожа ситуація і з надходженням від агрохолдингів пропозицій про придбання (поглинання) аграрних суб'єктів господарювання. Так, 46,3% респондентів дали відповідь про те, що вони не отримували пропозицій від агрохолдингів про продаж (поглинання) господарства. Натомість у 43,8% опитаних є інформація про те, що їхнє керівництво отримувало від агрохолдингових структур пропозиції про продаж активів господарства та входження його до складу агрохолдингів.

На питання, чи рекомендували б Ви власнику господарства продати його агрохолдингу, майже половина опитаних бухгалтерів (45,1%) не змогла дати відповідь. Третина (29%) висловились за те, що не рекомендували б злиття з холдинговими структурами. І лише 11,1% респондентів бачить правильним входження господарства в такі структури. Проте, в період воєнного стану ці процеси призупинені.

Важливими також були відповіді на питання щодо наявності у власників господарства нащадків (дітей) та їх бажання розвивати господарство в майбутньому. Виявилось, що 70,4% респондентів засвідчили, що нащадки (діти) є і вони готові успішно розвивати господарство їхніх батьків. Лише 0,6% з тих, в кого немає нащадків (дітей), готові продати своє господарство. Ця проблема ускладниться в історичній перспективі, адже після завершення бойових дій не всі нащадки будуть готові повернутися в Україну і продовжити розвивати господарства своїх батьків.

Щодо рейдерських атак на господарство, то 82,7% заявили про відсутність таких атак, але все ж таки 7,4% вказали на те, що спроби рейдерських захоплень були.

Частина питань стосувалася використання сучасних технологій для підвищення ефективності ведення бухгалтерського обліку та звітності.

Так, 66,7% респондентів використовують бухгалтерське програмне забезпечення, 60,5% – електронний кабінет платника, 37,7% – онлайн реєстри (для перевірки надійності партнерів, прав на нерухоме майно і транспортні засоби, судових справ та ін.), 28,4% – соціальні мережі (такі як групи Viber), 3,7% – хмарні технології (зокрема, Google Drive).

Підвищувати власну професійну кваліфікацію і отримувати інформацію про навчальні заходи бухгалтери готові у різних форматах: 61,7% – згодні приймати участь у вебінарах, 26,5% – в онлайн відеосемінарах, а 13,6% – у скайп нарадах. Третина респондентів (34,6%) не проти отримувати автоматичні телефонні дзвінки та текстові повідомлення на телефон із запрошеннями взяти участь у навчальних заходах (семінарах, вебінарах, конференціях).

Важливо, що 58% опитаних фахівців обліково-фінансових служб регулярно беруть у нарадах вищого керівництва господарства щодо прийняття стратегічних рішень, а 16,1% готують плани і затверджують документи. В той же час 24,1% опитаних жодним чином не беруть участі у прийнятті стратегічних рішень. Проте, в період воєнного стану частка останніх значно зменшиться, адже державою введено низку податкових пільг для підтримки бізнесу і правильне їх застосування потребує постійних консультацій керівництва з бухгалтерською службою.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави для висновку про те, що обліково-фінансові працівники аграрних формувань з пересторогою ставляться до можливостей поглинання їхніх малих і середніх господарств великими холдинговими структурами. Очевидно, в першу чергу, вони вбачають в цьому загрозу вивільнення персоналу і втрату свого робочого місця. В період воєнного стану ця проблема лише загострилась: через знищення матеріально-технічної бази аграріїв значна частина працівників обліково-фінансових служб залишилась без роботи.

До процесів діджиталізації фахівці бухгалтерських служб аграрних господарств готові та активно вивчають і застосовують новітні технології у своїй професійній діяльності. Респонденти визнають той факт, що діджиталізація підвищує ефективність їхньої роботи, але впровадження цифрових та інноваційних технологій потребує належних інвестицій у сферу обліку. Саме тому державні програми податкової, кредитної, міграційної підтримки агробізнесу, настільки актуальні, а їх дієвість створює передумови для післявоєнного відновлення.

Література:

1. Правдюк Н., Тімченко О. Регулювання фінансового механізму агросектору на базі принципів соціоекономіки. Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації. Міжнародний науковий журнал. Випуск 1-2. 2019. С. 130-141. URL: <http://repository.vsau.org/getfile.php/21618.pdf> (дата звернення 03.06.2022).
2. Діджиталізація, як інструмент управління підприємством. URL: <http://confmanagement.kpi.ua/proc/article/view/230452> (дата звернення 03.04.2022).
3. Центр професійних бухгалтерів URL: <https://www.cpa.u.kiev.ua/> (дата звернення 17.08.2022).

*Стельмах Діана Василівна,
студентка I курсу
аспірантури, Київський
національний університет
імені Тараса Шевченка*

*Науковий керівник:
Приказюк Наталія Валентинівна,
доктор економічних наук,
професор, Київський
національний університет
імені Тараса Шевченка*

КЛАСИФІКАЦІЯ Ф'ЮЧЕРСНИХ КОНТРАКТІВ

Ф'ючерсний контракт – це біржова угода, що засвідчує зобов'язання про купівлю або продаж стандартизованого активу за заздалегідь визначеною ціною на певну дату в майбутньому. На відміну від форвардних контрактів, ф'ючерси є більш ліквідними, адже останні укладаються на біржі, що обумовлює можливість швидко купити чи продати контракт та мати інформацію щодо ціноутворення та укладених угод на біржі [0, с. 23].

На рисунку 1 зображено класифікацію ф'ючерсних контрактів. Розрізняють такі види ф'ючерсних контрактів як фінансові та фізичні. Фінансові ф'ючерсні контракти є зазвичай паперовими активами, тоді як фізичні ф'ючерси мають базовий актив товар. Крім цього, ціни на фінансові ф'ючерси визначаються такими факторами як поточні ринкові ціни, ціни фондових індексів, ціни процентних ставок. Ціни товарних ф'ючерсних контрактів залежать від погодних умов, сезонності, політичних конфліктів, робочих страйків, інфраструктури, хвороб, що можуть вразити посіви або худобу тощо.

Розрізняють такі типи угод:

- товарні ф'ючерси – забезпеченням таких контрактів є матеріальні активи, які інвестори можуть фізично купувати та продавати. Найпоширенішими товарами, на які інвестори купують ф'ючерсні контракти, є нафта, метали, природний газ, продовольче зерно тощо. Заставою таких контрактів є самі активи. Ф'ючерси на товари дуже важливі для управління ціновими ризиками, особливо для виробників, щоб мати гарантовану ціну в майбутньому та планувати свій обсяг виробництва [2];

- валютні ф'ючерси – це біржове договірне зобов'язання здійснити обмін певної кількості однієї валюти на іншу за заздалегідь визначеним

курсом в майбутньому [0]. Такі контракти допомагають нівелювати ризик зміни обмінного курсу, який може виникнути протягом певного періоду часу;

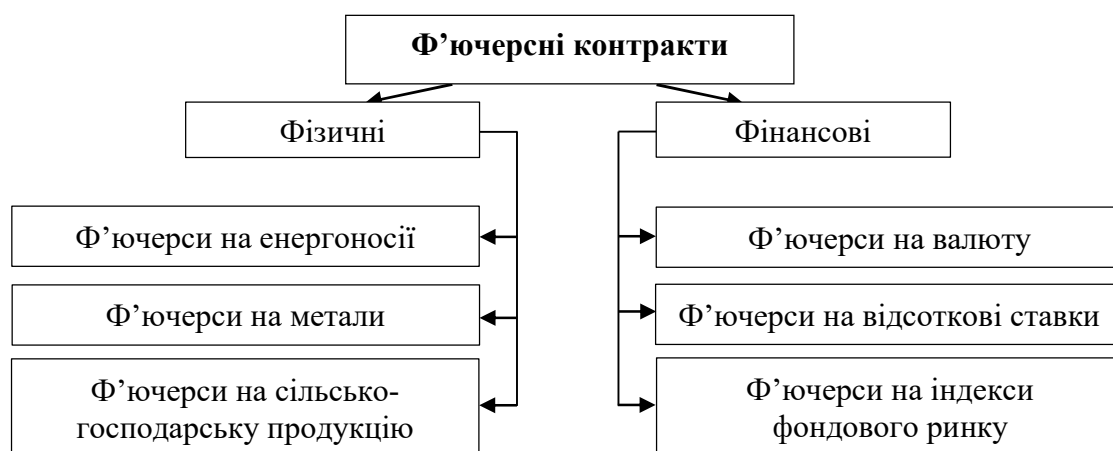

Рис. 1. Види ф'ючерсних контрактів

Джерело: складено автором

• ф'ючерси на процентні ставки мають на меті хеджування ризику, що виникнає через коливання процентної ставки певного фінансового інструменту на майбутню дату. Невизначені процентні ставки можуть створити додаткове відсоткове навантаження для інвесторів і призвести до великих збитків [0]. Базовими активами для ф'ючерсів на процентні ставки є державні облігації, векселі тощо. Щоразу, коли відбувається підвищення відсоткової ставки, ціни на облігації падають, і навпаки. Тому даний вид ф'ючерсних контрактів допомагає компенсувати втрати, що виникають через зміну ціни боргових цінних паперів;

• ф'ючерси на індекси фондового ринку – це похідні фінансові контракти, які створюють зобов'язання купити або продати акції за певною ціною і на певну дату в майбутньому [0]. Учасники ринку покривають такими контрактами свою ризикову позицію на випадок несприятливої зміни курсу акцій у майбутньому. Дані контракти часто використовуються в спекулятивних цілях для швидкого отримання прибутку, оскільки немає фізичної доставки базового активу, а лише грошовий розрахунок.

Висновки. Таким чином, у залежності від виду базового активу розрізняють такі типи ф'ючерсних контрактів як валютні, товарні ф'ючерси, ф'ючерси на процентну ставку та фондові індекси. Незважаючи на різні види ф'ючерсних контрактів, кожен з них передбачає обмін активами. Ф'ючерсні контракти мають такі переваги як низькі торгові витрати, захист від цінових коливань, проте є досить ризикованим фінансовим інструментом. Організована ф'ючерсна торгівля використовується як найпоширеніша стратегія хеджування цінових

ризиків на базовий актив від можливих збитків, тому є необхідність подальшого розвитку теоретико-методологічного базису дослідження ф'ючерських контрактів.

Література:

1. Козка О. Ф'ючерс — прибуток з майбутнього. Управління фінансами. 2020. №12.
2. Finance Management. Types of Futures Contracts. URL: <https://efinancemanagement.com/derivatives/types-of-futures-contracts>
3. Corporate Finance Institute. Stock Index Futures. URL: <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/trading-investing/stock-index-futures/>
4. CFA Institute Investment Foundations. Chapter 11. Derivatives. URL: <https://www.cfainstitute.org/-/media/documents/support/programs/investment-foundations/11-derivatives.ashx?la=en&hash=6BA234D6843721715BA6CB45332CE2D90FC1D75C>

*Телегін Вадим Володимирович,
ад'юнкт кафедри економіки
та фінансового забезпечення
Інституту забезпечення військ
(сил) та інформаційних
технологій Національного
університету оборони України
імені Івана Черняхівського*

*Науковий керівник:
Луцик Юлія Олександрівна,
кандидат економічних наук,
доцент, Інститут забезпечення
військ (сил) та інформаційних
технологій Національного
університету оборони України
імені Івана Черняхівського*

**МІЖНАРОДНА СПЕЦІАЛІЗОВАНА ВИСТАВКА
«ЗБРОЯ ТА БЕЗПЕКА» ЯК ЗАСІБ ВЗАЄМНОГО ОБМІНУ
ПРОВІДНИМИ ТЕХНІЧНИМИ І ТЕХНОЛОГІЧНИМИ ІДЕЯМИ
ЯКОСТІ ОБОРОННОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ
І ЗАРУБІЖНИХ КОМПАНІЙ КРАЇН – ПАРТНЕРІВ УКРАЇНИ**

Характерною сучасною світовою тенденцією у сферах розробок та виробництва озброєнь є посилення значення воєнно-економічного співробітництва між державами. Таке співробітництво сприяє вирішенню завдань забезпечення національної безпеки в умовах обмежених ресурсів, політичних і економічних криз та позитивно впливає не тільки на зміцнення національної оборони, а й на розвиток економіки держав. Одним із механізмів сучасного воєнно-економічного співробітництва є організація та участь у міжнародних виставках озброєнь, які відкривають можливості для обміну провідними технічними і технологічними ідеями покращення якості та підвищення конкурентоздатності оборонної продукції для держав – виробників озброєнь та учасників виставок.

Напередодні очікуваної XVIII-ї Міжнародної спеціалізованої виставки «Зброя та безпека-2022», яка запланована на 27-30 вересня 2022 року, для ілюстрації гідного потенціалу оборонно-промислового комплексу України наведемо огляд останньої, що відбулася з 15 по 18 червня 2021 року, виставки «Зброя та безпека-2021» на території Міжнародного виставкового центру у Києві.

У експозиціях виставки «Зброя та безпека-2021» був представлений широкий спектр бойових машин, стрілецького, мінометного та ракетного озброєння, роботизованої техніки, засобів зв'язку тощо.

Основні результати виставки доцільно розглядати як стартові умови, з якими вітчизняна оборонна промисловість вступила у 2022-й рік, а також як досягнення, що були перервані 24.02.22 року із відомими подіями, пов'язаними із введенням воєнного стану в Україні та тими втратами, які були нанесені вітчизняному оборонно-промислому комплексу (далі-ОПК) за період після 24 березня.

Результати виставки «Зброя та безпека – 21» показують, що в умовах сьогодення Україна демонструє позитивну динаміку розвитку оборонної промисловості і покращення якості продукції оборонного призначення.

Експозиції виставки свідчать, що на підприємствах оборонної промисловості України зосереджені найбільш продуктивні наукові, конструкторські, технологічні та виробничі потужності економіки держави. В останні роки відбулася переорієнтація ОПК України на пріоритетне задоволення потреб власної армії і на роботу над заміщенням російських комплектуючих своїми або західними розробками.

Участь у проведенні виставки іноземних виробників озброєнь свідчить, що продукція українського ОПК переважно відповідає світовому рівню і не поступається своїм аналогам із найбільших країн – експортерів військової техніки. Вітчизняний ОПК зберіг свій якісний експортний потенціал на світовому ринку продукції та послуг військового та спеціального призначення, озброєння, боєприпасів, військової та спеціальної техніки.

В цілому ряді виробничих сегментів – авіаційному, спеціальних засобів (засобів ППО, радіолокації, радіоелектронної боротьби та радіозв'язку), бронетанковому, високоточної зброї та боєприпасів, частково – у кораблебудівному на сьогодні збережені наукові школи, професійні компетенції, виробничі потужності та професійні кадри у чутливій для національної безпеки сфері створення озброєнь.

Список літератури:

1. Концептуальні засади стратегій інвестиційно-інноваційного розвитку оборонно-промислових комплексів держав. Досвід для України : аналіт. доп. / В. М. Бегма, О. О. Свергунов. – Київ : НІСД, 2019. – 64 с.
2. Горбулін В. П. ОПК України: кроки до стабілізації діяльності та розвитку в умовах гібридної війни / В. П. Горбулін, В. С. Шеховцов, А. І. Шевцов // Стратегічна панорама, 2016. – № 2. – С. 54-62.
3. Ткач І. М. Концептуальні засади воєнно-економічної безпеки держави : монографія. Київ : НУОУ ім. І. Черняхівського, 2018. 312 с.

4. Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України на період до 2028 року. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 червня 2018 р. № 442-р.
5. Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України. Указ Президента України від 20 серпня 2021 року № 372/2021.
6. Круглий стіл «Проблеми реформування ОПК України. Шляхи та можливості реалізації реформи» // ЦДАКР. 14.09.2018. URL:<https://defence-ua.com/index.php/statti/5347-kruhlyy-stil-problemy-reformuvannya-opk-ukrayiny-shlyakhy-ta-mozhlyvosti-realizatsiyi-reformy>
7. Майбутнє безпекове середовище 2030: стратегічне передбачення (попередній опис). Додаток 3. Схвалено на засіданні Міжвідомчої робочої групи з питань проведення оборонного огляду. Протокол від 11 липня 2019 року, №2/2019.
8. Звіт за результатами проведення XVII міжнародної спеціалізованої виставки «ЗБРОЯ ТА БЕЗПЕКА – 2021». URL: <https://www.informdom.com/novosti/zvt-za-rezultatami-provedennya-xv-mzhnarodnoy-specalzovanoy-vistavki-zbroya-ta-bezpeka-2021.html>
9. «Зброя та Безпека»: картинки з виставки. URL:<https://qirim.news/polochkam-uk/zbroya-ta-bezpeka-2021-kartynky-z-vystavky/>

*Анросович Любов Григорівна,
викладач кафедри кримінального
права, кримінального процесу
та криміналістики, Національна
академія Служби безпеки України
ORCID: 0000-0003-3315-4068*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ У ФІНАНСОВІЙ СИСТЕМІ

Сучасна юридична наука приділяє вагомому увагу пізнанню злочинності, як багатопланового соціального явища, став невід'ємною частиною життя українського суспільства. Особливе місце тут, безумовно, займає і організована злочинність у фінансовій системі, яка отримала широке поширення та стала базисним явищем у кримінальній обстановці і негативно впливає на хід реформ у державі. Проблеми, пов'язані з процесами криміналізації українського суспільства загалом, може бути глибоко й досить повно досліджені лише основі діалектики – загального методу пізнання. Використання основних філософських законів і категорій, таких як пізнаваність соціальних явищ, єдність і боротьба протилежностей, перехід кількості в якість, причинність і слідство тощо, все це дозволяє глибше проникнути в сутність фонових явищ, що вивчаються кримінологією, і процесів організованої злочинності у фінансовій системі.

З урахуванням її негативних проявів, даний напрямок дослідження набуває актуальності в питанні її протидії. Основною метою кримінологічної профілактики є виявлення причин і умов даного виду злочинності. Причини і умови організованої злочинності у фінансовій системі характеризуються достатньою новизною, визначаються сучасними економічними та соціальними процесами у суспільстві.

З огляду на це вивчити потрібно кримінологічний об'єкт (у нашому випадку – організовану злочинну діяльність у фінансовій системі та різні форми її прояву) як цілісної єдності із пізнанням ступеня та характеру взаємозв'язку окремих її елементів (підсистем), що входять до її системного утворення.

Даний підхід слугує тому, що використання його дозволить виявити стійкі і якісні сторони інтегрального зв'язку, а не просто зафіксувати механічну сукупність складових його компонентів. Перевагою цього підходу є те, що він дає можливість використовувати загальний метод,

як вихідну точку наукового пізнання, а загальнонаукові та приватнонаукові методи – як методи вирішення конкретних завдань дослідження. Прикладом кримінологічної системи є причини та умови, які виникають під час вчинення злочинних дій.

Така система складається з взаємодіючих підсистем та елементів, що становлять сприятливий ґрунт для злочинності. Їй протистоїть система боротьби зі злочинністю. Обидві системи (як криміногенна, так і антикриміногенна) взаємодіють відповідно до закону єдності та боротьби протилежностей і, у свою чергу, входять до більш загальної системи суспільних відносин на даному етапі розвитку суспільства [1, с. 380].

У цьому випадку системний метод може бути доповнений комплексним підходом до дослідження кримінологічних проблем. Втім комплексність і системність, як методологічні принципи соціального дослідження хоч і взаємопов'язані, але не тотожні. Системний підхід є нейтральним по відношенню до ідеології, тому наука може використовувати його без будь-яких якісних змін. Комплексний підхід відображає суспільно значущу спрямованість знань. Він покликаний забезпечити вивчення та розуміння соціальної реальності не з формальної чи технічної точки зору, а з сутнісної, якісної та ідеологічної точок зору.

Організована злочинність у фінансовій системі, завдає небезпеку для суспільства своїм явищем, як особливий вид соціальної патології з відповідними причинами та умовами. Саме тут проглядається кримінологічний аспект та потенційна можливість запобігання цій злочинності. Серед загального, особливого і одиничного вона займає проміжне місце, відбиваючи у собі риси, як загального (злочинність), і одиничного (злочину). Терміном «організована злочинність у фінансовій системі» позначається цілісна сукупність кримінальних правопорушень у фінансовій системі, оскільки окремі правопорушення можуть бути тільки груповими, організованими. Ця обставина викликає необхідність аналізу її кримінологічних ознак з урахуванням кримінально-правових норм. Організована злочинність характеризується вчиненням правопорушень групою осіб, у співучасті. Проте не всі групові правопорушення і кожна злочинна група є організованими. Така група може визнаватися організованою, якщо вона має ознаки організації, тобто наявністю певної мети (у разі злочинної), організаційної структури з поділом функцій учасників, інформаційного та іншого ресурсного забезпечення, деяких інших характеристик. Отже, організована злочинність у фінансовій системі передбачає протиправну діяльність різних злочинних організацій. Проте ступінь їхньої організованості може бути різною, що і зумовлює можливість виділення окремих видів організованих злочинних формувань.

Розглядаючи кількісні характеристики організованої злочинності у фінансовій системі, слід мати на увазі, що її обсяг (стан), інтенсивність (рівень), структуру визначити вкрай складно, оскільки кримінально-правові норми, що встановлюють відповідальність за вчинення правопорушень в даній сфері відносять просто до економічної сфери. За статистичними даними із звітів Офісу Генерального прокурора, дані правопорушення віднесені до кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності в яких зазначено, що у продовж 2018, 2019, 2020, 2021 років зареєстровано 89969 кримінальних правопорушень учинених організованими групами та злочинними організаціями [2].

Організована злочинність у фінансовій системі відрізняється високою латентністю, оскільки вона має величезні фінансові та економічні можливості, не контрольовані ні державою, ні суспільством. Загроза криміналізації суспільних відносин, що складаються в процесі реформування соціально-політичного устрою та економічної діяльності, набуває особливої гостроти. Серйозні прорахунки, допущені на початковому етапі проведення реформ в економічній, правоохоронній та інших галузях державної діяльності, ослаблення системи державного регулювання та контролю, недосконалість правової бази та відсутність сильної державної політики у соціальній сфері, зниження духовно-морального потенціалу суспільства є основними факторами, що сприяють зростанню злочинності, особливо її організованих форм у фінансовій системі.

З огляду на вище викладене доходимо до висновку, що методологічні основи попередження організованої злочинності у фінансовій системі повинні складатись із сукупності конкретних прийомів, способів, засобів збирання, обробки й аналізу інформації про кримінальне правопорушення, його причини та умови.

Методи кримінологічного дослідження організованої злочинності у фінансовій системі ми пропонуємо розглядати, за:

- обсягом;
- джерелами отримання інформації;
- способами обробки й аналізу кримінологічної інформації.

Саме дослідження організованої злочинності у фінансовій системі обумовлює особливість кримінологічної методології, складність і комплексність предмета пізнання, різноманіття застосовуваних методів і необхідність їх комплексного використання. А обробка існуючих величезних масивів кримінологічно-значимої інформації зумовлює потребу в надійних і доступних методах кримінологічних досліджень.

Література:

1. Сосніна О. В. Злочинність як об'єкт кримінологічного дослідження. *Публічне право*. 2011. № 4. С. 379-385.
2. Статистична інформація Офісу Генерального прокурора. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114143&libid=100820&c=edit&_c=fo (дата звернення 23.09.22)

*Ванджурак Роман Васильович,
аспірант кафедри Філософії права
та юридичної логіки Національної
академії внутрішніх справ,
керівник Адвокатського бюро
Романа Ванджурака, адвокат*

*Науковий керівник:
Кушакова-Костицька Наталія
Вадимівна, доктор юридичних
наук, професор, Національна
академія внутрішніх справ*

ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕМОКРАТІЇ

Розвиток будь-якої правової системи відбувається як діалектичний процес, у якому завжди має місце взаємодія певних усталених – звичаєво-традиційних – компонентів та тих чи інших новоутворень, зумовлених специфікою такого розвитку на кожному його етапі. Ця специфіка є закономірним наслідком постійно змінюваних економічних, політичних та соціокультурних умов функціонування права і, відповідно, його осмислення в юридичній науці.

Як зазначає вітчизняний дослідник Ю. Оборотов, «будучи чинником стабільності в суспільстві, правова система уособлює традиції, які забезпечують зв'язок між минулим, сьогоденням і майбутнім не тільки права і правової культури, а й усієї культури суспільства в цілому» [1, с. 25].

Однією з ключових проблем, що є предметом активних дискусій у вітчизняній та світовій політико-правовій літературі, є проблема ревізії класичних уявлень про демократію як фундаментальну цінність європейського права. Річ у тім, що демократичні традиції, започатковані ще в епоху Стародавньої Греції, наразі багато в чому виявляють свою неадекватність нинішнім суспільно-політичним реаліям.

До речі, способи здійснення демократії постійно піддавалися критичному аналізу, ревізії та інноваційному вдосконаленню з самого початку запровадження цієї форми правління (особливо після «демократичного судилища» над Сократом). Вже у Платона ми зустрічаємося із спробами вирішення таких суперечностей останньої, які є наслідками, з одного боку, прагнення до всезагального щастя в державі [2, с. 107] та збереження «гідності душі кожного громадянина» [2, с. 40], а, з іншого, – відсутності природних задатків «розумного та справедливого правителя» у більшості з них.

Треба відзначити, що демократичні правові традиції є невід'ємним компонентом історії українського права. Згадаємо, що навіть за часів перебування під самодержавною владою Російської імперії українське козацтво, будучи символом свободи як найвищої цінності, заснувало Запорізьку Січ, організаційні основи якої містили чимало «республіканських» елементів, характерних для давньогрецької та давньоримської державності.

Об'єктивне тяжіння динаміки сучасної політико-правової реальності до підвищення ступеня відкритості суспільства та збільшення його самоорганізаційного потенціалу сприяє відповідним інноваційним змінам у розумінні самого змісту демократії та форм її реалізації. Зокрема, її метою дедалі частіше стає не стільки вироблення певних «строгих директив» щодо регулювання правовідносин, скільки унормування «процесів дискурсивного формування спільної думки в децентралізованому режимі, ... у ході яких критично обґрунтовуються правові запити та взаємні обов'язки, що впливають із досягнутого консенсусу і є релевантними потенційним правовідносинам» [3, с. 3-4]. Якщо навіть у доволі «скромних» (порівняно з сучасними державами) масштабах давньогрецького полісу така мета була б далеко не завжди досяжною, то наразі вона взагалі мала б вважатися утопічною. Проте з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій значно розширилися можливості в плані охоплення дискурсивно-демократичними процесами не тільки населення певної національної держави, але й їхнього виходу на транскордонний рівень (аж до всесвітнього). У нинішніх умовах одним із способів подолання так званого «дефіциту демократії» та залучення більшої кількості громадян до демократичних процесів є електронна демократія (або «е-демократія»). При цьому використання електронних ресурсів стає не лише одним з допоміжних засобів її здійснення, а і набуває ознак необхідної умови останнього.

Сучасні тенденції суспільно-політичного розвитку свідчать, що традиційні зв'язки між громадянами та представниками політичних сил дедалі слабшають. Водночас відносини між обраними представниками, громадянами, громадянським суспільством і політичною

владою розвиваються. І для забезпечення такого розвитку «значно поширюються електронні інструменти, включаючи Інтернет, веб-сайти, соціальні мережі. Вони можуть допомогти мобілізувати виборців, збільшити участь громадян у різних способах покращання надання державних послуг, сприяння інноваціям та економічному зростанню, зрештою навіть зміцнити демократію» [4, с. 378].

Головною метою електронної демократії є створення можливостей бути почутими та долученими до політичного життя країни для тих, хто зазвичай не бере участі у процесах творення політики. При цьому ключову роль у функціонуванні е-демократії в Україні відіграють сайти центральних органів влади та місцевого самоврядування, які виконують функцію інформування суспільства про діяльність органів влади, спрощують доступ громадян до відкритих даних та системи державних послуг. На місцевому рівні е-демократія представлена передусім сайтами місцевих рад, а також низкою спеціалізованих сервісів [5]. Тож цільовий зміст е-демократії (зокрема, в Україні) полягає не лише у забезпеченні доступу до публічної інформації, але й безпосередньої участі громадян в управлінському процесі. Кожен громадянин може звертатись до влади із питаннями, пропозиціями, заявами та скаргами, брати участь в обговоренні законопроектів та проектів адміністративних рішень, що «сприятиме зменшенню рівня корупції та детінізації економіки, дасть можливість досягти якісно нового рівня управління державою і суспільством в цілому і зміцнить довіру громадян до інститутів держави» [6, с. 25].

До найважливіших інструментів е-демократії, якими громадяни України можуть скористатися, належать електронні петиції (запроваджено з 2015 р.); е-декларації (запроваджено з 2016 р.); портали відкритих даних та ін. Ряд законодавчих актів визначають порядок здійснення та забезпечення права доступу громадян до публічної інформації (ЗУ «Про інформацію», ЗУ «Про доступ до публічної інформації», Указ Президента «Питання забезпечення органами виконавчої влади доступу до публічної інформації» та ін.). Разом з тим, для подальшого розвитку е-демократії доволі важливим є прийняття в Україні законопроектів «Про публічні консультації» та «Про всеукраїнський референдум» [7].

Одним з переконливих свідчень ефективності застосування інформаційно-комунікаційних технологій у практиці державного будівництва є приклад Ісландії, яка внаслідок кризи 2008 р. постала перед необхідністю модернізації державного устрою. У цьому відношенні вельми ефективним інструментом виявилось віртуальне спілкування громадян. Новий основний закон цієї держави писався в Мережі за широкої участі громадськості. У ході такого інтернет-дискурсу ісландці

відмовилися від традиційної моделі проведення формального конституційного референдуму, коли громадянам пропонують схвалити текст, підготовлений вузькою групою політиків. Громадяни обрали 25 представників – раду, яка у мережі Facebook готувала проект конституції. Їм було надіслано понад 370 пропозицій і тисячі коментарів, після врахування яких залишалося лише проголосувати за цю нову конституцію [8, с. 8].

Отже, з одного боку, демократичні традиції, як і будь-які інші традиційні цінності, є тим компонентом суспільно-політичного та культурного життя, авторитет якого «забезпечується корисністю, поширеністю, масовістю застосування, ефективністю дії. Тому традиції у сфері права здебільшого не потребують примусу» [1, с. 25]. До того ж, ще Аристотель обґрунтував висновок про те, що, врешті-решт, всі народи з необхідністю мають прийти до демократії як найбільш стійкої форми правління, зорієнтованої на «благо для більшості громадян» [9, с. 114]. З іншого ж боку, навіть традиційні цінності не є якимись застиглими догмами, а, скоріше, являють собою своєрідні «аксіологічні матриці», що містять не лише певні «константи», але й ті «змінні», які, наповнюючись інноваційним змістом, забезпечують адаптацію таких цінностей до нових соціокультурних умов.

Список використаних джерел:

1. Оборотов Ю. Традиції та новації у правовому розвитку. *Психологія і суспільство*. 2004. №1. С. 15-42.
2. Платон. *Держава*. К.: Основи, 2000. 358 с.
3. Habermas J. *Between Facts and Norms. Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge: Polity Press, 1996. 256 p.
4. Марущак А.В. Права людини в епоху діджиталізації. *Права людини в Україні та зарубіжних країнах: традиції та новації*. Львів: Ліґа-Прес, 2021. С. 360-389.
5. Махначова Н. М. Е-демократія як інструмент розвитку громадянського суспільства та ефективного партнерства в публічній сфері // *Державне управління : удосконалення та розвиток*. 2018. № 10. URL : http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/10_2018/25.pdf.
6. Кушакова-Костицька Н.В. Філософсько-правові засади становлення і розвитку інформаційного суспільства в Україні. Автореф. дис... д-ра юридичних наук. К., 2019. 37 с.
7. Бучковська О. Ю., Веремчук О. В. Електронне урядування як основа взаємодії держави та суспільства в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток: Електронне фахове видання*. 2020. №3. www.dy.nauka.com.ua. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2020.3.34>.

8. Грицяк Н.В., Соловйов С.Г. Електронна демократія : навчальний посібник. 2015. Київ : НАДУ. 66 с.
9. Аристотель. Політика. К.: Основи, 2005. 240 с.

*Грабовська Оксана Олександрівна,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного
процесу Навчально-наукового
інституту права Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка*

НОВАЦІЇ У ЗАКОНОДАВЧОМУ РЕГУЛЮВАННІ ПРИНЦИПУ ДИСПОЗИТИВНОСТІ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Вступ. Парадигму цивільного процесуального права, як і будь-якої іншої галузі права, становлять відповідні засади (принципи). Серед усього масиву принципів, принцип диспозитивності – фундаментальний з багатьох точок зору. Саме з диспозитивними правами пов'язують судову форму захисту прав, свобод чи інтересів. Реалізація диспозитивних прав заінтересованими у захисті права особами є передумовою виникнення судочинства, його розвитку, коригування, завершення тощо. Очевидно тому принцип диспозитивності закріплений законодавцем у ч. 3 ст. 2 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) як одна з основних засад цивільного судочинства.

З часів набуття Україною незалежності відбувається постійне оновлення цивільного процесуального законодавства України, викликане потребами суспільства в оптимізації захисту прав, свобод та інтересів, гармонізації законодавства України із законодавством ЄС тощо. Виклики, які стояли і стоять сьогодні перед нашою державою зумовили розробку та прийняття ЦПК України 2004 р., а згодом й прийняття у 2017 р. нової редакції. Внаслідок перетворень значних змін зазнали майже усі інститути та окремі положення, серед яких й інститут принципів, який є фундаментом для здійснення правосуддя, ухвалення законних та обґрунтованих рішень, ефективного захисту прав в судовому порядку. Тому науковий інтерес до перетворень у даній сфері процесуального права видається закономірним та логічним.

Мета зумовлена трансформацією законодавчої регламентації принципу диспозитивності, у зв'язку із чим виникла потреба визначити характер змін та причини, якими вони зумовлені, виявити розбіжності

у регламентації змісту принципу диспозитивності та наукових поглядах і висновках про зміст диспозитивних засад в цивільному судочинстві.

Матеріали та методи. Дослідження проблематики, відбитої у назві тез, дозволяє стверджувати про відсутність належного інтересу наукової спільноти до неї, хоча, як відомо, принцип диспозитивності у системі принципів цивільного процесуального права посідає одне з головних місць і безпосередньо впливає на захист прав, свобод чи інтересів у судовому порядку та на якість такого захисту.

Досягнення мети зумовило використання відповідних наукових методів, зокрема, принципів, законів та категорій діалектики, історичний та порівняльний методи, метод системного аналізу тощо. Такий симбіоз дозволив системно осмислити та зрозуміти причини змін та презентувати власні висновки щодо обґрунтованості нововведень.

Результати. В теоретичних джерелах наводять різні точки зору щодо часу виникнення (виділення) принципу диспозитивності.

В безцінному багажі пам'яток правничої думки в контексті дослідження питання про виникнення принципу диспозитивності, його змісту тощо, хочеться виділити працю Е. В. Васьковського «Учебник гражданского процесса», який народився у 1866 р. в Одесі, а помер у Чехословаччині, куди переїхав після революції 1917 р. і читав лекції з цивільного права і цивільного судочинства на руському юридичному факультеті в Празі. Ця праця вийшла друком у 1917 р. і була прийнята сучасниками «самим повним із існуючих підручників цивільного процесу», «зразковим підручником цивільного процесу...». В ній автор окремо виділяє диспозитивність в системі принципів цивільного процесу (пар. 21) і широко висвітлює дане поняття [1, с. IV, VI, XI]. Отже, процесуальна доктрина кінця XIX – початку XX століття вже виділяла диспозитивність як окремий принцип.

Жовтнева революція 1917 р. з її більшовистськими установками змінила ідеологію усього законодавства, в тому числі й цивільного процесуального. Процесуалісти відмічають, що ЦПК УРСР 1924 р., у порівнянні із Статутом цивільного судочинства 1864 р., нівелював соціальну функцію правосуддя, диспозитивність цивільного судочинства і суттєво обмежив його змагальний характер...» [2, С. 77].

ЦПК Української РСР 1963 р. в первісній редакції, так само як і попередній ЦПК УРСР 1929 р., не оперував поняттям «диспозитивність», хоча основні диспозитивні засади були закріплені, зокрема, у статтях 4 та 5, які проголошували право на звернення до суду за судовим захистом, у ст. 103, яка регламентувала право позивача на розпорядження позовом і право відповідача відреагувати на позов шляхом права визнати позов повністю або частково, право сторін укласти мирову угоду тощо [3].

В контексті регулювання диспозитивних засад цивільного судочинства привертає увагу, що ЦПК Української РСР 1929 р. та ЦПК Української РСР 1963 р. ініціативою на порушення цивільної справи в суді наділяло не лише осіб, які потребували судового захисту, а й прокурора. Причому прокурор на власний розсуд «починав справу і вступав у справу у всякій стадії процесу» (ст. 3 ЦПК УРСР 1929 р.) [4], здійснював нагляд за точним виконанням законів Союзу РСР і Української РСР, наділявся правом перевіряти будь-яку цивільну справу, давати висновки по справі, опротестовувати рішення, вимагати їх виконання тощо (частини 2, 3 ст. 5, ст. 13, ст. 118, ст. 120 ЦПК УРСР 1963 р.).

Окрім такої надмірної з точки зору характеру цивільних процесуальних правовідносин можливості втручання прокуратури в цивільне судочинство, санкціоноване державою, ЦПК Української РСР 1963 р. у ст. 203 також закріплював право суду вийти за межі заявлених позивачем вимог, коли це необхідно для захисту прав і охоронюваних законом інтересів державних установ, підприємств, колгоспів та інших кооперативних і громадських організацій або громадян. Таким чином, у зазначений спосіб розробники ЦПК Української РСР 1963 р. значно поглибили слідчі аспекти цивільного судочинства, які проявилися, в тому числі, й у регламентації диспозитивних засад.

Розробники ЦПК України 2004 р. вперше закріпили статтю 11 із назвою «Диспозитивність цивільного судочинства», в якій розкрили його основні критерії. До таких законодавець відніс усталені в процесуальній науці складові диспозитивності, зокрема, імперативну норму про те, що суд розглядає справи не інакше як за зверненням фізичних чи юридичних осіб..., що особа, яка бере участь у справі, розпоряджається своїми правами щодо предмета спору на власний розсуд. Таким правом володіють також особи, в інтересах яких завлено вимоги (за винятком тих осіб, які не мають цивільної процесуальної дієздатності) тощо [5]. Отже, основні акценти диспозитивних засад цивільного судочинства, в основному, було розставлено навколо позову, що, в цілому, відповідає науковим поглядам про зміст принципу диспозитивності в цивільній процесуальній доктрині, які панують десятиліттями. Водночас, звертає на себе увагу припис, який, окрім вище наведених, міститься в ч. 1 ст. 11 ЦПК України 2004 р. щодо розгляду цивільних справ на підставі доказів сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, оскільки все, що пов'язано із доказами, доказуванням та доведенням, становищем суду у сфері цивільного процесуального доказування, в теорії цивільного процесу відносили і відносять до царини змісту принципу змагальності, змагального (незмагального) цивільного судочинства. Та й самі

розробники ЦПК України 2004 р. окремо закріпили ст. 10 «Змагальність сторін», в якій ідеться виключно про докази, обов'язок доказування та доведення, рівність в процесі доказування, сприяння суду у доказуванні.

Таким чином, логічним видається виникнення наступної думки: або розробники ЦПК України 2004 р. навмисно, окрім іншого, зазначили у ч. 1 ст. 11 про те, що суд розглядає справи на підставі доказів сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, і у такий спосіб акцентували увагу на обов'язку обґрунтовувати факти відповідними доказами, а, отже, повернулися до двоаспектного сприйняття змісту диспозитивних начал у цивільному судочинстві, або ж не надали значення тій обставині, що обов'язки щодо доказів та доказування досить ґрунтовно закріплені у ст. 10 «Змагальність сторін» та в інших, і дублювання у ст. 11 «Диспозитивність цивільного судочинства» внесе певний дисонанс у розмежування категорій «диспозитивність» та «змагальність».

Остання реформа процесуального законодавства України, в рамках якої у 2017 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», істотно змінила зміст процесуального законодавства України, в тому числі й цивільного процесуального [6]. Зокрема, зазнала коригування змістовна складова регламентації принципу диспозитивності, хоча законодавець й залишив назву «Диспозитивність цивільного судочинства» у ст. 13. Так, поряд із положеннями, якими врегульовано передумови відкриття провадження у цивільній справі, межі розгляду справи судом, право на розпорядження предметом позову на власний розсуд тощо, що змістовно співпадає із ст. 11 ЦПК України в редакції 2004 р., закріплено нове положення, згідно із яким збирання доказів у цивільних справах не є обов'язком суду, крім випадків, встановлених цим Кодексом. Суд має право збирати докази, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи лише у випадках, коли це необхідно для захисту малолітніх чи неповнолітніх осіб або осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена, а також в інших випадках, передбачених цим Кодексом (ч. 2 ст. 13 чинного ЦПК України). Таким чином, спостерігається іще більш істотне проникнення в сферу диспозитивності положень, які в цивільній процесуальній доктрині традиційно сприймаються як такі, що визначають специфіку становища суду в процесі доказування, а отже, носять змагальний підтекст. Більше того, у п. 2 ч. 5 ст. 12 чинного ЦПК України, яка має назву «Змагальність сторін», законодавцем закріплено положення, відповідно до якого суд сприяє врегулюванню спору шляхом досягнення угоди між сторонами. У такий спосіб йдеться, насамперед, про необхідність спрямування

зусиль суду на спонукання укладання сторонами мирової угоди, а інститут мирової угоди традиційно в цивільній процесуальній доктрині відносять до змісту принципу диспозитивності, диспозитивних прав [7. відп., с. 92, 181]. Отже, і цей приклад підтверджує факт взаємопроникнення змагальних складових до диспозитивних і навпаки, а усе вищезазначене дає підставу стверджувати, що розробники останньої редакції ЦПК України іще більше відійшли від суворого розмежування диспозитивних та змагальних основ цивільного судочинства.

Видається, що одним із факторів, який відіграв роль у змішуванні диспозитивних та змагальних засад у статтях 12 та 13 чинного ЦПК України, є специфічне розуміння чи сприйняття категорії «диспозитивність». В процесуальній науці базовими є дві аксіоми: 1) диспозитивність – юридична категорія, змістом якої є обумовлена природою певного виду правовідносин свобода (автономія) суб'єкта у виборі поведінки та реалізації усього спектру прав, передбачених законом; 2) всі права, що пов'язані з розпорядженням позову та реакції на нього в матеріальному сенсі належать до сфери диспозитивності.

З огляду на такі установки, специфіку регламентації принципу диспозитивності, диспозитивних прав чинним ЦПК України, а також виявлені причини цієї специфіки, видається обгрунтованим сьогодні розглядати диспозитивність в двох аспектах (сенсах): в широкому та вузькому. Широкий – це вільне розпорядження учасниками справи усім спектром прав, що передбачені цивільним процесуальним законом; вузький – вільне розпорядження правами, пов'язаними з позовом або реакцією на позовні вимоги.

У даному зв'язку можливим є виникнення запитання про необхідність такої диференціації. Чи не було б правильним з огляду на зміст положень, закріплених у статтях 12 та 13 говорити про диспозитивність лише з позиції свободи у реалізації усього комплексу прав: і прав, пов'язаних з позовом чи реакції на позов, і прав, пов'язаних з доказуванням та доведенням фактів (обставин)? Видається, що у такому разі неминучим є поглинання диспозитивністю змагальності, виникнення плутанини у розумінні змістовної складової цих двох принципів, які розрізняла і розрізняє цивільна процесуальна доктрина. Окрім того, усталеними в теорії цивільного процесуального права є такі категорії (інститути) як «інститут позову», «право на позов та процесуальний порядок його реалізації», «змагальний (незмагальний) процес», «змагальні права сторін» тощо, розкриваючи зміст яких процесуалісти розрізняють диспозитивні і змагальні аспекти.

Висновки:

1. Правова категорія «диспозитивність» вперше знайшла своє законодавче закріплення лише в ЦПК України 2004 р.

2. У чинному цивільному процесуальні законодавстві України законодавець одночасно і розрізняє зміст змагальності та диспозитивності, відповідно, у статтях 12 та 13, і змішує усталені в цивільній процесуальній доктрині змагальні та диспозитивні засади цивільного судочинства.

3. Зважаючи на регламентацію принципів диспозитивності та змагальності ст. 12 та 13 чинного ЦПК України, наявні теоретичні погляди та висновки про зміст диспозитивності і змагальності в цивільних процесуальних правовідносинах, видається обґрунтованим сьогодні розглядати диспозитивність двовекторно: в широкому сенсі як вільне розпорядження комплексом прав, які передбачені законом (і диспозитивними і змагальними одночасно), і у вузькому – як права, пов'язані з позовом та реакцією на позов.

Список літератури:

1. Васьковський Е. В. Учебник гражданского процесса. М. Зерцало. 2003. – С. IV, VI, XI.
2. Комаров В.В. Гражданское процессуальное законодательство Украины и новелизация гражданского судопроизводства // Проблемы науки гражданского процессуального права. Х. Право. 2002 С. 77.
3. Цивільний процесуальний кодекс Української РСР 1963 р. Державне вид-во політичної літ. УРСР. К. 1963.
4. Цивільний процесуальний кодекс Української РСР 1929 р. Державне вид-во політичної літ. УРСР. К. 1958.
5. Цивільний процесуальний кодекс України 2004 р. К. Істина. 2004.
6. Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 48, ст. 436.
7. Зокрема, див.: Цивільний процес України: академічний курс. За ред. С.Я. Фурси. К. Видавець Фурса С.Я. КНТ. 2009. С. 92. ; Курс цивільного процесу. За ред. В.В. Комарова. Х. «Право», 2011. С. 181.

*Демчук Марія Василівна,
студентка Навчально-наукового
інституту права, Державний
податковий університет*

*Амеліна Анна Сергіївна,
доцент кафедри приватного
права, кандидат юридичних наук,
доцент, Державний податковий
університет*

ЗАХИСТ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

В сучасних умовах російської військової агресії на території нашої держави, як ніколи раніше, актуалізується проблема необхідності захисту особистих немайнових прав, які дедалі частіше порушуються. Нам потрібно пристосовуватись до нових реалій, і бути готовими в будь-який момент захистити свої невід'ємні права.

Право на захист особистих немайнових прав – це регламентоване правове регулювання на випадок оспорення, невизнання, виникнення загрози порушення чи порушення особистого немайнового права [1].

Згідно статті 269 ЦК України [1], особисті немайнові права можуть належати кожній фізичній особі від народження або за законом. Особисті немайнові права тісно пов'язані з фізичною особою. Фізична особа не може відмовитися від особистих немайнових прав, а також не може бути позбавлена цих прав. Особистими немайновими правами фізична особа володіє довічно.

Відповідно до статті 275 ЦК України [1], фізична особа має право на захист свого особистого немайнового права від протиправних посягань інших осіб.

Право на захист особистих немайнових прав фізичної особи, як суб'єктивне цивільне право, включає в свій зміст наступні повноваження: а) вимагати від усіх та кожного непорушення особистих немайнових прав; б) вимагати припинення всіх діянь, якими порушуються ці права; в) вимагати відновлення вказаних особистих немайнових прав у випадку їх порушення [2].

Різноманітність способів захисту особистих немайнових прав передбачає необхідність їх класифікації. Так, виділяють чотири групи способів захисту особистих немайнових прав: 1. способи, застосовувати які може лише суд (визнання права, визнання оспорюваного правочину недійсним, визнання недійсним акта державного органу чи органу місцевого самоврядування); 2. способи, які застосовуються не тільки

судом, але й державними органами, що наділені повноваженнями щодо захисту цивільних прав в адміністративному порядку (припинення дії, яка порушує право; відновлення становища, яке існувало до порушення); 3. способи, що можуть бути використані стороною праввідношення як за допомогою суду, так і самостійно (відшкодування збитків, стягнення неустойки); 4. самозахист, захист цивільних прав без участі суду.

До спеціальних способів захисту особистих немайнових прав законодавець відносить: поновлення порушеного особистого немайнового права; спростування неправдивої інформації та суміжні способи захисту; заборону поширення інформації, якою порушено особисті немайнові права [3].

Необхідно зазначити, що законодавством України передбачений процес поновлення порушеного особистого немайнового права. Згідно статті 276 ЦК України [2], орган державної влади, орган влади Автономної Республіки Крим, орган місцевого самоврядування, фізична особа або юридична особа, рішеннями, діями або бездіяльністю яких порушено особисте немайнове право фізичної особи, зобов'язані вчинити необхідні дії для його негайного поновлення.

У разі невиконання таких дій, суд може постановити рішення щодо поновлення порушеного права, а також відшкодування моральної шкоди, завданої його порушенням.

Отже, навіть не зважаючи на забезпеченість здійснення особистих немайнових прав, яка гарантується у ст. 273 ЦК України [1]: «Органи державної влади, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування у межах своїх повноважень забезпечують здійснення фізичною особою особистих немайнових прав...», дуже часто фізична особа може зазнати перешкод в своєчасній та повній реалізації особистих немайнових прав, що можуть виражатись у вчиненні посягань з боку інших осіб. В цьому випадку фізична особа, на особисте немайнове право якої здійснено таке посягання, наділена правом захисту.

Література:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44, Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 20.09.2022 р.)
2. Юркевич Ю. М., Дутко А. О. та ін. Особисті немайнові права особи: навч. посібник / за ред. А. О. Дутко. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 444 с.
3. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у Цивільному праві України: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2007. 242 с.

*Жердєв Владислав Костянтинович,
аспірант кафедри кримінального
процесу та криміналістики,
Державний податковий
університет*

*Науковий керівник:
Яцик Тетяна Петрівна,
кандидат юридичних наук,
доцент, Державний податковий
університет*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Сьогодні в експертну практику активно впроваджуються експертні технології, як системи дій експерта з оптимізації експертного провадження. Оскільки у сучасному глобальному світі більшість сфер діяльності людини ґрунтуються на реалізації технологій, що дозволяють гарантовано отримати необхідний результат. Слід зазначити, що не тільки природничі, але і багато гуманітарних наук, як важливу категорію включили в свій термінологічний апарат поняття «технологія». На жаль, теорія судової експертизи поки що не приділяє достатньо уваги цій темі. При цьому згадку «експертних технологій» без розгорнутої характеристики можна знайти в публікаціях, присвячених судово-експертній діяльності останніх років. Зокрема, Моїсеєв О. М. [1, с. 108] наводить розробку експертних технологій у числі етапів розвитку нових пологів та видів експертиз. У складі інформації про методи судової експертизи (в аспекті міжнародного інформаційного обміну) технології описує Дуфенюк О. М. [2, с. 165].

Найчастіше стосовно судової експертизи розглядаються універсальні технології, запозичені з інших сфер діяльності (нанотехнології, інформаційні технології тощо). У зв'язку з цим необхідно визначити специфічні властивості судово-експертних технологій та їх місце у системі технологій у цілому.

Звісно ж, що подальший розвиток теорії судової експертизи без вирішення зазначених теоретичних проблем дослідити буде важко, оскільки до складу предмета даної галузі наукових знань не включається низка важливих закономірностей судово-експертної діяльності. Дослідження сутності судово-експертних технологій дозволить відкрити нові перспективи у вдосконаленні судово-експертної діяльності, дозволить вирішити багато практичних проблем на основі

теоретичного аналізу. Стосовно прикладних аспектів реалізації технологій необхідно звернути увагу на такі характерні тенденції у судово-експертній діяльності.

У силу масового характеру провадження судових експертиз актуальне забезпечення високої якості та однаковості у застосуванні методів та методик експертного дослідження, важливе значення має практичне вирішення питань нормативного, зокрема методичного, регулювання судово-експертної діяльності. Безумовно, окрім розробки нових підходів та методів експертного дослідження, значну увагу слід приділяти визначенню технічних параметрів, які підлягають контролю з метою забезпечення достовірності результатів судової експертизи.

Технологія являє собою систему операцій (етапів, прийомів, методів, процесів), технічних засобів та умов діяльності. Вона завжди чітко нормативно врегульована. Форма нормативних знань при цьому може бути різною: методика, технологічна карта, протокол, нормативний правовий акт і т. п. Говорити про технологію можна лише тоді, коли нормативними знаннями про неї враховано всі її елементи, які об'єктивно і закономірно призводять до необхідного результату. Щодо судово-експертного дослідження цей результат – достовірні знання про юридично значущі факти, які містяться у висновку експерта. З цього випливає, що судово-експертна технологія є строго регламентованою процедурою вирішення експертного завдання. Очевидно, що експертне завдання є сутнісною властивістю судово-експертних технологій. Саме вона дозволяє розмежувати її з іншими видами технологій, які прийняті в інших сферах діяльності. Відповідно до типової структури методики експертного дослідження (стандартної операційної процедури), прийнятої в Україні, Республіці Білорусь, Польщі та інших країнах, вона завжди чітко визначається стосовно тієї чи іншої методики [3, с. 166; 4].

Сучасне правосуддя висуває дедалі більші вимоги до обґрунтованості висновків експерта. Значний обсяг застосовуваних при цьому методів та методик експертного дослідження суттєво ускладнює оцінку висновку експерта слідчим чи судом. Як показує практика, в оцінці висновку експерта, як джерела доказів значне місце займають засоби формальної оцінки щодо відповідності встановленим вимогам. Судочинство зацікавлене у детальній регламентації технології провадження експертиз. Її наявність дозволить уникнути використання непридатних інструментів оцінки висновку: запитів думок «авторитетних» науковців чи фахівців.

Таким чином, розвиток нормативного регулювання провадження судових експертиз згодом став об'єктом взаємного інтересу судово-експертних установ та учасників судочинства, які прагнуть організувати контроль за дотриманням експертом технології експертного дослідження.

Мабуть, у найближчому майбутньому зміниться уявлення про експерта: його роль може звестися до ролі «оператора» у технологічному процесі, що розглядається. Ця тенденція, з одного боку, призводить до обмеження ступеня свободи експерта, а з іншого – дозволяє своєчасно виявляти та виправляти експертні помилки. На нашу думку, методику експертного дослідження слід розглядати як основну форму нормативних знань про судово-експертні технології. Для цілей організації ефективної системи забезпечення якості експертних досліджень насамперед необхідно звернути увагу на сферу порядку розроблення та застосування методик експертного дослідження.

Визнавши визначальний технологічний характер методик експертного дослідження, необхідно визначитися і з їх правовим статусом, механізмом їх розробки, перевірки їх якісних параметрів та їх застосування. На жаль, ці завдання поки що не вирішені у відомих нам законах про судово-експертну діяльність, прийнятих у різних державах. У зв'язку з цим слід зазначити, що між технічними нормативними правовими актами, що регулюють технології вимірювань, випробувань, та методиками експертного дослідження є багато спільного. При порівнянні типової структури методик із типовою структурою технічних правових норм, як правило, серйозних розбіжностей не виявляється [5, с. 52]. Це дозволяє використовувати інструмент технічного нормування у сфері експертних технологій, а методику експертного дослідження віднести до технічного нормативного правового акта.

З вище викладеного, можемо говорити, щодо сутнісних властивостей судово-експертних технологій, які дозволяють вирішити ряд теоретичних та прикладних проблем: виробити актуальні напрями забезпечення якості судово-експертної діяльності, у тому числі шляхом удосконалення її науково-методичного та правового забезпечення; визначити правовий статус методик експертного дослідження; уточнити межі об'єкта теорії судової експертизи, включивши до неї непроцесуальні форми реалізації судово-експертних технологій.

Література:

1. Моїсєєв О. М. Внутрішнє переконання в структурі експертних технологій. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2012. Вип. 12. С. 105-112.
2. Дуфенюк О. М. Забезпечення судово-експертної діяльності у кримінальному провадженні: системна парадигма. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2019. Вип. 8. С. 163-173.
3. Клименко Н. І. Міжнародне значення судово-експертної діяльності. Судово-експертна діяльність: сучасний стан та перспективи розвитку:

зб. матеріалів круглого столу / ред. кол. О. Л. Кобилянський та ін. К., 2015. С. 165-168.

4. Заруцький В. А. Інформаційно-довідкове забезпечення судових експертиз як наукова категорія. *Криміналістика і судова експертиза*. 2020. Вип. 61. С. 118-124.

5. Некраха Д. О., Охріменко О. І. Стан та перспективи експертних досліджень в СБУ, окремі проблемні питання. *Теория и практика судебной экспертизы*. 2015. Вип. 60. С. 48-55.

*Мартиновський Володимир
Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри адміністративного
права та адміністративної
діяльності, Національний
юридичний університет
імені Ярослава Мудрого*

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПРОГРАМ ТА СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ В ДЕРЖАВНОМУ СЕКТОРІ

Сьогодні проекти, програми та стратегії розвитку визнаються елементами досягнення стратегічних цілей організації в державному секторі. Концепції стратегії розвитку, управління проектами стали ключовими умовами в діяльності публічної адміністрації з реалізації державної політики, надання послуг, розробки національних програм або використання матеріальних і фінансових ресурсів, призначених для цих цілей. Термін «управління проектами» використовується все частіше, а ключові елементи управління проектами (методи, інструменти аналізу, оцінки, процеси тощо) інтегруються в наявну практику.

Спеціалізована література пропонує різноманітні визначення понять «проект» та «управління проектами», оскільки проект є мультидисциплінарним словом, що набуває різних значень залежно від сфери застосування (інжиніринг, архітектура, управління, державне управління). Визначення цих концептів особливо підкреслює атрибути та характеристики з точки зору практики та досвіду, що стосується професійного поля їх застосування.

На думку Г. Керзнера, проект також означає ряд заходів, які мають конкретні цілі, що мають бути виконані, з чітко визначеним початком і кінцем, що мають обмежений бюджет і використовують людські та матеріальні ресурси [1].

Уся науково-дослідна література, незалежно від сфери застосування, визначає проект як тимчасову діяльність з чітко визначеним початком і кінцем, який спрямований на досягнення певних встановлених цілей і завдань, що призведе до вигоди, зміни або доданої вартості. Навіть у науковій галузі з державного управління поняття «проект» часто використовується з різними значеннями.

Зокрема, Дж. Келлі запропонував широке розуміння змісту цього терміну, стверджуючи, що діяльність, яка є специфічною для державного сектору, може бути структурована програмно [2].

У традиційному процесі планування організації з ієрархічним управлінням, управління програмами є важливим механізмом структурування діяльності та прийняття на себе відповідальності. Ці проекти характеризуються специфічною ієрархічною структурою у досягненні стратегічних цілей організації, розділяючи їх на реалізацію «частин».

Програми є численними заходами, що здійснюються протягом більш тривалих періодів часу для досягнення певних цілей, порівняно з проектами, які розробляються протягом більш короткого і фіксованого періоду часу. Програма – це комплекс заходів та проектів, об'єднаних для досягнення певних стратегічних переваг [3]. Іншими словами, програма являє собою групу проектів, спрямованих на отримання вигод, які не можуть бути досягнуті окремими проектами. Тому програми представляють собою портфель додаткових проектів.

Що стосується управління проектами, то воно представляє процедурні рамки та тимчасовий характер проектів, які контрастують з поточними операціями, процесами та діяльністю організації, які є повторюваними, постійними та оперативними, виконуються з метою надання послуг або продуктів.

Проекти головним чином здійснюються у бізнесовому, державному та громадському секторах. Особливості проектів залежать від характеристик сектора, в якому вони реалізуються. Що стосується особливостей державних проектів, то останні мають безпосереднє відношення до специфіки управління та процесу прийняття рішень.

Завданнями публічної адміністрації є надання послуг населенню, реалізація державної політики та національних програм реалізації стратегій та проектів, за певних бюджетних обмежень або з обмеженими людськими, матеріальними та фінансовими ресурсами.

Проекти та програми є важливими інструментами, що використовуються у реалізації стратегічних планів приватних або публічних організацій. Виходячи з цього теоретичного зв'язку між проектами, управлінням проектами та організаційним розвитком, розвинені країни розробляють багаторічні стратегії зростання. Управління

проектами на сьогодні є загальновизнаною методологією здійснення управлінської діяльності і містить дві основні частини проектного менеджменту.

Перша частина вивчає предметну галузь проекту, яка включає визначення ключових термінів, середовище, в якому функціонують проекти, та процеси управління проектами (процеси ініціалізації, планування, виконання, контролю та закриття проекту).

Друга частина – це функції (інколи їх називають функціональними підсистемами) управління проектами, які поділяють на три групи: основні (управління інтеграцією, змістом, часом, ресурсами, вартістю); інтегруючі (управління якістю, персоналом, інформацією, закупівлями); підтримувальні (управління ризиком, змінами, конфігурацією).

Оцінка ефективності проекту здійснюється на основі розрахунку фінансування, яке утворюються від інвестиційної, операційної та фінансової діяльності. Далі проводиться аналіз показників: чистої теперішньої вартості, внутрішньої норми рентабельності та терміну окупності проекту. Розрізняють три види ефективності проекту: комерційну, бюджетну та економічну. Комерційна ефективність розраховується з метою визначення прибутковості проектів приватних фірм. Бюджетна ефективність визначається для державного бюджету чи місцевих бюджетів різних рівнів. Економічна ефективність обчислюється з позиції інтересів держави загалом у випадках, коли оцінка комерційної та бюджетної ефективності неможлива або недостатня.

Спеціально для програм, де стратегічне бачення реалізується з високим ступенем невизначеності, високорозвинені управлінські навички також необхідні на організаційному рівні [4, с. 148-149].

Загальна технологія управління проектом охоплює [5]: формулювання завдань проекту; обґрунтування проекту; розробку структури проекту; визначення обсягів та джерела фінансування; складання калькуляції витрат; визначення термінів виконання робіт проекту; складання графіка реалізації проекту; розрахунок та розподіл ресурсів; підбір команди виконавців проекту; управління якістю; управління ризиками; організацію виконання проекту; підготовку та укладення контрактів; підтримання зв'язків із замовниками та споживачами продукції проекту; контроль за виконанням проекту тощо.

Говорячи про управління державними установами варто звернути увагу на максимізацію критичних факторів успіху, таких як стратегічний потенціал прийняття рішень, що є відправною точкою у формулюванні стратегій та цілей, встановлених через стратегії та програми.

Література:

1. Kerzner H. Project Management: A Systems Approach to Planning, Scheduling and Controlling. USA. 2003. P. 230-267.
2. Kelly J. Male S. A Study of Value Management and Quantity Surveying Practice. Occasional Paper. London. 1988.
3. Pressman J., Wildavsky A. Implementation. Bekeley, University of California Press. 1984. P. 167-210
4. Олійник Р. Ю. Проектний менеджмент: особливості ключових концептів та застосування у публічному секторі. Право та державне управління. Т.2. 2019. С.147-151.
5. Федорчак О. В. Проектний підхід як інноваційний механізм державного управління. Державне управління : теорія та практика : електрон. наук. фах. журн. Вип. 1 К. : НАДУ, 2006.

*Марченко Олена Олександрівна,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
адміністративного права,
Національний юридичний
університет імені
Ярослава Мудрого*

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Першою чергою з'ясуємо, які суди, у розумінні закону, є адміністративними. З нашого погляду, відповідь на поставлене питання якнайраще розпочати із зазначення того, що на сьогоднішній день українська судова система має трирівневу структуру – представлена місцевими судами, апеляційними судами та Верховним Судом. Такий висновок впливає зі змісту нормативних положень про судоустрій, закріплених в Конституції та Законі України «Про судоустрій і статус суддів» [1]. Інакше кажучи, розгляд судової справи, у тому числі й адміністративної, може відбуватися у трьох інстанціях, за виключенням тих справ, у яких рішення апеляційної інстанції відповідно до приписів процесуального закону буде мати остаточний характер.

Місцевими судами щодо розгляду адміністративних справ є місцеві адміністративні суди. Слід пояснити, що сполучення слів «місцеві адміністративні суди» вживається у текстах нормативно-правових актів як узагальнююча категорія для позначення окружних адміністративних судів, а також інших судів, визначених процесуальним законом. Такий

висновок є результатом вивчення ч. 3 ст. 21 Закону «Про судоустрій і статус суддів». Під процесуальним законом, згаданим у наведеному приписі, необхідно розуміти Кодекс адміністративного судочинства України, який у ч. 1 ст. 20 закріплює категорії адміністративних справ, що розглядаються у першій інстанції місцевими загальними судами (як судами адміністративними) [2].

Таким чином, місцевими адміністративними судами є окружні адміністративні суди та місцеві загальні суди. Віднесення до юрисдикції останніх окремих категорій адміністративних справ зумовлено створенням умов, за яких особа зможе звернутися за захистом суб'єктивних публічних прав до суду, максимально наближеного до неї територіально. Для підтвердження наведеної тези звернімося до Указу Президента України від 16 листопада 2004 р. «Про утворення місцевих адміністративних судів, затвердження їх мережі», на підставі якого утворено та діє 26 окружних адміністративних судів, юрисдикція кожного з яких, як правило, поширюється на територію однієї з областей [3]. Беручи до уваги те, що кількість місцевих загальних судів значно переважає цей показник, залучення останніх до здійснення адміністративного судочинства сприяє більшій доступності судового захисту окремих суб'єктивних публічних прав.

Апеляційні адміністративні суди первісно згадано у положеннях аналізованого вище Указу Президента України 2004 р., який до грудня 2017 р. мав дещо відмінну назву. Звісно, що і зміст Указу у зазначеній редакції охоплював ширше коло питань порівняно з його чинною версією. Зокрема, у ньому також визначалися мережа апеляційних адміністративних судів та межі апеляційних округів, у яких ці суди мали бути створені. Однак, 30 вересня 2016 р. набули чинності зміни до Конституції України в частині правосуддя, а також нова редакція Закону України «Про судоустрій і статус суддів», що спонукали до реформаційних процесів у цій царині. До результатів останніх, окрім іншого, можна віднести корегування змісту досліджуваного нами нормативного документу та видання 29 грудня 2017 р. Президентом України Указу «Про ліквідацію апеляційних адміністративних судів та утворення апеляційних адміністративних судів в апеляційних округах» [4].

Відповідно до правил інстанційної адміністративної юрисдикції, відображених у Кодексі адміністративного судочинства України, апеляційні адміністративні суди переглядають в апеляційному порядку судові рішення місцевих адміністративних судів. Разом з тим у процесуальному законі також визначені випадки, коли ці суди розглядають адміністративні справи як суди першої інстанції.

Вичерпну інформацію про такі ситуації вміщено у частинах 2 і 3 ст. 22 КАС України.

Переходимо до з'ясування функцій Верховного Суду (ВС) у сфері адміністративного судочинства. Визначальним фактором, що слід брати до уваги при окресленні зазначених функцій, є його місце у системі судів загальної юрисдикції. Верховний Суд є найвищим у цій системі, отже саме він очолює національну систему судоустрою.

Згідно із приписами Глави 5-ої Закону «Про судоустрій і статус суддів» Верховний Суд є судом касаційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, – судом першої або апеляційної інстанції. Окрім цього на ВС покладається обов'язок по забезпеченню сталості та єдності судової практики. Виконання цього обов'язку стає можливим завдяки інституту «висновків Верховного Суду щодо застосування норм права». Ці висновки викладаються у постановах цього суду та враховуються іншими судами під час здійснення правосуддя.

Доцільним буде сформулювати висновки щодо ролі Верховного Суду у здійсненні адміністративного судочинства, узагальнивши при цьому вищенаведені приписи та доповнивши їх інформацією, закріпленою у процесуальному законодавстві. Так, ВС переглядає у касаційному порядку рішення нижчестоящих адміністративних судів. Судові рішення, ухвалені у результаті такого перегляду є остаточними та подальшому оскарженню не підлягають. Під час здійснення касаційного перегляду ВС вправі формулювати висновки щодо застосування норм права, які враховуються іншими судами. Завдяки цьому інструменту забезпечується єдність судової практики, однаковість у застосуванні одних і тих самих приписів законодавства.

Окрім вищезазначених повноважень ВС реалізує також й інші, закріплені у Кодексі адміністративного судочинства України. Так, цей Суд є судом першої інстанції при розгляді окремих категорій адміністративних справ. До них, наприклад, відносяться такі суспільно значущі справи, як справи щодо встановлення результатів виборів або всеукраїнського референдуму. До цього додамо, що судом першої інстанції тут виступає Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду, а апеляційною інстанцією – Велика Палата Верховного Суду.

24 лютого 2022 р. у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України відповідним указом Президента України на всій її території введено воєнний стан, який вже неодноразово продовжувався. Зрозуміло, що в умовах, коли на частині території ведуться активні бойові дії, а ще частина є тимчасово окупованою, забезпечити належне функціонування деяких судів, у тому числі й наділених адміністративною юрисдикцією, не уявляється за можливе.

Водночас згідно зі ст. 64 Конституції України право особи на оскарження діяльності суб'єкта владних повноважень не може бути обмежено навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану, а тому держава, навіть у цей складний період, має докладати зусиль для створення умов для реалізації цього невід'ємного права кожної особи.

Правовою основою для вирішення означеної проблеми є положення Закону України від 12 травня 2015 р. «Про правовий режим воєнного стану» [5]. Згідно зі ст. 26 зазначеного Закону правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами, створеними відповідно до Конституції України. За відсутності належних умов для здійснення судочинства певними судами може бути змінено територіальну підсудність справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено їх місцезнаходження. При цьому заборонено створення надзвичайних та особливих судів.

Законом України від 3 березня 2022 р. «Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ» регламентовано процедуру, відповідно до якої відбувається зміна підсудності справ. Зокрема, вказано, що у разі неможливості здійснення судочинства судом з об'єктивних причин під час воєнного стану територіальну підсудність справ, що розглядаються в такому суді, може бути змінено за рішенням Вищої ради правосуддя на підставі подання Голови Верховного Суду шляхом її передачі до найбільш територіально наближеного суду або іншого визначеного суду. Окрім цього пояснено, що відповідне рішення є підставою для передачі всіх справ, які перебували на розгляді суду, територіальна підсудність якого змінюється. У ситуації, коли здійснення Вищою радою правосуддя описаного повноваження є неможливим, воно здійснюється за розпорядженням Голови Верховного Суду. Так, приміром на підставі розпорядження Голови Верховного Суду від 18 березня 2022 р. № 11/0/9-22 змінено територіальну підсудність справ, що розглядалися Херсонським окружним адміністративним судом, на Одеський окружний адміністративний суд [6].

Література:

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
2. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

3. Про утворення місцевих адміністративних судів, затвердження їх мережі: Указ Президента України від 16 листопада 2004 р. № 1417/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1417/2004>.
4. Про ліквідацію апеляційних адміністративних судів та утворення апеляційних адміністративних судів в апеляційних округах: Указ Президента України від 29 грудня 2017 р. № 455/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/455/2017>.
5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.
6. Про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану (окремі суди Донецької, Харківської та Херсонської областей): Розпорядження Голови Верховного Суду від 18 березня 2022 р. № 11/0/9-22. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Rozp_18_03_2022_1.pdf.

*Петрук Алла Анатоліївна,
студентка, Київський
національний університет
імені Тараса Шевченка,
Навчально-науковий
інститут права*

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ВИРІШЕННЯ НИЗКИ ЮРИДИЧНИХ ПИТАНЬ У РОБОТІ КРИМІНАЛІСТІВ

На сьогоднішній день у сучасній юридичній літературі існує чимало різноманітних підходів до визначення поняття «злочинець». Це не дивно, оскільки дане явище є одним із центральних у практиці криміналістів, тож йому присвячено багато уваги та досліджень. Зокрема, ознайомитися із науковими точками зору на особу злочинця ми можемо завдяки доробкам О. Н. Колесніченка, В. Г. Лукашевича, М. А. Погорецького, Ю. П. Аленіної, Н. Т. Венедиктової, П. С. Дагеля та інших вчених.

Попри те, що безпосередня робота із злочинцями не входить до повноважень психологів, вони все ж відіграють вагомую роль у дослідженні характеру кримінального правопорушення. Кримінально-процесуальне законодавство України не регламентує діяльність психологів зі складання й використання психологічних портретів злочинців. Однак до них звертаються у ході правоохоронної діяльності, адже ефективна взаємодія слідчих працівників зі спеціалістами

криміналістичної психології – запорука успішного вирішення справи та з'ясування найтонших нюансів.

У чому ж, власне кажучи, полягає процес складання психологічного портрету злочинця? Перш за все, він передбачає формування характеристик особи, що вчинила кримінальне правопорушення, відштовхуючись від уже наявної інформації. Наприклад:

- місце скоєння кримінального правопорушення;
- особистість жертви;
- певні особливості діяння, які можна змоделювати;
- вивчення усіх задіяних у кримінальне правопорушення осіб, характер їхньої поведінки тощо.

Таким чином, коли психолог отримує мінімальну інформацію від правоохоронних органів, він має змогу припустити певні тези. Зокрема, вік особи, його професію, соціальний статус. Виходячи із вищеперерахованого ми отримуємо наступне – певні психологічні особливості та навіть негативний досвід дитинства чи недавнього минулого, що послужило мотивуючим фактором для скоєння того чи іншого кримінального правопорушення.

Насправді це тривалий процес, що залежить від конкретного епізоду, жертви та їх кількості (живі вони чи ні) тощо. Проте формування практично кожного психологічного портрету можна поділити на стадії.

1. Збір та дослідження інформації. На даному етапі важлива кожна фотографія, листування чи результати судмедекспертизи. Це допомагає отримати первинне враження про особу злочинця.

2. Класифікація. Дає змогу поглибити знання про злочинця. Приміром, оцінити рівень його організованості, можливий час готування до вчинення кримінального правопорушення, підстави. На цьому етапі, як правило, можна класифікувати усіх злочинців на два «підрозділи»: тип-привид (доцільність злочину виправдовується з точки зору будь-яких моральних чи релігійних поглядів) і тип-гедоніст (злочин вчиняється в силу бажання його вчинити).

3. Систематизація отриманої інформації та її ґрунтовна обробка.

4. Розробка стратегії. Передостанній етап передбачає планування та так звану гру на випередження. Припускається, чи може бути скоєне наступне кримінальне правопорушення цим злочинцем. Якщо так, то де воно матиме місце й що потрібно зробити, аби його уникнути. Насправді даний етап є надзвичайно важливим, оскільки це фінішна пряма, що допомагає вийти на потрібну криміналістам й психологам особу.

5. Тактика допиту. Якщо ж всі попередні стадії завершилися успіхом, то остання – це безпосередньо допит, у підготовці якого

також можуть допомогти психологи. Вони розробляють план, як правильно говорити зі злочинцем, аби витягнути з нього якомога більше інформації.

Дана концепція має значні недоліки. Для того, щоб зобразити точний психологічний портрет злочинця, як правило, потрібно багато інформації чи бодай зачіпок, які приведуть до чогось. Якщо ж орудуватиме уважний чи досвідчений правопорушник – на опис його особливостей може піти надто багато цінного ресурсу – часу. Проте ця методика активно використовується в США та Західній Європі, підтверджуючи свою ефективність та результативність.

Наостанок зазначу, що здійснення інтегрованого психологічного аналізу не може здійснюватися на основі власних суджень. Тож спеціалісти повинні керуватися вихідними положеннями, принципами, котрі є науково-обґрунтованими та мають силу при складанні психологічного портрету.

1. Науковість – застосування перевірених практикою теоретичних концепцій та підходів.

2. Об'єктивність – урахування всіх деталей та мотиву дій злочинця.

3. Всебічність – йдеться про оцінку не виключно самого кримінального правопорушення, але й про оцінку безпосередньо особи правопорушника.

4. Конкретність – кожен випадок є конкретним. До уваги береться те чи інше місце, той чи інший злочинець. Порівняння в даному випадку не працює, а лише – конкретність суджень.

5. Професійна компетентність – неабияк важливий принцип. До формування психологічного портрету злочинця залучаються тільки спеціально підготовлені фахівці у своїй сфері (слідчі, психологи тощо).

Отож, резюмуючи усе вищевикладене, перейду до **висновків**.

По-перше, створення психологічного портрету допомагає оперативно-розшуковим органам інформацією, яку можливо отримати, пройшовши усі п'ять етапів, описані мною вище.

По-друге, він звужує коло підозрюваних осіб, що дає змогу в коротші терміни знайти правопорушника.

Таким чином, оскільки злочинець залишає певні «психологічні маркери» після себе на місці правопорушення, це дає змогу акумулювати знайдену інформацію, систематизувавши її із наявними у психологів та криміналістів знаннями, та перейти до пошуків не просто абстрактної людини, а вже конкретного злочинця, що підходить під опис у тому чи іншому епізоді.

Література:

1. Богомолова С., Образцов В. «Психологічний профіль» на службі поліції США // Записки криміналістів. – М. – 1994. – Вип. 4.
2. Методичні рекомендації, альбом схем, таблиць на допомогу практичним психологам органів і підрозділів внутрішніх справ щодо складання психологічного портрета злочинця.// Упоряд. Ю. Майдинов, В. Сулицький, О. Комаров, О. Діденко – К.: ЦПП ДРП МВС України, 2005.

*Саадулаєв Анзор Ібрагімович,
аспірант, Національний
університет біоресурсів
і природокористування України*

*Науковий керівник:
Світличний Олександр Петрович,
доктор юридичних наук,
професор, Національний
університет біоресурсів
і природокористування України*

ДІЯЛЬНІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЮСТИЦІЇ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У РОЗГЛЯДІ СПРАВ ЗА УЧАСТЮ ІНОЗЕМЦІВ

Вітчизняне законодавство, міжнародні акти ратифіковані Україною гарантують іноземцям та особам без громадянства практичне визнання і здійснення їх прав і свобод та законних інтересів, що є основним критерієм правової, демократичної і соціальної держави. Українська держава в особі уповноважених органів публічної влади прикладає максимальні зусилля для вирішення існуючих проблемних питань, що виникають із особливостей правового статусу іноземців та осіб без громадянства. Тому слід погодитися з думкою О. П. Світличного, який звертає увагу, що правовий захист іноземців та осіб без громадянства закріплений і в міжнародних угодах, ратифікованих Україною, а ст. 8 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 р. закріплює право кожної людини на ефективне відновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією чи законом [1, с. 206].

Зважаючи на існуючі проблеми діяльності адміністративної юстиції, яка нерозривно пов'язана із розглядом справ за участю іноземців

та осіб без громадянства, зарубіжний досвід вирішення проблемних питань пов'язаних із правами і свободами вказаної категорії осіб, потребує звернути свої погляди до діяльності адміністративної юстиції в окремих країнах ЄС. Зокрема, судів Німеччини вказує, що система адміністративного судочинства Німеччини включає три інстанції: адміністративний суд землі (суд першої інстанції); вищий адміністративний суд землі (апеляційна інстанція); Федеральний адміністративний суд (касаційна інстанція) [2, с. 146].

Однак, перед тим як звернутися до адміністративного суду іноземець, інша особа повинна оскаржити відповідне рішення (адміністративний акт) до керівного органу публічної адміністрації, а не до того, який видав акт, що оскаржується, потім до суду. При цьому правовий захист іноземців та осіб без громадянства в Конституції Німеччини не закріплений, відповідні положення закріплені в інших нормативних актах.

Адміністративне судочинство у Республіці Польща є двоінстанційним – Вищий адміністративний суд та воєводські адміністративні суди. Справи, які належать до юрисдикції адміністративних судів, у першій інстанції розглядаються воєводськими адміністративними судами. Вищий адміністративний суд здійснює нагляд за діяльністю воєводських адміністративних судів щодо винесених рішень у визначеному законодавством порядку та розглядає касаційні скарги на рішення цих судів, приймає рішення з роз'ясненнями правових позицій з певних категорій справ та здійснює інші повноваження, передбачені законом [3, с. 79]. Відповідно до законодавства Польщі іноземці можуть отримати додатковий захист, який є одним із видів міжнародного захисту, який дає право на безстрокове перебування в Польщі та регулюється Законом від 13.06. 2003 р. про надання іноземцям на території Республіка Польща. Водночас додатковий захист не слід плутати із статусом біженця, який також є видом міжнародного захисту та дає право на безстрокове перебування в Польщі. Різниця між вказаними видами захисту полягає в тому, що особі, яка отримала статус біженця, дозвіл на проживання видається на 3 роки та надається жіночий проїзний документ строком на 2 роки. У той час як особі, який було видано додатковий захист, дозвіл на проживання видається строком на 2 роки і не видається проїзний документ [4].

На відміну від Польщі, Конституція Чехії, основна частина якої була прийнята 16.12.1992 р. і набула чинності 01.01.1993 р., у ній відсутні глави, присвячені правовому статусу особи, громадянина, за винятком деяких загальних норм. Відповідні положення містяться в Хартії основних прав і свобод, що вважається складовою Конституції

Чеської Республіки. Цей документ був прийнятий у формі конституційного закону 09.01.1991 р., в якій, крім іншого виділяються права національних та етнічних меншин, під цим правом мається на увазі, що приналежність до будь-якої національної чи етнічної меншини не повинна нікому завдавати шкоди. Представники всіх націй рівні та мають однаковий обсяг прав і свобод та право на судовий захист [5]. Чеська система адміністративних судів має два рівні. Нижчий складається зі спеціалізованих адміністративних палат у складі обласних судів, які діють як суди першої інстанції. Суд другої і останньої інстанції – Вищий адміністративний суд Чеської Республіки, розташований у Брно. Як випливає з назви, він призначений виключно для адміністративної юстиції [6].

Одним із законодавчих актів, який регулює правила в'їзду та перебування іноземних громадян та осіб без громадянства є Закон Латвійської Республіки «Про в'їзд та перебування іноземних громадян та осіб без громадянства у Латвійській Республіці» від 09.06.1992 р. Відповідно до норм цього закону вагомий вплив на забезпечення порядку щодо в'їзду, виїзду, отримання посвідки на проживання, відмови у виді на проживання та приймання рішення про примусове видворення іноземних громадян та осіб без громадянства у Латвійській Республіці належить посадовим особам органам публічної адміністрації. Згідно ст. 49 Закону такі посадові особи мають право приймати рішення про примусове видворення особи. При цьому рішення про примусове видворення, прийняте відповідно до процедури, згаданої в цій статті, не підлягає оскарженню [7].

Зважаючи на проблемні питання іноземців у Франції, які можуть перебувати як нелегально, так і легально, у цій країні діють центри адміністративного затримання, де особи очікують на рішення про своє примусове повернення в країну походження або ж в окремих випадках, в країну постійного проживання за умови, що вона входить до ЄС. Рішення про наказ покинути Францію приймається префектурою, як правило, у випадку відмови в продовженні посвідки на проживання (по роботі, студентської, за сімейними обставинами й ін.), в легалізації або внаслідок контролю документів людини що перебуває у нелегальному становищі. В залежності від порушення вчиненого іноземцем, судом може бути прийнято рішення щодо заборони на перебування у Франції, яке може бути оскаржене бути оскаржене протягом 48 годин, перед суддею з питань свобод та тримання під вартою (JLD – juge des libertés et de la détention) [8].

Французький адміністративно-судовий процес включає процесуальні правила, характерні і для цивільного процесу. Водночас він вирізняється і особливими процедурами. Адміністративний суд немає права порушити

провадження самостійно; для цього потрібна позовна заява. Діяльність органів французької адміністративної юстиції побудована на демократичних засадах адміністративного процесу. Для адміністративно-судового розгляду характерний принцип змагальності. Кожна із сторін має можливість ознайомлення з інформацією та будь-якими документами, що є у справі. Сам адміністративний суддя зобов'язаний займати в процесі активну роль, тобто, забезпечуючи громадянину правовий захист, він повинен сам намагатися зібрати матеріали і докази, що не вистачає. Водночас суддя досліджує лише ті питання, які були поставлені перед ним. Отже, прийняте у справі рішення має ґрунтуватися лише на вимогах, зазначених у позовній заяві [9, с.145].

Наведене вказує, що діяльність адміністративної юстиції окремих країнах Європейського Союзу при розгляді справ за участю інтересів іноземців та осіб без громадянства має багато загальних рис, водночас існують різні процедури вирішення питання порушення вказаними особами законодавства країни перебування.

Література:

1. Світличний О. П. Судовий захист іноземців та осіб без громадянства. Київський часопис права. 2021. № 4. С. 205-210.
2. Стариков Ю. Н. Административная юстиция. Теория, история, перспективы. М. НОРМА-ИНФРА, 2001. 304 с.
3. Ільков В. Застосування джерел адміністративно-процесуального права Республіки Польща та можливості використання цього досвіду під час здійснення судово-правової реформи в Україні. Слово Національної школи суддів України. 2016. №2 (15). С. 73-84.
4. Адміністративне право в Польщі. URL: <http://yurystvpolshi.pl>
5. Конституционное право Чехии. URL: https://www.sinref.ru/000_uchebniki/04000pravo/150_lekcii_gos_regulir_04/328.htm
6. Судова система Чеської Республіки. URL: <https://thereaderwiki.com/uk/>
7. Про в'їзд та перебування іноземних громадян та осіб без громадянства у Латвійській Республіці: Закон Латвійської Республіки від 09.06.1992 р. URL: <http://hrlibrary.umn.edu/russian/asylum/Rlatvia4.2.02.html>
8. Латишева І. Що варто знати про депорт центри у Франції. URL: <https://paris-ua.com/utrymannya-u-czentrakh-administratyvnogo-zatrymannya/>
9. Мартін Штайнкюлер. Захист прав людини та адміністративне судочинство. «Захист прав людини в адміністративному судочинстві: сучасний стан і перспективи розвитку в Україні»: Збірник матеріалів міжнарод. Наук.- практ. конф. присвяченої 10-річчю процесуальної діяльності адміністративних судів України (м. Київ, 1-2 жовтня 2015 року) / За заг. ред. О. М. Нечитайла. К., 2015. С. 34-38.

*Стогова Ольга Володимирівна,
кандидат політичних наук,
Сумський державний університет*

ВІДКРИТІ ОН-ЛАЙН КУРСИ ЯК СКЛАДОВА ЕФЕКТИВНОЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Самостійна робота студентів (СРС) – це обов'язкова складова освітнього процесу, що реалізовується в різних видах навчальної діяльності та формує у здобувачів вищої освіти загальні та спеціальні компетентності, програмні результати навчання. На відміну від аудиторних занять, які більш жорстко регламентовані нормативною базою ЗВО, СРС дає значну свободу у виборі видів навчальної діяльності. Самостійна робота над формуванням передбачених освітньою програмою компетентностей не лише формує програмні результати навчання, а й сприяє розвитку soft-skills, необхідних для конкурентоздатності на ринку праці, адаптації у трудовому колективі та кар'єрного зростання випускників закладів вищої освіти.

Зарубіжні викладачі університетів зазначають, що процес формування компетентностей відбувається лише в результаті активної самостійної роботи студентів [1, с. 32]. Сучасна освіта мотивує студента до прояву особистої ініціативи, прагнення до контакту з викладачами, готовності будувати свій індивідуальний графік та індивідуальну траєкторію навчання. У зв'язку з цим у західних країнах обсяг аудиторного навантаження студентів знижений, що дозволяє їм використовувати вільний час для самостійної роботи і самоосвіти.

Не слід сліпо копіювати досвід зарубіжних закладів з організації освітнього процесу. Проте, необхідно вдосконалювати організацію самостійної роботи, формувати навички самостійного вивчення навчального матеріалу, забезпечити методичну допомогу з боку викладача та урізноманітнити форми самостійної роботи студентів.

На самостійне вивчення дисциплін у ЗВО України, залежно від спеціальності та нормативної бази закладу, виділяється від 30 до 70 % навчального часу, кількість контактних годин зменшилася за останні 15 років на 30%. Так, бакалаври навчалися 30 годин на тиждень, сучасне аудиторне навчання бакалавра 1 курсу СумДУ складає 22 години, студентів 2-4 курсів – 20 годин. Але за цей час з'явилися нові загальнодоступні технічні можливості, насамперед відкриті он-лайн платформи, що пропонують студентам якісні розробки навчальних курсів, які можна вивчати самостійно у зручний час.

Щоб створити відповідні умови для ефективної самостійної роботи студента ЗВО необхідна: - відповідна мотивація; - здатність самостійно ставити цілі й визначати умови їх досягнення; - здатність до самоорганізації та таймменеджменту; - здатність до самоконтролю і самооцінки результатів. Формуванню цих здатностей активно сприяє самостійна робота над відкритими он-лайн курсами, наприклад на Coursera та інших відкритих он-лайн платформах.

Так, для вивчення студентами 1 курсу бакалаврату спеціальності 293 «Міжнародне право» дисципліни «Політологія міжнародних відносин» Сумського державного університету, де обсяг самостійної роботи складає 102 години, студентам як один із видів самостійної роботи пропонується на вибір один із чотирьох курсів на Coursera, ці курси приблизно співпадають за обсягом часу, необхідного для опанування, забезпечують результати вивчення дисципліни та формують програмні результати навчання за освітньою програмою. В анкетуванні після вивчення дисципліни студенти відзначили, що самостійне проходження он-лайн курсу сприяло розвитку навичок тайм-менеджменту та підвищенню рівня володіння англійською мовою. У результаті впровадження вивчення он-лайн курсів як обов'язкової складової самостійної роботи студентів спостерігається покращення навчальних результатів, підвищення зацікавленості у вивченні дисципліни.

Література:

1. Bielawski L., Metcalf D. Blended eLearning: Integrating Knowledge, Performance, Support, and Online Learning. Massachusetts: by HRD Press, Inc, 2002. 350 p. (in English).

*Тимошенко Єлизавета
Анатоліївна,
аспірантка Державної наукової
установи «Інститут інформації,
безпеки і права Національної
академії правових наук України»*

ПРАВОВА ПРИРОДА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ПЕРСПЕКТИВИ І ПРОБЛЕМИ

Постановка проблеми. Складність та практична важливість штучного інтелекту є одними з основних його характеристик не лише в технологічній сфері, в площині якої вирішуються структурно-функціональні задачі щодо розвитку та вдосконалення систем,

нарошування потужності, безпечності, доступності штучного інтелекту, але й у правовій площині. Таким чином, феномен штучного інтелекту (далі – ШІ) як елемент правової дійсності стає все більш затребуваною темою для досліджень. В межах системи таких досліджень вирішуються численні питання щодо визначення функціонального категоріального апарату, механізму гарантування безпечних умов застосування технологій штучного інтелекту, а також сукупність сучасних тенденцій до «соціалізації штучного інтелекту» – визначення та закріплення принципово нової, специфічної форми суб'єктності штучного інтелекту як електронної особи [9], правового еквіваленту фізичної особи [4], юридичної особи [5], особи зі статусом, аналогічним із міжнародним правовим статусом тварин [7], а також в якості «квазісуб'єктів цивільних відносин» [6].

Таке розмаїття підходів та пропозицій щодо категоріальної визначеності та остаточної «правової оболонки» штучного інтелекту як вже самостійного учасника правових відносин, носія автономної волі у визначенні власної юридично обґрунтованої поведінки, суб'єкта відповідальності та інших аспектів практичного існування в якості окремого суб'єкта правовідносин впливає насамперед із широкої кількості функцій, якостей та технологічних особливостей технологій штучного інтелекту, що важко піддаються як узагальненню, так і індивідуальному дослідженню у «препарованому» вигляді.

Однак просування у вказаних темах вимагає не лише технологічний, комерційний чи суто науковий інтерес до феномену ШІ та його можливостей, але і важливі правові механізми безпеки та ефективного регулювання застосування ШІ у різних сферах. Втім саме ступінь зацікавленості суспільства та професійних спільнот до окремих характеристик та якостей ШІ породжує низку суперечливих підходів не лише до його фактичного сприйняття, але і щодо спрямування дослідницьких та нормотворчих кроків.

Викладення основного матеріалу. Питання визначення правового статусу штучного інтелекту виникає та набуває поширення насамперед через технічні здібності сучасних систем ШІ, результати функціонування яких випереджають навіть найбільш сміливі очікування у плані складності, опрацьованості та глибини аналітичних здібностей вказаних систем.

Наведене, з одного боку, цілком ґрунтовно висвітлює досягнення технологій ШІ як об'єкт особливої уваги правової та наукової спільноти. З іншого ж – наявна інерція стрімкого зростання суспільного інтересу до ШІ дещо порушує оптимальний фокус на тематику, даючи підґрунтя для конспірологічних поглядів на майбутнє штучного інтелекту та наслідки його стрімкого розвитку. Філософсько-правове опрацювання

вказаної проблеми має спрямовуватись, на думку автора, саме на пошук шляхів органічного поєднання концептуальних напрацювань щодо штучного інтелекту, за якого буде дотримано балансу зростаючого інтересу як рушійної сили розвитку технологій ШІ та обґрунтованих застережень і міркувань безпеки. Таким чином, в узагальненому вигляді слід відзначити наявність, серед іншого, двох протилежних підходів до заходів сприяння розвитку технологій ШІ:

1. Забезпечення максимального сприяння. За даного підходу науковці, правники та представники сфери інформаційних технологій наголошують на позитивних якостях та надмірних показниках при використанні штучного інтелекту в більшості сфер життєдіяльності (охорона здоров'я, оборонний сектор, освітній процес тощо), а отже акцентують основну увагу на важливості створення сприятливого технологічного, економічного та правового середовища для розвитку та поширення технологій штучного інтелекту. За даного підходу безпековий аспект відходить на другорядний план, не будучи виключеним із системи факторів при аналізі наслідків прогресу штучного інтелекту. Представники правової науки, яких автор відносить до adeptів даного підходу, розглядають передусім перспективи техніко-юридичного вдосконалення та лібералізації законодавства щодо штучного інтелекту. Найбільш прогресивним напрямком даного блоку концептуальних поглядів є дослідження перспектив інтеграції штучного інтелекту до існуючого комплексу правових відносин в якості специфічного суб'єкта, для якого має бути передбачено правозахисний механізм, механізм відповідальності, адаптовані алгоритми визначення етичних питань та ін.

2. Пріоритету ефективного правового регулювання. В даному узагальненому підході представники окремих галузей наголошують на високих ризиках для правопорядку, існуючої системи цінностей та навіть для життя і здоров'я людей у разі неконтрольовано швидкого поширення та розвитку можливостей штучного інтелекту (як у вигляді окремих систем, так і всього комплексу технологій ШІ). Ґрунтуючись на подібних переконаннях автори вдаються часом до песимістичних прогнозів, якими обґрунтовують пріоритетність питань безпеки у темі прогресу штучного інтелекту. Втім, застереження щодо штучного інтелекту як джерела загроз, мають різну спрямованість та походження. Нерідко це походження переважно антропогенного характеру.

Так, Г. О. Андрощук із власних досліджень робить висновки про наявність наступних кримінально-правових загроз, що пов'язуються із використанням можливостей штучного інтелекту: 1) високий рівень небезпеки через технологічні особливості аудіо- та відеоуособлення; 2) використання безпілотних автомобілів як зброї; 3) прояви

індивідуального фішингу; наслідки порушень систем, керованих штучним інтелектом; 4) масштабний шантаж та фейкові новини, створені ШІ; 5) зміїна олія (Snakeoil) – продаж шахрайських послуг під виглядом ШІ; 6) «отруєння» даних; 7) неправомірне використання військових роботів та дронів; 8) обман розпізнавання облич; 9) боти-зломщики [3] та ін. При цьому вчений поділяє наявні ризики на три окремі рівні, що демонструє деталізовану та розгалужену мережу можливостей застосування штучного інтелекту у злочинних цілях. Однак, доцільно зазначити, що в наведених проявах штучний інтелект лише задає певну специфіку, але сам факт злочинного спрямування його можливостей є результатом вольового рішення чи злочинної недбалості створювача чи користувача.

I. Маск вважає ШІ найбільшою екзистенційною загрозою [2], однак обґрунтовуючи саме даним переконанням власні прогресивні винаходи просуває, зокрема, технології Neuralink [1], які нерідко проklamуються як відповідь розуму людини на загрозові перспективи розвиненого ШІ.

Два наведені приклади у поєднанні демонструють, на думку автора, передусім високу функціональну (інструментальну) цінність штучного інтелекту. Однак спектр можливостей технологій ШІ дійсно створює новий рівень як технічного забезпечення корисних напрямків діяльності, так і правових загроз. Різниця лише у відповідному ракурсі розгляду категорії ШІ чи окремих його властивостей.

Висновки. Окремі аспекти дослідження штучного інтелекту підлягають індивідуальному вивченню та поглибленій деталізації. Одночасно, слід викласти висновок про те, що у філософсько-правовому вимірі постає окремим порядком питання належного поєднання інтересів та застережень окремих дослідницьких течій з метою забезпечення балансу поглядів та органічного спрямування інтелектуального ресурсу в межах теми правової природи штучного інтелекту.

Так, вагоме значення мають подальші напрацювання узагальнюючого характеру, в межах яких відбуватиметься пошук ефективних моделей правового забезпечення розвитку технологій ШІ із дотриманням міжгалузевого принципу.

Література:

1. Pedada Sindhusa. Neuralink by Elon musk. Neurodevelopmental Disorders and Treatment. URL : <https://www.pulsus.com/scholarly-articles/neuralink-by-elon-musk.pdf> (дата звернення 19.09.2022)
2. Piper K. The case for taking AI seriously as a threat to humanity. URL : <https://www.cs.fsu.edu/~langley/CIS3250/2019-Spring/ai-danger-to-humanity.pdf>

3. Андрощук Г. О. Штучний інтелект : економіка, інтелектуальна власність, загрози. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2021. № 2. С. 56-74. URL : <https://doi.org/10.33731/22021.236555> (дата звернення 19.09.2022)
4. Баранов О. А. Ідентифікація робота з штучним інтелектом як суб'єкта права. Інтернет речей: проблеми правового регулювання та впровадження : Матеріали другої наук.-практ. конф., 29 лист. 2018 р., м. Київ / Упоряд. : В. М. Фурашев, С. О. Дорогих. – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2018. – 168 с. С. 8-12. URL : http://ippi.org.ua/sites/default/files/zbirnik_tez_19.12.2018-maket_3-converted.pdf (дата звернення 20.09.2022)
5. Єфремова К. В. Правове регулювання штучного інтелекту в епоху цифрової економіки / К. В. Єфремова // Приватне право і підприємництво. 2020. Вип. 20. С. 142-147. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Ppip_2020_20_27 (дата звернення 19.09.2022)
6. Колодін Д. О., Байталюк Д. Р. Щодо питання цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану роботизованими механізмами зі штучним інтелектом (роботами). № 33 (2019): Часопис цивілістики. С. 87-91. URL : <http://chascyvil.onua.edu.ua/index.php/chc/article/view/85>
7. Кошелева К. О. Проблема надання правосуб'єктності штучному інтелекту. Юридичний бюлетень. Випуск 11. Ч. 1. 2019. С. 60-66. URL : http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2019/11/part_1/9.pdf
8. Павленко Ж. О., Водорезова С. Р. Поняття електронної особи в цифровій реальності. «Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія, Том 3 № 50. 2021. – С. 59-70
9. Радутний О. Е. Суб'єктність штучного інтелекту у кримінальному праві. Право України. 2018. № 1. С. 123-136. URL : [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_m eta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=prukr_2018_1_13](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=prukr_2018_1_13)

*Товкун Людмила Вікторівна,
кандидат економічних наук,
кафедра фінансового права,
Національний юридичний
університет імені
Ярослава Мудрого*

ПРИНЦИПИ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ ЯК ЗАСАДИ ДЛЯ РОЗРОБКИ НАЦІОНАЛЬНИХ І МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ У ЦЬЙ СФЕРІ

Розвиток співробітництва України з ЄС, а саме, підписання Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом, вимагало від України зміни підходів до системи управління державними фінансами. Враховуючи те, що важливе місце в державному внутрішньому фінансовому контролі європейських країн належить внутрішньому аудиту, одним з основних завдань для України стало впровадження відповідного правового регулювання, розробка правил і стандартів у цій сфері. Для побудови дієвої системи внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту в Україні, відповідно до ст. 347 Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом, Україна взяла на себе зобов'язання гармонізувати її до міжнародно визнаних стандартів та методології, а також найкращої практики країн ЄС у цій сфері

В наукових джерелах немає єдиної думки щодо часу виникнення внутрішнього аудиту. Ряд вчених вказує на те, що внутрішній аудит виник у XIV столітті, інші – у XIX столітті. Але, майже всі вони сходяться в тому, що активний розвиток внутрішнього аудиту почався в 40-х роках XX сторіччя, коли у 1942 році у Сполучених Штатах Америки був заснований Інститут внутрішніх аудиторів (ІВА). На етапі становлення ІВА представляв собою професійну асоціацію яка ставила своєю метою розвиток і популяризацію професії внутрішнього аудитора і розробку стандартів професійної діяльності. Активний розвиток економіки ряду країн після Другої світової війни, сприяв становленню і розвитку функцій внутрішнього аудиту.

Новий поштовх у розвитку внутрішнього аудиту відбувся тоді, коли у США та країнах Західної Європи почалися гучні корпоративні скандали щодо фінансового шахрайства у великих компаніях. Стало очевидним, що зовнішній аудит є недостатнім для проведення незалежного контролю в корпораціях. Наряду із зовнішнім, внутрішній аудит став одним із доступних і ефективних заходів, що використовувався для підвищення ефективності і прозорості роботи компаній. Подальша активна робота ІВА суттєво вплинула на доробки у сфері методології і

організації внутрішнього аудиту в усьому світі. На даний час цей інститут забезпечує комплексне керівництво внутрішнього аудиту через свої всесвітньо визнані Міжнародні стандарти професійної практики внутрішнього аудиту.

Аналізуючи напрацювання ІВА, можна зазначити, що Міжнародні стандарти внутрішнього аудиту мають універсальний характер і їх дотримання є важливою умовою виконання внутрішніми аудиторами своїх завдань. До таких завдань відносять:

- популяризацію і просування цінностей фахівців з внутрішнього аудиту для їх організацій;

- надання комплексних професійних можливостей у сфері освіти і розвитку, стандартів та інших керівництв з професійної практики, програм сертифікації;

- дослідження, розповсюдження та просування знань щодо внутрішнього аудиту та його відповідної ролі у контролі, ризикменеджменту і управління для практиків і зацікавлених сторін;

- навчання практиків та інших відповідних слухачів кращим практикам внутрішнього аудиту;

- об'єднання внутрішніх аудиторів з усіх країн для обміну інформацією та кращим досвідом [1].

Міжнародні стандарти внутрішнього аудиту можуть застосовуватись рядом країн безпосередньо, в якості обраних ними стандартів внутрішнього аудиту, а можуть бути використані як основа для розробки національних стандартів. У другому випадку, у кожній окремій країні особливості реалізації функцій внутрішнього аудиту, зокрема застосування напрямів внутрішнього аудиту, дуже тісно взаємопов'язані з особливостями системи адміністративного устрою, державного управління та контролю, а також з особливостями розвитку державного сектору. Україна пішла шляхом розробки національних стандартів внутрішнього аудиту на основі міжнародних стандартів. Розвитку цього процесу сприяло те, що в Україні в 2000 році була створена добровільна, недержавна, неприбуткова Всеукраїнська громадська організація «Інститут внутрішніх аудиторів України» (ІВАУ), яка з липня 2002 року стала відділенням міжнародного Інституту внутрішнього аудиту. Метою діяльності цієї організації стало задоволення та захист професійних, соціальних, економічних, освітніх та інших спільних інтересів своїх членів, сприяння розповсюдженню та затвердженню принципів правової держави, та впровадженню в Україні міжнародної професійної практики внутрішнього аудиту [2].

Об'єктивна необхідність запровадження внутрішнього аудиту в державному секторі була визнана з початком проведення у 2005 році реформи державного внутрішнього фінансового контролю. Тоді Урядом

була ухвалена Концепція розвитку державного внутрішнього фінансового контролю і внесені зміни до законодавства України щодо базових засад організації та здійснення внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту. Відповідно до таких змін були розроблені і затверджені Стандарти внутрішнього аудиту.

Необхідно зазначити, що засадами для розробки і визначення змісту стандартів внутрішнього аудиту як в глобальному масштабі так і в національному є принципи. Вони виступають одним із джерел розвитку і вдосконалення методології стандартів внутрішнього аудиту. Більшість дослідників у сфері аудиту звертають увагу на те, що принципи аудиту в певних аспектах перетинаються із загальними принципами контролю у сфері фінансів. Тому, вони пропонують враховуючи специфіку внутрішнього аудиту як виду контролю, поділити їх на основоположні (теоретична складова) і методологічні (принципи проведення та організації). При цьому основоположні принципи відбивають сутність внутрішнього аудиту як суспільного явища, а методологічні – є основою його практики. Ряд дослідників у сфері аудиту виділяють такі принципи як незалежність, об'єктивність та компетентність (професійна компетентність) в якості основоположних, не поділяючи їх на групи.

Більш вдалим на наш погляд є поділ принципів на дві групи з точки зору широти охоплення ними відносин, які виникають при проведенні внутрішнього аудиту. Такий підхід дасть можливість більш повно розкрити зміст внутрішнього аудиту, підкреслити його особливості і значення.

До першої групи відносять принципи, що характеризують внутрішній аудит в широкому розумінні. Виділяючи цю групу, ми врахували те, що з огляду на міжнародну практику, у сфері уваги внутрішніх аудиторів завжди повинні бути системи управління і внутрішнього контролю. Така точка зору відповідає процесу реформування системи державного управління, що здійснюється з урахуванням Європейських стандартів належного адміністрування, розроблених Програмою підтримки вдосконалення врядування та менеджменту (далі – Програма SIGMA) та викладена у документі “Принципи державного управління” [3].

З метою посилення уваги до реформи державного управління Європейська Комісія окреслила у сфері управління державними фінансами її ключові напрямки, одним із яких було проведення внутрішнього контролю і аудиту в публічному секторі. Тому, в цю групу входять такі принципи, які підкреслюють загальні засади внутрішнього аудиту в державному секторі, а саме, принципи, що спрямовані на удосконалення системи управління. До них можна віднести такі: законність, надійність, передбачуваність, підзвітність і прозорість,

а також технічна та управлінська компетентність, організаційна спроможність, фінансова стабільність та інші.

Якщо розглядати внутрішній аудит як складову внутрішнього контролю, можна зазначити, що на даний час, він є дієвим і ефективним його елементом.

Внутрішній аудит дозволяє поглянути на систему внутрішнього контролю «зі сторони», концентруючись на ефективності управління ризиками, що дає можливість оцінити ефективність внутрішнього контролю. Тому, принципи внутрішнього аудиту мають дещо спільне із загальними принципами внутрішнього контролю, такими як: законність, стратегічна спрямованість, безперервність, всебічність, комплексність, плановість, об'єктивність, конфіденційність та інші. Але враховуючи те, що внутрішній аудит направлений на незалежну та об'єктивну оцінку всієї діяльності державного сектора і наданні допомоги з нагляду, розуміння і передбачення, можна стверджувати, що сприяючи ефективному функціонуванню системи внутрішнього контролю, він більш повно реалізується через специфічні принципи які відносяться до другої групи.

Друга група принципів, характеризує внутрішній аудит в вузькому розумінні і передбачає морально-етичні принципи професійної діяльності внутрішніх аудиторів, що містяться в Кодексі етики, принципи якісних характеристик і практичної діяльності підрозділу внутрішнього аудиту, що містяться в Стандартах внутрішнього аудиту. Найбільш широкого розповсюдження в практиці внутрішнього аудиту набули морально-етичні принципи професійної діяльності аудитора, а саме: сумлінність, незалежність та об'єктивність, конфіденційність, професійна компетентність. Реалізуючи їх на практиці, внутрішні аудитори виконують своє важливе призначення: радника, консультанта і водночас партнера для прийняття оптимальних рішень. Це допомагає їм виконувати свою роботу відповідно до найвищих стандартів професійності і досягати в ній найкращих результатів.

Література:

1. The Institute of Internal Auditors. URL: <https://global.theiia.org/>
2. Основи глобального розширення обізнаності. Інститут внутрішніх аудиторів України URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/531247f275d6ba724dede38937b569ec.pdf>
3. Деякі питання реформування державного управління України. *Розпорядження Кабінету Міністрів України; Стратегія, План* від 21.07.2021 № 831-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021->

*Хлопова Карина-Авігея Сергіївна,
студентка, Державний
податковий університет*

*Амеліна Анна Сергіївна,
кандидат юридичних наук,
доцент, професор, Державний
податковий університет*

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ФІНАНСОВІ РОЗСЛІДУВАННЯ»: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Сучасна практика боротьби зі злочинністю не є максимально ефективною без урахування активного впровадження економічних знань. Фінансова інформація відображається в механізмі виявлення та розслідування економічних кримінальних правопорушень, що безпосередньо характеризує злочинну діяльність.

Слушно зазначають В. І. Василичук та С. А. Вязмікін, що на стадії виявлення кримінальні правопорушення застосовується фінансовий моніторинг підозрілих операцій, проводяться перевірки фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання. Важливе значення під час розслідування кримінальних правопорушень має чітке призначення й проведення судово-економічних експертиз, залучення фахівця-економіста до проведення процесуальних дій тощо [1, с. 7]. Тому можна з упевненістю сказати, що фінансові розслідування виступають неабияким елементом у правоохоронній діяльності та забезпеченні економічної безпеки.

Г. В. Капленко та В. О. Гнесь зазначають, що для розуміння сутності категорії «фінансові розслідування» та її можливості використання у вітчизняній практиці доцільним є вивчення досвіду країн, у яких боротьба з економічною злочинністю має більш багату історію, правоохоронні органи мають достатній досвід та набули розвитку недержавні інструменти протидії злочинній діяльності, зокрема, і у фінансовій сфері. Незважаючи на застосування визначення «фінансових розслідувань» на практиці, то у повсякденному науковому середовищі перебуває думка, щодо так званого «фантому», тобто результату механічного перенесення терміну з практики розвинених країн (перш за все США) з суттєвою відмінністю правової системи та системи органів влади. До прикладу розвинених країнах, таких як Велика Британія, США, Канада поряд з галузями знань криміналістики з судовою медициною та судовою психіатрією зазначаються «фінансові розслідування та судовий облік» [2, с. 239-240].

Зважаючи на приклад США, то там виконання обов'язків правоохоронних органів більш наближена саме до сфери фінансів. Так, Міністерство фінансів США володіє функціями боротьби з фінансовими кримінальними правопорушеннями та фінансуванням тероризму. У структурі Мінфіну діє Служба внутрішніх доходів, підрозділи якої працюють над виявленням та розслідуванням фінансових кримінальних правопорушень, ще є такі як: Служба по боротьбі з тероризмом і фінансової розвідки [3, с. 190].

Що стосується Великобританії та Італії, то там були створені спеціалізовані правоохоронні органи для протидії організованій злочинності. Важливу роль у діяльності Фінансової поліції Італії та Служби боротьби з організованою злочинністю Великобританії відіграє аналіз фінансової інформації, що здійснюється на стадії розкриття та розслідування кримінальних правопорушень [3, с. 191].

Фінансові кримінальні правопорушення мають дещо розширений смисловий характер, який відрізняється від сформованого в сучасній вітчизняній науці. Адже, вони не кримінальні правопорушення у виключно фінансовій сфері, а й такі, що використовують фінансову сферу та відображаються у фінансовій інформації [4, с. 22]. Доречно зазначити, що спеціальний аналіз фінансової інформації, що застосовується за незвичною методикою названою в розвинених країнах як «фінансові розслідування» являється необхідною для ефективного виявлення і розслідування цих видів кримінальних правопорушень.

Слід також зауважити на тому, що «фінансові розслідування» є досить поширеними. Якщо звернутися до практичного досвіду, то найбільшу увагу приділяють фінансовим розслідуванням шахрайства. На даний момент аудит шахрайства в розвинених країнах виокремлюється як самостійна сфера ринку консультаційних послуг, що спрямовується на дослідження виявлення, фіксацію та запобігання корпоративних шахрайств.

Виходячи з вище зазначеного, слід додати, що існує Міжнародна асоціація сертифікованих фахівців з перевірки шахрайства (ACFE), які мають сертифікацію фахівців з виявлення, розслідування та запобігання корпоративним шахрайствам. ACFE – провідна в світі організація, яка регулює та спрямовує цей вид діяльності. Організаційно ACFE – це глобальне професійне співтовариство, яке налічує понад 40 000 членів у 125 країнах, об'єднане у 103 національні філії та офіси [3, с. 193].

Отже, можна дійти висновку, що не дивлячись на рівень інтенсивності використання на практиці, поняття «фінансові розслідування» для вітчизняної науки воно ще потребує свого розвитку. Для нашої країни наразі важливим є початок повного

функціонування Бюро економічної безпеки. В такому випадку, міжнародний досвід вкрай важливий для України, оскільки у провідних країнах світу науково-методичний супровід діяльності з організації та проведення фінансових розслідувань має достатньо високий рівень розвитку та орієнтований на вирішення практичних проблем.

Література:

1. Василичук В. І., Вязмікін С. А. Фінансові розслідування у сфері протидії легалізації злочинних доходів в Україні. *Методичні рекомендації*. Київ. 2017. С. 5-17.
2. Капленко Г. В., Гнесь В. О. Фінансові розслідування як передумова до забезпечення економічної безпеки України. *Збірник тез наукових доповідей*. Львів. 2021. С. 239-242.
3. Лепський С. І. Зарубіжний досвід використання фінансових розслідувань у правоохоронній діяльності. *Право і суспільство*, № 2. 2015. С. 189-194.
4. Долбнєва Д. В. Шляхи трансформації системи боротьби з економічними злочинами в Україні з урахуванням досвіду країн європейського союзу. *Scientific Journal «ScienceRise»*, №2-3 (55-56). 2019. С. 21-27

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

*Білик Вікторія Миколаївна,
кандидат педагогічних наук,
доцент, Харківський національний
педагогічний університет
ім. Г.С. Сковороди
ORCID: 0000-0002-9823-6956*

*Яліна Вікторія Леонідівна,
кандидат педагогічних наук,
доцент, Харківський національний
педагогічний університет
ім. Г.С. Сковороди
ORCID: 0000-0001-9987-8021*

АКТУАЛЬНІСТЬ ІДЕЙ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО ЩОДО СТВОРЕННЯ СПРИЯТЛИВОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ДОЗВІЛЛІ

Перед сучасним суспільством в умовах воєнного стану особливо гостро постає проблема збереження дитинства, надання підтримки дітям, що переживають травматичні події, перебувають у стресовому стані, створення комфортних, безпечних умов для їхньої соціалізації, особистісного зростання. Необхідним є організація освітнього середовища, в якому будуть реалізовані можливості для збагачення досвіду дітей, заохочення їх до активної участі у діяльності, висловлювання своїх думок, розкриттю природних здібностей, формування критичного мислення, забезпечення підвищення почуття власної гідності.

Сьогодні стало очевидним, що вирішення багатьох проблем у житті країни великою мірою залежить від рівня сформованості громадянської позиції молоді, потреби в духовно-моральному удосконаленні, поваги до історично-культурної спадщини України. Неабияке значення в цьому має організація вільного часу.

Питання організації дозвіллевої діяльності дітей, створення сприятливих умов для розвитку їхніх інтересів, здібностей, нахилів, самореалізації були у центрі уваги видатного педагога Василя Олександровича Сухомлинського. У досвіді Павлиської школи відображена система позакласної, секційної, гурткової роботи. Він звертав увагу на те, що крім школи з інших джерел діти здобувають знання.

В.О. Сухомлинський вказував на важливість для всебічного розвитку дітей наявності п'яти-шести годин вільного часу, який вони будуть використовувати за власним бажанням. Дітей залучали до роботи у гуртках, на пришкольній ділянці, садку, бібліотеці. Така організація дозвілля була спрямована на розширення світогляду, формування інтересу до різних галузей науки, техніки, розкриття індивідуальних здібностей. Педагог підкреслював, що саме завдяки активній творчій дозвілевій діяльності легше даватимуться обов'язкові знання, не згасне бажання навчатися. Отримувалися навички прояву ініціативи, активності, відповідального ставлення до виконання завдань, турбота про інших, надання їм допомоги [1, с. 194-195].

На думку педагога, різнобічність інтелектуального життя дітей є важливою умовою їхнього духовного розвитку. Він підкреслював, що під час заняття улюбленою справою у вихованців не тільки розвиваються природні задатки, а й виникає почуття гордості за те, що завдяки отриманим знанням вони роблять щось потрібне людям. Особливу роль у інтелектуальному розвитку надавав читанню. Цікавість до знань у дітей пробуджувалась через постійне читання наукової та науково-популярної літератури, яка виходила за межі обов'язкового програмного матеріалу. Ознайомлення дітей зі статтями, книгами, брошурами сприяло появі інтересу до ряду складних питань науки і подальшому читанню нових книг. В. О. Сухомлинський зазначав, що чим важче навчатися школяреві, тим більше йому потрібно читати. Через книгу збагачувалося духовне життя дітей, здійснюється пізнавати себе, відкриття світу. Зусилля педагогів школи були спрямовані на вироблення звички читати [1].

Для читання учнів у Павлівській школі було створено дитячу бібліотеку. В основу комплектування книжок були покладені такі критерії: художня література, зміст якої утверджує найважливіші загальнолюдські цінності, відображає національну і світову історію, духовну й матеріальну культуру, мистецтво. У книзі «Духовний світ школяра» В. О. Сухомлинський докладно проаналізував, які книжки найкраще читають і сприймають учні, спектри їхніх уподобань. «Їх цікавлять художні твори, – зауважував автор, – зокрема казки, а також кінофільми, п'єси, герої яких хоробрі, мужні, сильні духом діти» [2, с. 262-263].

Шлях до серця і свідомості кожного школяра, за В.О. Сухомлинським, йде двома, наче протилежними за сутністю, але єдиними за метою сторонами: від книжки, від прочитаного слова до усної мови і від живого слова, що входить у духовний світ дитини, до книжки, читання. Виховання громадянськості, на думку педагога, значною мірою залежить від того, якими духовними цінностями живе

дитина. Тому «правильно вибрати, що читати – надзвичайно важливе завдання», – наголошував В.О. Сухомлинський [3, с. 195].

Невичерпне джерело збагачення й розвитку мови дитини педагог вбачав у творах Т. Шевченка, Л. Українки, П. Мирного, І. Франка. Їхнє художнє, поетичнє слово, на його думку, допомагає дітям збагнути красу природи рідної Батьківщини. «Щоб до найпотаємніших куточків дитячого серця дійшла краса безсмертних Шевченківських рядків: «Сонце заходить, гори чорніють, пташечка тихне, поле німіє...», – зазначав педагог, – щоб ці слова пробуджували гаряче почуття любові до рідної Вітчизни, до народу рідного, до славного минулого і героїчного сучасного, треба поєднувати красу слова з красою образів навколишнього світу» [4].

Особливої уваги заслуговує така форма роботи в Павлиші, як свято книги, яке стало традиційним не лише в початковій школі. Кожен батько і мати купували у цей день своїм дітям пам'ятний подарунок – книжку.

Вчителям В.О. Сухомлинський пропонував застосовувати такі активні форми як бесіди, диспути про прочитані книги протягом навчання дітей у школі з першого по десятий клас.

Для виховання у молодших школярів любові до книжки в Павлиській школі було створено Кімнату казки. «Казка – це зернина, – зазначав педагог, – з якої проростає паросток емоційних станів і ситуацій» [5, с.515].

Педагог зауважував, що спільними зусиллями школи та сім'ї вдалося досягти того, що у дітей виробився культ книги і читання.

Військові події в Україні сьогодні змусили велику кількість дітей і батьків Харкова переховуватись у підвалах, бомбосховищах, на станціях метро. Навіть в таких в надзвичайно важких умовах батьки і волонтери намагались організувати дозвілля дітей. І саме сумісне читання книжок, створення казок разом, малювання казкових і реальних героїв стало не лише організацією вільного часу діточок, а й терапією. Такі заходи сприяли психологічній підтримці як дітей, так і дорослих.

Справдовується глибоке переконання В. О. Сухомлинського, що саме книга пробуджує внутрішні духовні сили, допомагає дитині побачити щось незрівнянно вище й значніше, ніж повсякденний світ особистого життя: Вітчизну, народ, суспільні й особистісні взаємовідносини.

Суттєве місце у дозвілєвій діяльності Павлиської школи займало формування емоційно-ціннісної сфери. Заняття були орієнтовані на виховання дбайливого ставлення до усього живого, формування ціннісних орієнтацій учнів, критичного ставлення до діяльності. Ці заняття безпосередньо впливали на емоційно-психологічний стан дитини через споглядання краси, захоплення природою. Друга половина дня

проходила на свіжому повітрі, де вихованці мали змогу займатися цікавою творчою діяльністю відповідно до своїх інтересів. Передбачалося організація емоційно-насиченої діяльності [6, с. 38].

Слід зазначити, що різноманітність форм дозвіллевої діяльності передбачало врахування вікових можливостей дітей. Активно діяли для різного віку науково-предметні гуртки, творчі лабораторії, майстерні математичної, літературної, історичної, краєзнавчої, мистецької спрямованості та ін. Діти мали змогу переходити з одного гуртка до іншого та брати участь у різноманітній діяльності. Важливим завданням для педагогів було надихнути, захопити діяльністю [6, с. 326-343].

Необхідно підкреслити, що система позакласної роботи будувалася на основі принципів гуманізму та демократизму, що складало основу для творчої самореалізації дітей, професійної самовизначеності. Вимогливість поєднувалася з чуйністю, добротою і дбайливим ставленням до вихованців. Особистість дитини ставилася у центр уваги усієї діяльності. Велика увага приділялася внутрішньому світу вихованців, емоційним почуттям. В основі взаємодії з дітьми була повага до кожного, врахування потреб, інтересів, віра в сили дітей, заперечення грубощів, вольового тиску.

Суттєва увага педагогічним колективом школи приділялася індивідуальній роботі з дітьми. Це надавало можливість вирощувати талановиту молодь у різних сферах науки (математика, хімія, філологія, історія та ін.). В. О. Сухомлинський виділив групи учнів з середніми здібностями. Організовувати діяльність з цими групами дітей передбачалося через розвиток самодіяльності, пошук того, що робить дитину неповторною, через що можна розкрити талант.

Праця відігравала значну роль у пізнавальній активності дітей. Виховувався підхід до праці як серйозної дорослої справи. Педагог підкреслював, що через корисну працю, особисті відкриття, досягнення розвивається гордість у вихованців. Особливе місце займало надання дітям розуміння праці як морального обов'язку та її громадянського значення, засобу соціального піднесення особистості. Радість праці підтримувала почуття власного достоїнства вихованців, усвідомлення ними здатності долати труднощі.

В. О. Сухомлинський наголошував на необхідності вивчення дитини, підкреслюючи, що у кожної дитини є природні задатки, які необхідно побачити та спрямувати діяльність на їх розкриття. Відповідно освітнє середовище будувалося на основі глибокого розуміння дитини.

Слід зазначити, що у центрі уваги були як здібні й талановиті діти, так і робота з важкими, невстигаючими дітьми. До категорії «важких» дітей В. О. Сухомлинський відносив дітей, що не проявляли індивідуальності в колективі, нічим не цікавилися, нікого не турбували.

Важливим було спрямувати вихованців на розвиток тих сфер, у яких вони могли проявити себе. На його думку корисно було їх залучати до участі у гуртках, стимулювати до того, щоб діти заглиблювалися у діяльність, пробуджувати творчі задатки. Робота учителів була спрямована на виявлення схильностей дітей, визначення діяльності, яка зацікавить їх. Вивчення дитини, її здібностей, нахилів сприяло тому, що під керівництвом педагога діти мали змогу самоудосконалюватися, самостверджуватися. Суттєву роль відіграла підтримка педагогами дітей, недопущення появи у дітей почуття неповноцінності, підкреслення того, що кожна людина, не залежно від задатків у суспільстві може стати самобутньою творчою особистістю. Педагогами створювалися ситуації переживання радості [7, с. 135].

Дозвіллева діяльність у Павлівській школі доповнювала урочну, вносила різноманітність у діяльність дітей. Створювалася атмосфера багатогранного духовного життя для дітей, шляхом радості, бадьорості. Функції вчителів доповнювалися консультуванням, допомогою під час виконання різних завдань, проявляти себе дітям. Вони допомагали вихованцям знайти себе у певній професії. Учителі ставали педагогами організаторами, керівниками колективів, гуртків, допомагали учням раціонально використовувати вільний час, спрямовували діяльність дітей на удосконалення розумових, трудових, моральних якостей. Велике значення приділялося під час дозвіллевої діяльності вихованню гідності, чесності, самоповаги [6, с. 260; 8 с. 120].

Важливе місце у спадщині видатного педагога відіграла активна взаємодія з батьками вихованців. Тут приділялася увага педагогічній просвіті батьків, проведення для них лекцій, бесід, консультацій, конференцій, батьківських днів з обговоренням питань особливостей вікового розвитку дітей, пошуку ефективних шляхів виховного процесу, організації вільного часу дітей.

Таким чином, актуальність підходу В. О. Сухомлинського до організації дозвіллевої діяльності дітей обумовлена поглядами педагога щодо неповторності, обдарованості кожної дитини, реалізацією у різноманітних гуртках, бібліотеці, функціями учителів як консультантів. Створення сприятливої атмосфери у дозвіллевій діяльності сприяло формуванню інтересу до різних галузей науки, техніки, мистецтва, звички до праці, читання, бажання займатися обраною справою. Різноманітні форми роботи з дітьми та батьками, що впроваджувалися В. О. Сухомлинським у Павлівській школі набувають особливої актуальності у сучасних умовах під час воєного стану. Заклади освіти Харкова надають консультативну допомогу батькам, здійснюють інформаційну підтримку, проводяться майстер-класи, членджи, як у

он-лайн, так і офлайн форматі, волонтери, небайдужа молодь допомагають організувати змістовне дозвілля для дітей.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський, В. О. Проблеми всебічно розвиненої особистості / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. Т. 1. – К. : Радянська школа, – 1976. – 654 с.
2. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: У 5-ти т. – Т. 1. – К.: Рад.шк., 1977. – С. 206-340.
3. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: У 5-ти т. – Т. 3. – К.: Рад.шк., 1977.– С. 7-279.
4. Сухомлинський В. О. Слово і мислення / В. О. Сухомлинський // Кіровоградська правда. – 1965. – 21 верес.
5. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: У 5-ти т. – Т.1. – К.: Рад. школа, 1977. – С.403-613.
6. Сухомлинський, В. О. Павлиська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5 томах. –К. : Рад. шк.,1976. –Т. 4. – С. 7-390 с.
7. Сухомлинський, В. О. Розвиток індивідуальних здібностей і нахилів учнів / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1976. Т. 5. 639 с.
8. Сухомлинський, В. О. Суспільство і вчитель / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1976. Т. 5. 639 с.
9. Сухомлинський, В. О. Розмова з молодим директором школи / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5 томах. – К.: Рад. шк., 1976. – Т. 4. – С. 515-550.

*Григоренко Тетяна Володимирівна,
доктор педагогічних наук, доцент
кафедри української мови та
методики її навчання Уманського
державного педагогічного
університету імені Павла Тичини*

*Захаревич Микола Анатолійович,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри професійної
освіти та технологій за профілями
Уманського державного
педагогічного університету
імені Павла Тичини*

СТРУКТУРА ОСВІТНЬО-КОМУНІКАТИВНОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Досягнення компромісу між запитами суспільства, рівнем професіоналізму вчителів-філологів і результатами їхньої професійної діяльності актуалізує необхідність реформ для вдосконалення професійної компетентності вчителів-філологів, орієнтованої на самовдосконалення й професійне зростання, досягнення особливого авторитету у сфері соціального партнерства, налагодження гармонійних педагогічних взаємин і взаєморозуміння з новою генерацією учнівської молоді. Досягнення високого рівня професійної компетентності вчителя-філолога сприяє самовдосконаленню навчально-пізнавальної та професійної діяльності, слугує показником готовності до професійної діяльності та вагомим кроком до педагогічної майстерності. На жаль, вітчизняна практика, результати експериментальних досліджень і рефлексія власного досвіду засвідчують, що в учителів-філологів недостатньо високий рівень готовності до професійно-комунікативної діяльності. Це зумовлене низкою зовнішніх і внутрішніх чинників, серед яких – брак результативних інноваційних технологій навчання, низький рівень науково-методичного забезпечення, нагальна потреба в розробленні системи заходів щодо покращення якості підготовки майбутніх учителів-філологів, зокрема створення комфортного освітнього (освітньо-комунікативного) середовища. Таке середовище передбачає створення атмосфери толерантності, відповідальності, академічної доброчесності; стимулює самопідготовку й саморефлексію; пропагує різні форми навчальної активності та комунікації; формує потяг і творче

ставлення до навчання; забезпечує реалізацію студентоцентрованого підходу тощо.

Вивчення різних підходів до витлумачення поняття «освітнє середовище» дає змогу стверджувати, що науковці інтерпретують цей феномен на кількох рівнях, обстоюючи відмінні погляди на його структуру, зміст і функції, моделі. Запропоновано обґрунтування освітнього середовища за двома основними напрямками: соціально-психологічним (взаємодія особистості з навколишнім світом) і соціально-педагогічним (розвиток ціннісних орієнтацій та поведінки особистості). Загальновизнаними вважають такі моделі освітнього середовища: *екологоособистісна; екопсихологічна; комунікативна; антрополого-психологічна; психодидактична; модель освітнього середовища певного навчального закладу; модель безпечного освітнього середовища; модель інформаційного середовища.*

Структура освітнього середовища ЗВО покликана забезпечувати професійну підготовку майбутніх учителів-філологів у поєднанні з особистісним розвитком, сприяти задоволенню потреб особистості в саморозвитку, самовдосконаленні, самореалізації, створювати підґрунтя для формування ціннісних орієнтирів та мотивів діяльності. Особливу увагу потрібно зосереджувати на створенні можливостей для формування й розвитку якостей особистості, які необхідні для побудови та реалізації успішної життєвої й індивідуальної освітньої траєкторії.

Особливості створення інформаційно-освітнього середовища, упровадження й використання комп'ютерної техніки та нових інформаційних технологій в освіті досліджують В. Биков (2012), Р. Гуревич (2015а; 2015b), В. Кухаренко (2016), О. Майборода (2011), С. Сисоєва (2010), І. Якиманська (2000) та ін. За висловом Р. Гуревича (2015b), інформаційно-освітнє середовище – багатокомпонентна система, що акумулює не лише комунікаційні, комп'ютерні, організаційні ресурси, а й інтелектуальний, культурний потенціал закладів вищої освіти, функційну інфраструктуру, забезпечуючи єдиними технологічними засобами діяльність викладачів і студентів.

Учені доводять, що мета створення єдиного інформаційно-освітнього середовища у ЗВО – формування успішної інтелектуальної та творчо розвиненої особистості, яка володіє високою інформаційною культурою (Р. Гуревич, 2015а). Як стверджує І. Шахіна (2013), основне завдання інформаційно-освітнього середовища ЗВО пов'язане з наданням принципово нових можливостей для пізнавальної творчої діяльності людини. Це може бути досягнуто завдяки сучасному інформаційному й технічному оснащенню основних видів діяльності в освіті (навчальна, педагогічна, науково-дослідницька, організаційно-управлінська, експертна та ін.). Інформаційно-освітнє середовище дає

змогу досягати підвищення ефективності та якості процесу навчання; інтенсифікації наукових досліджень у ЗВО; скорочення часу й поліпшення умов для освіти; посилення оперативності та ефективності управління окремими освітніми установами й системою освіти в цілому; інтеграції національних інформаційних освітніх систем до світової мережі, що полегшує доступ до міжнародних інформаційних ресурсів у галузі освіти, науки, культури тощо (Шахіна, 2013).

На підставі викладу необхідно обґрунтувати та спроектувати *освітньо-комунікативне середовище (ОКС)* для підготовки майбутніх учителів-філологів у ЗВО. Професійне становлення особистості вчителя-філолога відбувається в спілкуванні під час як аудиторної навчальної, так і позанавчальної діяльності. У процесі самостійної діяльності студент опрацьовує матеріал (50-60 % навчального часу) за допомогою інформаційних технологій і ресурсів, різних засобів комунікації.

Створення ОКС, на наше переконання, забезпечить максимальний рівень комунікації й індивідуалізації навчання, завдяки широкому використанню освітніх та інформаційно-комунікаційних технологій, які сприяють формуванню стійких пізнавальних інтересів і мотивів у студентів, зменшують витрати часу на освоєння матеріалу, знімають напруженість, стимулюють пізнавальну активність та самостійність, розвивають творчі здібності й комунікацію.

Освітньо-комунікативне середовище – спеціально побудована інноваційна педагогічна система, що охоплює взаємопов'язані компоненти (*навчальна / позанавчальна діяльність, комунікації, інформаційний простір, освітньо-інформаційні ресурси, наставництво, навчально-методичне забезпечення*), які забезпечують інтеграцію мовної, культурологічної, педагогічної, психологічної, літературознавчої, комунікативної, методичної, цифрової компетентностей майбутніх учителів-філологів на основі творчого поєднання сучасних педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій.

ОКС – інтегроване, відкрите, динамічне, адаптивне середовище, що містить організаційні, управлінські, педагогічні, соціальні, методичні, навчальні й особистісні взаємозв'язки, функційно спрямоване на забезпечення ефективної комунікації (рис. 1).

Рис. 1. Модель освітньо-комунікативного середовища ЗВО

На нашу думку, удосконалення професійної підготовки вчителів-філологів потребує виважених педагогічних дій та розв'язання актуальних організаційно-педагогічних завдань в умовах ОКС, зокрема:

- удосконалення змісту освіти через використання сучасних теоретичних і практичних напрацювань з комунікативної майстерності;
- використання інноваційних освітніх технологій, форм організації навчальної діяльності (проектування та проведення інтегрованих (бінарних) занять, методів і прийомів удосконалення комунікативної майстерності (відкриті лекції, публічні виступи, майстер-класи, дебати, тренінги тощо);
- упровадження спеціально розроблених курсів (спецкурсів) із розвитку комунікативної майстерності майбутніх учителів-філологів;
- залучення викладачів і науковців до вивчення й розв'язання комунікативно-педагогічних проблем, збільшення та підвищення якості наукових і навчально-методичних праць комунікативного спрямування;
- поглиблення співпраці із зарубіжними дослідниками (участь у міжнародних конференціях, форумах, семінарах, публікації в зарубіжних виданнях, вивчення й використання міжнародного досвіду);

- розроблення професійно орієнтованих комунікативних завдань (урахування тем індивідуальних робіт відповідно до професійного спрямування);

- розроблення та впровадження спеціалізованих мультимедійних технологій – відеокурсів, інтернет-ресурсів, форумів, соціальних мереж, хмарних технологій тощо;

- залучення студентів і викладачів до позанавчальної комунікативної діяльності (конкурси ораторів, читців, публічні дебати тощо), а також до різноманітних видів інформальної освіти.

Отже, доцільність створення й підтримки ОКС у закладах вищої освіти зумовлена низкою чинників: зростанням швидкості передання інформації та знань; необхідністю динамічної адаптації майбутніх учителів-філологів до навколишнього середовища й соціальних змін, що відбуваються в ньому; потребою реформування системи навчання відповідно до вимог інформаційного суспільства (підвищення продуктивності праці; прозорість і гнучкість освітніх процесів; навчання згідно з потребами та здібностями студентів).

Література:

1. Гуревич, Р. С. (2015а). Інтеграція наукових знань у підготовці майбутнього вчителя технологій. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*, 51, 97-103.

2. Гуревич, Р. С. (2015b). Інформаційне суспільство як важливий чинник розвитку освітнього середовища у ВНЗ. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 43, 3-9.

3. Кухаренко, В. М. (2016). *Змішане навчання*. Взято з <http://www.wiziq.com/online-class/2190095-intel-blended>.

4. Майборода, В. С. (2011). *Розвиток університетської освіти та науки в Польщі (кінець ХХ – початок ХХІ століття)*. (Автореф. канд. пед. наук). Інститут вищої освіти НАПН України, Київ.

5. Сисоєва, О. (2010). Створення інтерактивного навчального середовища засобами мультимедійних технологій. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, 90, 248-251.

6. Шахіна, І. Ю. (2013). Визначення і напрями створення інформаційного освітнього середовища. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*, 36-37 (40-41), 245-255.

7. Якиманская, И. С. (2000). *Личностно-ориентированное обучение в современной школе*. Москва: Сентябрь.

*Старікова Ганна Вячеславівна,
студентка 6 курсу, Природничий
факультет, Харківський
національний педагогічний
університет ім. Г.С. Сковороди*

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД У ЛІКУВАННІ ЗАКРИТОЇ ФОРМИ РИНОЛАЛІЇ

Проблема дефектів мовлення є однією з найважливіших у дошкільному вихованні, через важливість мовлення в психосоціальному розвитку дитини. Адже люди з різними порушеннями мови зустрічаються досить часто. А розвиток суспільства за інформаційним типом, нестабільність і непередбачуваність цього процесу не тільки впливають на процес соціалізації дитини в дошкільному віці, але й загострюють проблему мовленнєвої патології у дітей [2]. Статистика останніх десятиліть свідчить, що кількість дітей з порушеннями мовлення зросла до 40-50% від загальної кількості дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, тоді як до середини ХХ століття кількість таких дітей не перевищувала 17%. (Лисенко та Камінська (2018), Конопляста та Галущенко (2013)) [3]. Проте дуже важко уявити належний рівень не лише комунікативної, а й життєвої компетентності людини без володіння нею мовленням. Вчені довели важливість раннього виявлення проблем у мовленнєвому розвитку дитини для успішності його корекції та компенсації, запобігання як труднощів навчання дитини в школі, так і у спілкуванні з однолітками та дорослими [4].

Останнім часом значно підвищився інтерес фахівців до проблем раннього вивчення, діагностики та попередження порушень мовленнєвого розвитку дітей. Це пояснюється тенденціями до збільшення кількості дітей із мовленнєвими порушеннями, зокрема з різними типами ринолалій.

Ринолалія – мовленнєве порушення, що виявляється в розладах артикуляції й фонації звуків мовлення. Для ринолалії характерні патологічні зміни резонування носової порожнини під час фонації, наслідком чого виникає назальність мовлення.

Ринолалія, являє собою серйозну проблему для різних галузей медицини й логопедії. Вона є предметом уваги ортодонтів, дитячих оториноларингологів, психоневрологів та логопедів. Своєчасний корекційний вплив при ринолалії створює сприятливі умови для розвитку цих дітей.

Виходячи з вищезазначеного, можна стверджувати, що проблема корекції мовленнєвих порушень, а зокрема, порушень голосоутворення,

при різних формах ринолалії, є на даний час актуальною та недостатньо вивченою. Можна зауважити, що попри наявність значної кількості робіт та методичних розробок з вивчення та корекції даного мовленнєвого порушення, більшість із них не знайшла свого практичного застосування в логопедії, що призвело до появи суперечних рекомендацій з подолання ринолалії та ринофонії. Численним розробкам властиве орієнтування лише на один окремих аспект та особливості роботи з його корекції. Це зумовлює відсутність систематичності, достатньої структурованості матеріалу.

У цій роботі було приділено увагу лікуванню закритої функціональної форми ринолалії як результату спільної праці логопеда та ортодонта.

Закрита ринолалія утворюється при зниженому носовому фізіологічному резонансі під час виголошення звуків мови. Найсильніший резонанс у носових м, м', н, н'. При нормальному виголошенні носоглоточний затвор залишається відкритим, і повітря проникає прямо в носову порожнину. Якщо для назальних звуків носовий резонанс відсутній, вони звучать як ротові б, д, д'. У промові зникає протиставлення звуків за ознакою назальний - неназальний, що впливає на її розбірливість. Змінюється також звучання голосних звуків через оглушення окремих тонів у носоглотковій та носовій порожнинах. При цьому голосні звуки набувають у мові неприродного відтінку.

Причина закритої форми – найчастіше органічні зміни в носовому просторі або функціональні розлади піднебінно-глоточного змикання. Органічні зміни викликаються хворобливими явищами, внаслідок яких утруднюється носове дихання.

М'яке піднебіння при фонації та при вимові назальних звуків сильно піднімається і закривається доступ звукових хвиль до носоглотки. Це частіше спостерігається при невротичних розладах в дітей. При органічній закритій ринолалії насамперед повинні бути усунені причини непрохідності носової порожнини. Як тільки настає правильне носове дихання, зникає дефект.

До логопеда батьки дитини з ринолалією звертаються в першу чергу, тому фахівцям-логопедам необхідно розуміти і пояснювати батькам, що не тільки вправи допоможуть дитині, а часто потрібна постановка правильного діагнозу з боку ортодонта, хірурга або отоларинголога.

Ортодонтичні апарати широко використовуються логопедами та стоматологами-ортодонтами у всьому світі та дозволяють проводити ефективну терапію мовних порушень [1].

Функція дихання відіграє далеко не останню роль у формуванні зубощелепної системи. Утруднене проходження струменя повітря через

носові ходи розвиває ротове чи змішане дихання. Ротове дихання відноситься до шкідливих звичок тільки тому, що дитина повинна дихати носом, але вона відвикла від цього в силу частих простудних захворювань. Клінічні ознаки: рот завжди напіввідкритий, при диханні помітна напруга крил носа, зміна конфігурації ніздрів, у стані фізіологічного спокою відзначається збільшення нижньої третини обличчя. У таких дітей вузькі плечі, запалі груди, блідість щік, вони часто облизують губи, внаслідок чого у них може розвиватися хейліт.

При ротовому диханні змінюється і форма верхньої щелепи: вона звужена у бокових ділянках. Це виникає через зміну балансу між м'язами язика, що тиснуть на верхню щелепу з середини, і м'язами щік, що тиснуть на щелепу ззовні. Під час ротового дихання язик опускається донизу і розташовується між верхнім і нижнім зубними рядами або на рівні нижньої щелепи. Через відсутність сили, що протистоїть м'язам щік – вони і формують звужену у бічних ділянках верхню щелепу. Одночасно зі звуженням щелепи змінюється і форма носових ходів, викривляється носова перегородка, і ці деформації, у свою чергу, підтримують звичку до ротового дихання, що веде до зміни тембру голосу.

Порушується дихальна функція і при збільшеному розмірі аденоїдів, після видалення яких у багатьох дітей, проте зберігається звичка дихати через рот, розвивається ринолалія. Такі діти повинні проходити курс лікування у логопеда та ортодонта доти, доки не навчаться дихати через ніс. В іншому випадку неправильний тип дихання призведе до тяжких наслідків: у дитини формується аденоїдний тип обличчя, характерне подовження овалу обличчя, вузькі ніздрі, широке перенісся, незмикання губ та їх сухість, нерідко у таких дітей з'являється подвійне підборіддя. Через опущення язика та ослаблення діафрагми порожнини рота, зміщення язика назад і вниз порушується артикуляція. Якщо це не відкоригувати, то ротове дихання стане причиною розвитку більш виражених аномалій зубощелепної системи.

На основі поглибленого аналізу логопедичної, ортодонтичної та психологічної літератури, навчально-методичних посібників та наукових статей, було досліджено основні особливості методик логопедичної роботи з відновлення голосу у дітей-ринолаліків у складі комплексної терапії лікаря-стоматолога-ортодонта і логопеда.

Ортодонтичне лікування функціональної закритої форми ринолалії буде полягати у впливі на причину цього стану – зменшення прохідності носових ходів через зменшення ширини верхньої щелепи. Для корекції цього стану ефективно використовувати незнімні розширюючі апарати з гвинтом Haas або аналогом по типу апарата Marko Rosa. Ці апарати незнімні і тому якість кінцевого результату

не буде залежати від бажання дитини його носити. Враховуючі режим активації апарата – основний ефект від нього саме скелетне розширення верхньої щелепи. Також, при необхідності, в конструкцію апарата можна включити і додаткові елементи для корекції положення язика («намистинку», «заслонку», тощо).

Завдання логопедичної роботи можна представити наступним чином:

- 1) нормалізація «ротового видиху», тобто вироблення довгого ротового струменя при промовлянні усіх звуків мовлення, окрім носових;
- 2) вироблення правильної артикуляції всіх звуків мовлення;
- 3) усунення назального відтінку голосу;
- 4) виховання навичок диференціації звуків з метою попередження дефектів звукового аналізу;
- 5) нормалізація просодичної сторони мовлення;
- 6) автоматизація набутих навичок у вільному мовленнєвому спілкуванні.

Під час корекції звукової сторони мовлення засвоєння правильних навичок звуковимови проходить кілька етапів:

1. Перший – етап «домовленнєвих» вправ. Він включає в себе:

Дихальні вправи;

Артикуляційну гімнастику;

Артикуляцію ізольованих звуків чи квазіартикуляцію (адже ізольоване промовляння звуків є нетиповим для мовленнєвої діяльності);

Вправи зі складами.

2. Другий – етап диференціації звуків, тобто виховання фонематичних уявлень на основі рухових (кінестетичних) образів мовних звуків.

3. Третій – етап інтеграції, тобто навчання позиційним змінам звуків у зв'язному висловлюванні.

4. Четвертий – етап автоматизації, тобто перетворення правильної вимови на нормативну, настільки звичну, яка б не вимагала спеціального контролю з боку самої дитини і логопеда.

Логопедичні вправи на розвиток дитячого дихання допомагали виробити логопедично правильне діафрагмальне дихання, тривалість видиху, його силу і поступовість. Вони часто поєднувались з рухами рук, тулуба, голови. У вправах на розвиток дитячого дихання включався логопедичний мовний матеріал, який промовляється на видиху.

Артикуляційні вправи були націлені на розвиток темпо-ритмічної та мелодико-інтонаційної основи мовлення, мовленнєвого дихання, фонематичних процесів, збагачення словникового запасу, удосконалення звуковимови, розвиток навичок зв'язного мовлення дітей. Голосові

вправи використовувались для вдосконалення вимови голосних і приголосних звуків, укріплення голосових зв'язок.

Усі етапи засвоєння звукової системи забезпечуються двома категоріями факторів:

1) Несвідомими (через вслуховування та відтворення);

2) Свідомими (через засвоєння артикуляційних укладів та фонологічних ознак звуків.

Участь зазначених факторів у засвоєнні звукової системи різниться, в залежності від віку дитини та від етапу корекції.

Отже, спільний комплексний підхід у лікуванні дітей із закритою функціональною формою ринолалії за допомогою логопеда і ортодонта буде максимально ефективним на відміну від лікування тільки одним окремим спеціалістом. Оскільки при цьому буде вплив як на етіологію проблеми – порушення прохідності носових шляхів, так і корекція усіх без винятку аспектів мовленнєвої діяльності, які є необхідними для повноцінної правильності мовлення та які зазнають при ринолалії патологічних змін. Лише дотримання усіх принципів організації роботи можуть гарантувати її ефективність.

Список літератури:

1. Водолацкий В. М. Зависимость дефектов звукопроизношения от характера и степени тяжести зубочелюстной патологии в детском возрасте / В. М. Водолацкий, Г. Н. Соломатина // Логопед. – 2008. – № 2. – С. 28-40.
2. Гришина О. В. Формування мовленнєвої компетентності дітей з ринолалією / О. В. Гришина // Логопед. – № 2 (26). – С. 6-13.
3. Конопляста С. Ю., Т. В. Сак Логопсихологія. – К.: Вид-во Знання, 2010.
4. Водолацкий В. М. Зависимость дефектов звукопроизношения от характера и степени тяжести зубочелюстной патологии в детском возрасте / В. М. Водолацкий, Г. Н. Соломатина // Логопед. – 2008. – № 2. – С. 28-40.

*Хохлов Артем Сергійович,
аспірант кафедри педагогіки,
викладач кафедри іноземних
мов та професійної комунікації,
Східноукраїнський
національний університет
імені Володимира Даля*

«KULTUR MACHT STARK» ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ В СИСТЕМІ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОЇ ОСВІТИ

Мистецтво в системі художньо-естетичного навчання зіткається із викликами, які передусім пов'язані із матеріально-цифровою прерогативою сучасності, заміщуючи розуміння важливості розвитку й формування особистості учня засобами мистецтва, його ед'юкаційний вплив на розвиток успішного й щасливого суспільства.

Викладений матеріал має на меті ознайомити українські спільноти із німецьким досвідом щодо реалізації змісту мистецької освіти в рамках позаурочних (позашкільних) заходів програми «Мистецтво зміцнює. Альянси для освіти» (нім. Kultur macht stark. Bündnisse für Bildung), інтегровано поєднуючи цифрову сучасність із потребою в художньо-естетичному розвитку молоді.

«Kultur macht stark. Bündnisse für Bildung» – найбільша програма культурної освіти в Німеччині, яка у 2018 році розпочалася другим етапом фінансування: до 2022 року Федеральне міністерство освіти та досліджень (нім. Bundesministerium für Bildung und Forschung, BMBF) надало загалом 250 мільйонів євро на місцеві проекти позашкільної культурної освіти для дітей та молоді з обмеженими можливостями освіти віком від 3 до 18 років. На першому етапі фінансування з 2013 по 2017 рік було проведено понад 14 000 заходів по всій країні, які охопили понад півмільйона дітей та молоді [2]. Програма передбачає участь дітей і дорослих, які зіткаються з певними освітніми обмеженнями (нім. Bildungsbenachteiligung), що визначає певні групи дітей або дорослих у системі освіти, які мають менше можливостей для досягнення освітньої мети, ніж інші. При використанні цього терміну зазвичай йдеться про нижчі шанси людей різної статі або з меншими особистими, соціальними, фінансовими та культурними ресурсами при здобутті освіти, яка має бути доступною для всіх. Майже третина всіх дітей у Німеччині ростуть у складній соціальній ситуації. Низька освіта, низький дохід або безробіття батьків можуть перешкоджати доступу до позашкільної діяльності та обмежувати шанси на успішне навчання. Програма «Мистецтво зміцнює» надає можливість дітям та молоді

розвиватися, базуючись на широкому розумінні культури, яка включає всі сфери: медіа-освіту або спорт і повсякденну культуру. Наприклад, фінансуються музичні, танцювальні, театральні чи циркові проєкти, які мають форму курсів, майстер-класів або таборів відпочинку. Цифрові медіа присутні в 30 відсотках проєктів як наскрізне питання [3].

Зйомка фільмів або брейк-данс, репетиції циркових вправ, акторська майстерність, нанесення графіті, розробка комп'ютерних ігор – спектр проєктів величезний: загалом 29 партнерів програми впроваджують програму міністерства і кожен створив власну концепцію фінансування в рамках цієї програми, охоплюючи весь спектр культурологічної освіти.

Партнери програми відрізняються за змістом і формою, але всі підпорядковуються основним цілям:

- відкривати нові освітні можливості для дітей та молоді;
- шляхом посилення зобов'язань громадянського суспільства, загострити відповідальність суспільства в цілому за майбутнє молодого покоління;
- сприяти створенню сталої мережі різних учасників освіти на місцевому рівні;
- поширювати культурну освіту на молодь, яка була найдалше від неї;
- сприяти самостійному навчанню та добровільній творчій участі в ненапруженому навчальному середовищі;
- створювати основи для соціальної участі, незалежно від соціального походження;
- послаблювати зв'язок між походженням і успішністю навчання, який яскраво виражений у Німеччині [2].

Альянси вже діють у 98 відсотках районів та міських округів. Проміжна оцінка програми супровідним експертним журі в березні 2020 року показує, що всі 29 партнерів програми досягають своїх цілей і забезпечують успіх завдяки своєму охопленню та широкому досвіду.

Серед згаданих альянсів та громадських організацій можна виділити: *Stiftung «Digitale Spielekultur»*, який базується на цифровій культурі гри. Партнери зазначають, що цифрові ігри мають величезний вплив на суспільство – не лише як чудові розважальні продукти, але й як рушійні сили технологій, засоби навчання та мистецьке вираження. Завдяки проєкту культура цифрових ігор має принести користь соціально незахищеним дітям і молоді, дати їм перспективи та культурну участь, а також у розвитку критично-рефлексивної особистості та важливих навичок у зв'язку з культурною освітою. На додаток до

творчого використання цифрових і аналогових медіа, діти та молодь також повинні мати можливість розробляти цифрові ігри, а не бути просто пасивними споживачами [1, 3].

Die ASSITEJ (Association International du Theatre pour l'Enfance et la Jeunesse). «Wege ins Theater» (Шляхи до театру) є програмою підтримки ASSITEJ. «Wege ins Theater» підтримує театральні проєкти, які дають дітям і молоді доступ до театру. Основна мета – охопити дітей та молодь, які стикаються з соціальними, фінансовими та освітніми труднощами. Проєкт створений для всіх вікових груп і пропонує учасникам можливість відчувати театр і випробувати його на практиці. Також рекомендовано проєкт дітям дошкільного віку, які, можливо, вперше стикаються з професійним театром і отримують доступ до цього виду мистецтва в ігровій формі. Також в рамках проєкту можливе запрошення гостьової театральної вистави до закладу освіти [1, 3].

Borromäusverein. Wir sind LeseHelden (Ми – читаючі герої). Загалом новий проєкт Асоціації Borromäus можна розглядати як продовження та розширення проєкту «Я читаючий герой» з першого етапу фінансування «Kultur macht stark», який тепер відкритий і для дівчат. Цільовою групою проєкту є діти віком від 4 до 10 років із неблагополучними освітніми сім'ями та/або міграційного походження.

Цілі пропозицій у проєкті: діти повинні відчувати задоволення від читання та читання вголос через взірці; отримувати підтримку в їхній читацькій соціалізації. У рамках групових пропозицій діти-учасники можуть випробувати та поглибити соціальні навички, отримати захоплюючий та стимулюючий (читацький) досвід разом з іншими дітьми та набути медіа навичок. Крім того, метою проєкту є вдосконалення мовних навичок дітей у довгостроковій перспективі та розширення їхнього розуміння різноманітності культури та суспільства [1, 3].

Bundesarbeitsgemeinschaft Spielmobile. BildungsLandschaften im Wohnumfeld spielend erforschen, gestalten und aneignen. Метою даного проєкту є надання дітям можливості самостійно досліджувати свій район чи регіон з огляду на ігрові та освітні можливості та відкрити новий радіус дій. Залучені інституції, люди та ігрові або культурні мобільні пристрої забезпечують основу та обладнання, підтримують самоорганізацію дітей, дають поштовх для захоплюючих завдань і допомагають у презентації результатів. Особливу роль відіграють мобільні телефони, цифрові камери, GPS-пристрої та комп'ютери. Діти вчаться використовувати технології по-новому, щоб досліджувати життєве середовище разом зі своїми однолітками, спілкуватися один з

одним і представляти свій досвід. Наприклад, дитяча карта міста, міська акція, детективна гра для знайомства з містом [1, 3].

Bundesarbeitsgemeinschaft Zirkuspädagogik. Zirkus gestaltet Vielfalt. Циркова педагогіка – це культурне виховання, яке використовує естетичний досвід та ігрове тренування почуттів як відправну точку для пізнання себе та світу. Пропозиції спрямовані на всіх людей, незалежно від їхнього соціального походження, освіти та культурного походження. Цілісний розвиток особистості учнів є центральною турботою всієї виховної роботи цирку. Пропозиції базуються на сильних сторонах та інтересах і особливо ефективні в групах різного віку: розподільно від високого рівня фізичної активності, відкриття власної радості від руху через гру до високої готовності до виконання та ризику, контролю за принципом «безпека в небезпеці створює здоров'я» [1, 3].

Bundesmusikverband Chor & Orchester – BMSO. Musik für alle! Згідно з останніми опитуваннями, близько 14 мільйонів людей у Німеччині співають і грають у вільний час. Особливо у сільській місцевості, де формальні установи менш представлені, хори та музичні клуби представлені непропорційно добре і активно формують місцеве соціальне життя різними способами. Тому в цих місцях інфраструктурні дефіцити можуть бути особливо добре компенсовані хорами чи музичними асоціаціями. Через інтеграційні проєкти та залучення однолітків, місцеві хори та музичні асоціації мають на меті допомогти молодим людям розвинути їх власну особистість і таким чином сприяти розвитку суспільства в цілому в довгостроковій перспективі [1, 3].

Bundesverband Jugend und Film. «Movies in Motion – mit Film bewegen». Учасники фільмового проєкту беруть на себе режисуру та роблять якомога більше самі, розробляють власні публічні кінозаходи, де презентують власні або вибрані фільми та беруться за організацію заходу. Проєкти «Кіно у русі» пропонують дітям і молоді можливість брати участь у кіномистецтві і мотивують їх до творчості [1, 3].

Aktion Tanz – Bundesverband Tanz in Bildung und Gesellschaft e.V. Projektbüro. ChanceTanz. Танцювальні проєкти спрямовані на дітей та молодь віком від 3 до 18 років, які ростуть у несприятливих освітніх ситуаціях ризику. Учасники охоплюються або через соціально-просторове розташування проєктів (наприклад, у районах з високим рівнем безробіття), або через профіль цільової групи одного чи кількох партнерів альянсу. Також можна залучити батьків до проєктів на основі запрошення на презентації, включаючи танцювальні майстер-класи, спільне відвідування театру, танцювального перформансу тощо [1, 3].

Дослідивши джерела, можна зробити висновок, що програма «Kultur macht stark» враховує різноманіття нашого суспільства. Діти та молодь з особливими потребами, з досвідом міграції чи біженства тощо можуть

і повинні бути охоплені ним. Мистецька спрямованість програми доводить, що формування художньо-естетичної свідомості в учнів надає можливості до їхнього подальшого морального, громадянського, естетичного, духовного розвитку та культурного розвитку суспільства.

Література:

1. Förderorganisationen kennenlernen. // Електронний ресурс. – Режим доступу: https://kumasta.buendnisse-fuer-bildung.de/foerderorganisationen_kennenlernen/?limit=50&offset=0
2. Kultur macht stark. // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.kulturmachtstark-sh.de/startseite/>
3. Kultur macht stark. Bündnisse für Bildung. Programm, Projekte, Akteure. Druck- und Verlagshaus Zarbock GmbH & Co. KG, Frankfurt am Main. November 2018 (unveränderter Nachdruck Januar 2021) – 40 S.

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

*Романець Людмила Миколаївна,
кандидат історичних наук,
Відокремлений структурний
підрозділ «Вінницький фаховий
коледж Національного
університету харчових
технологій»*

РОЛЬ МОВНОГО ЧИННИКА У РЕФОРМУВАННІ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В 1990-ті – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Після відновлення незалежності в суверенній Україні розпочався процес державотворення. Важливою його частиною стало формування та втілення у життя власної політики у галузі освіти. Офіційно вона спрямувалася на досягнення українською освітою сучасного світового рівня, передбачала відродження її самобутнього національного характеру, оновлення її змісту, форм і методів навчання, організаційних засад побудови та діяльності, примноження інтелектуального потенціалу України та внеску у розбудову економіки, науки і культури країни та добробуту її народу [1, с. 34]. Важливе значення у цій справі відіграло законодавче закріплення державного статусу української мови. Було висунуто ідею утворення політичної нації в Україні на основі об'єднання представників різних етнічних груп у справі побудови сильної держави. Це об'єднання мало проходити на фоні відродження історичної пам'яті, проблеми функціонування української мови та культури.

Повне висвітлення ролі мовного чинника у реформуванні вищої школи України досліджуваного періоду отримала у роботах українських науковців. Зокрема, проблемі соціальної значущості освіти, державній освітній політиці присвячено дослідження Ю. Горобця [1], П. Масляка [2], Б. Данилишина [3], П. Коненка [4], Л. Масенко [5], Г. Удовенка [6]. Вчені позитивно відзивалися про викладання у вузах українською мовою, але вказували на певні труднощі із забезпеченням закладів освіти кваліфікованими працівниками, які могли б забезпечити україномовний виклад, особливо у східних та південних регіонах держави.

На відміну від країн Прибалтики, Україну 1990-х роках не можна було розглядати як об'єднану спільноту у фізичному та духовному відношеннях. Частина населення позитивно не сприймала отримання українською мовою статусу державної. Протягом кількох століть

російська мова поступово витісняла українську на значній території її поширення в головній функції – функції засобу спілкування [5, с. 5].

Національне виховання розглядалося аналогом державного і передбачало врахування місцевих, певного роду регіональних, етнічно-культурних, мовних особливостей, але мало базуватися на принципі та пріоритеті єдності держави, народу, мови, матеріальної і духовної культури, а отже на єдності принципів, змісту та форм освіти. Метою національного виховання мало стати формування гармонійно розвинутої особистості, спроможної органічно поєднувати свої права та інтереси з правами та інтересами середовища, нації, держави, орієнтуватися на найвищі загальнонародні та загальнолюдські права, духовно-культурні та культурно-етнічні цінності [4, с. 8].

Вже на початку 1991 року Верховна Рада прийняла Закон «Про освіту». Відповідно до Закону, а також внесених до нього у 1996 році змін та доповнень, освіта в Україні ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національної свідомості, взаємоповаги між народами і національностями.

Таким чином, офіційно було суттєво розширено вживання української мови на теренах України та закладах освіти. У той же час на перешкоді розширення сфер вживання української мови стало проживання досить великої кількості росіян та представників окремих етнічних груп, які у спілкуванні використовували російську мову.

На початку 90-х років ХХ століття не було розроблено науково вираженої Концепції і Програми перспективного розвитку українського суспільства. Запанувала політика ситуаційних реакцій, поєднання абсолютно несумісних, але проклямованих як веління часу плюралістичних прожектів [4, с. 11]. Це створило певні труднощі на шляху українізації вищої школи.

Мовне питання в Україні з царини філологічної перейшло в площину політичну. У передвиборчих програмах на парламентських виборах 1994 року і президентських виборах 1999 року порушувалися питання, пов'язані з проблемою двомовності, але не вирішувалися. Поняття офіційного статусу російської мови не пояснювалося. Політичні партії, які вписували у передвиборчі програми гасла двомовності, не мали перспективи їх реалізації. Л. Кучма 1994 року, здобувши перемогу над Л. Кравчуком за допомогою, зокрема, гасла «двомовності», швидко відмовився від наміру його реалізації.

Інформаційно-психологічні операції стали розповсюдженим засобом тиску на Україну. Це призвело до того, що 21 квітня 2008 року на засіданні Ради національної безпеки і оборони України Президент України В. Ющенко змушений був вказати на головні загрози в інформаційній сфері: «Найбільша загроза національній безпеці –

інформаційна експансія іноземних держав. Завдяки цьому в інформаційному просторі України проводяться інформаційно-психологічні кампанії по тих чи інших питаннях» [7].

Відомо, що характерною рисою західної вищої школи є стабільне міжнародне співробітництво. Взаємний обмін студентами, аспірантами, стажерами, викладачами залишається буденним явищем і допомагає забезпечити неупередженість поглядів на багато суспільних проблем. Інтеграція України до світової системи освіти призвела до посилення впливу вивчення англійської мови на загальну оцінку якості знань.

Таким чином, українська влада робила важливі кроки на шляху поширення вживання української мови у закладах освіти та проводила відносно послідовну політику у справі формування української політичної нації.

Література:

1. Горобець Ю. Освіта в незалежній Україні та її майбутнє // Кур'єр Юнеско.1996. №6. С.31-36
2. Масляк П. Концептуальні роздуми про сучасну й майбутню освіту України // Розбудова держави. 1997. №4. С.12-15
3. Данилишин Б. Інноваційна модель економічного розвитку: роль вищої освіти// Вісник НАН України.2005. №9. С.12-15
4. Кононенко П. Українська освіта: проблема реформ// Освіта і управління. 2010. №1. С.8-11
5. Масенко Л. Мова і політика. К.,1999. С.87
6. Удовенко Г. Мовна політика України на сучасному етапі // Голос України. 2005. 1 листопада. С.4-6
7. [http: www. president. gov.ua/news/9385.html](http://www.president.gov.ua/news/9385.html)

*Смоляк Юлія Євгенівна,
молодший науковий співробітник,
Національний заповідник
«Замки Тернопілля»*

ІСТОРІЯ ЗАБУДОВИ СКАЛАТСЬКОГО ЗАМКУ ТА ЙОГО ВЛАСНИКИ

Місто Скалат розташоване у східній частині Тернопільської області за 32 км. від обласного центру на річці Гнилій, правій притоці річки Збруч. Назва міста пов'язана із Медоборами або Товтрами. Скалат часто називають містом біля трьох скал. Біля однієї із них, на

лівому березі річки Гнилої, виникло поселення від чого і пішла назва міста, місто на скалі, – Скалат.

Перша письмова згадка про місто Скалат відноситься до 1512 року, як про село Теробовлянського повіту Галицької землі Руського воєводства, яку знаходимо у Теробовлянських повітових книгах. Про швидкий розвиток поселення говорить той факт, що у 1564 році воно отримало статус міста, а у 1600 році магдебургське право.

Розвиток європейської історії підтверджує, що спочатку будувався замок, як укріплений пункт для захисту від нападів ворогів у найбільш вигідних по розміщенню місцевостях і тільки пізніше навколо замку починало складатися поселення. Цілком можливо, що так було і з Скалатським замком, який будують в кінці XV – на початку XVI ст., а не в 1630 році, як твердить Herbazz Polski. Цю думку підтверджує Іполіт Ступницький, який вважає часом заснування фортеці XVI ст., а також архівні документи, в яких робиться припущення, що замок в Скалаті відбудовує краківський і руський воєвода Станіслав Любомирський в кінці XVI ст. Відзначившись у військові польського короля Сигізмунда III, Станіслав Любомирський отримує як нагороду в спадкове володіння подільські землі в районі Гримайлова, що за 13 км від Скалата. На Поділлі воєвода проводить ремонти та реконструкції замків, про що відзначає його сусід Ст. Чернецький. На початку XVIIст. власники замку часто змінювалися: 1602р. – Ходкевичі, 1614р. - князь С. Корецький, 1627р. – галицький мечник К. Віхровський, після 1632 року Калиновські, з 1643 року знову К. Віхровський.

Саме він, К. Віхровський, намісник польського короля в Галичині займається, як розбудовою міста так і самого замку. Гербаж Польський подає відомість про 1630 рік, в якому К. Віхровський будує замок. Ця дата вважається офіційною. Будівництво фортеці тривало до 1634 року. Скалатський замок розташований у південно-західній (тепер центральній) частині міста, в заплаві річки Гнилої на природному мисі, в його крайній площині. Поперечна ширина якого з напільної сторони сягає 250-300 м. Він був добре природно захищений. Із південної та західної сторони в, ті часи тягнулися майже непрохідні болота. Зі сходу замок прикривала заболочена долина річки Гнилої, яку перетворили в ставок.

По смерті К. Віхровського власником Скалата стає Ян Фірлей, якому місто та фортеця переходять як придане за дочкою К. Віхровського – Веронікою. В кінці XVII ст. замок втрачає свої оборонні функції і нові власники відбудовують фортецю, пристосовуючи її до житлових потреб. Біля південно-східного муру було зведено двоповерхову житлову будову. Навпроти, біля північно-західного муру, одноповерховий

флігель господарського призначення. В'їзна парадна брама знаходилася в східному мурі, а у північному існував ще один господарський в'їзд.

На протязі XVIII ст. замок переходив із рук у руки. Без постійного господаря він зазнає подальших руйнувань. Але найбільшої шкоди, як свідчать документи, йому завдавали самі жителі Скалата, які використовували каміння із замкових споруд, як будівельний матеріал для власних потреб, а також войовничі сусіди.

В кінці XVIII ст. замок переходить у власність до Ігнація Сципіона та його жінки з роду Водзіцьких, яка в 1795 році відбудовує замкові споруди, пристосувавши фортецю до власної літньої резиденції. Зазнала реконструкції в'їзна парадна брама. Вона була оздоблена кам'яними фігурами з обох боків, мала дві хвіртки, кожна з яких була прикрашена кам'яними вазами. Над брамою, спершись на овальний щит, який поділявся на чотири поля, стояв кам'яний рицар у шоломі. На щиті були герби власників замку: Сципіон, Равич, Леліва, Єліта. З фасаду над брамою на кам'яній плиті було вибито текст про Марію Водзіцьку та її діяльність по відбудові фортеці та міста. На двох інших плитах, що знаходилися із зовнішньої сторони над хвіртками, були розміщені описи з історії замку та його власників.

Протягом XIX ст. власниками замку були Понятовські, аж поки у 1869 році В. Понятовський продав його С. Розенштокові. Останнім власником замку згадується О. Потоцький.

В 1928 році власники замку не маючи коштів на його утримання передають його в дар державі. У зв'язку із чим у 1931 році, приймається рішення про консервацію руїн замку, як пам'ятки історії та архітектури. Одночасно інженером М. Богданевичем були проведені реставраційні роботи, які продовжувалися у 1934 році під керівництвом інженера Ф. Корусинського. В результаті цих робіт вдалося зупинити руйнування замкових споруд: башт, оборонних стін, парадної в'їзної брами.

В травні 1939 року замок та його територія були передані в оренду на 15 років Подільському туристично-краєзнавчому товариству з Тернополя.

В 60-ті роки Київським інститутом реставрації було проведено дослідження залишків замку та їх консервація. У 1988 році інститут «Укрпроектреставрація» провів архітектурно-археологічне обстеження замку. А в 1990 році архітектори інституту на чолі з М. Гайдою опрацювали ескізний проект реставрації фортеці.

Нове життя Скалатський замок отримав у 2004 році, коли він увійшов до складу національного заповідника «Замки Тернопілля». З цього розпочалися реставраційні роботи та наукові дослідження. В 2007 році ДПОАСУ «Подільська археологія», керівник Б. Строць

проводить перші археологічні дослідження на території замку, які дали багатий матеріал з історії фортеці XVII-XIX ст.

Джерела та література:

1. Історія міст і сіл УРСР. Тернопільська обл. Київ, 1973 р. т. 19. с. 461-464.
2. Клименко О. Хаварівський Б. Міська геральдика Тернопільщини. Тернопіль 2003 с. 374.
3. А. Барчук. Медобори і Скалат. Варшава 1994р. с. 24.
4. Herbazz Polski – т. IX, 1842, с. 290.
5. Сиряміна. Історична довідка на замок в місті Скалаті Тернопільської області . Львів. с. 5.
6. ГАЛС: ф. I. оп. 25. № 1665. Дело о передаче в дар польскому государству замка в Скалате., с.33.

*Яковлев Игорь Васильевич,
кандидат історичних наук,
аспірант кафедри культурології,
мистецтвознавства
та філософії культури,
Національний університет
"Одеська Політехніка"*

ТРАНСФОРМАЦІЇ ВЕКТОРІВ АКСІОСФЕРИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ПЕРІОД ПРЕЗИДЕНТСТВА В. А. ЮЩЕНКО

Вплив на аксіосферу українського суспільства президентом В. А. Ющенко можна охарактеризувати як визначним, так як саме ініціативність третього президента України в формуванні національної свідомості, запустила процес трансформації аксіосфери українського суспільства.

Будучи відверто вираженим прозахідним президентом, В. А. Ющенко намагався принести прозахідні цінності на територію України. Використовуючи весь загал існуючих методів голови української держави він з легкістю зумів здійснити задумане, або розпочати процес реалізації ряду своїх ініціатив, які в свою чергу кардинально змінили ситуацію в аксіосфері українського суспільства.

Україна, Росія, Білорусія як три основні країни пострадянського простору з значно схожим менталітетом, та спільною історією мали відносно схожу аксіосферу громадянського суспільства. І лише з процесом перепису інтерпретацій історичних подій з використанням

принципу національного суб'єктивізму, вдалось впровадити зміни в стан аксіосфери. Та від'єднанні українського народу від двох інших.

Політичні ініціативи В. А. Ющенко були направлені на декілька аксіосферних векторів. Вони мали вплив на духовну складову життя українського суспільства, яке з розпадом радянського союзу, в переважній більшості сповідувало православне християнство, московського патріархату. Саме В. А. Ющенко першим на офіційному рівні запустив процес отримання Україною ТОМОСу на автокефалію, говорячи про необхідність підтвердження своєї незалежності, ми або незалежні всюди, або все таки залежні від Росії.

Культурний вектор, призвів до зменшення російськомовної літератури через держконтроль. Та популяризації українського книговидання.

Та найбільшого впливу на аксіосферу було внесено саме через зміну риторики в історії. І основним в цьому питанні стало підняття питання голоду 1932-33 рр. створення правового статусу голодомору і затвердженні на державному рівні наративу, щодо жертви українського народу в даному питанні. Саме завдячуючи В. А. Ющенко голод 1932-33 років став сприйматись в українському суспільстві як злочин проти етносу, і в подальшому отримав правовий статус геноциду. Через адміністративну організацію державних структур, вдалось започаткувати та вдало проводити щорічні вшанування пам'яті загиблим на всій території України. Дана тематики знайшла своє відображення, через призму творчості вітчизняних митців, які приймаючи участь в численних тематичних форумах збагачували українську культуру своїми роботами на тему страждань українського народу під радянською владою.

Лише за перші десять років існування культу голодомору як злочину виключно проти українського народу, дана концепція зайняла своє законне місце в процесі формування аксіосфери українського суспільства.

Слід відмітити, що навіть до недавнього часу дане питання було вкрай спірним, і не мало спільної точки зору, не тільки в міжнародному сприйнятті, але й в вітчизняному науковому середовищі. Однобокість даної позиції викликала чимало критики. Особливо в питанні кількості жертв, та їх етнічної приналежності. Сам факт, що загиблі перебували на території УРСР не робить їх виключно українцями, враховуючи факт багатонаціонального населення з різними діаспорами та значною частиною росіян. Також критичним було питання до концептуальності голодомору як геноциду. «хто проводив його реалізацію на місті?» натякаючи на те що саме українські солдати і виконували організаційні роботи по вилученню в приватних господарствах істівної продукції.

Закріплення ідеї жертви в українському суспільстві, було підкріплене описом злочинця. Жертва український народ. Злочинець радянська влада, російська влада є правонаступником радянської.

Зауважмо, до цього питання голоду 1932-33 рр практично не підіймалось, і в аксіосфері пострадянського періоду, воно сприймалось як трагедія всього радянського народу, так як не лише на території УРСР він проходив в 1932-1933 роках. І дана трагедія була спільною для усіх народів радянського союзу. Радянська влада безумовно намагаючись виправдати себе, пояснювала дану трагедію не врожайністю та засухою, не беручи на себе відповідальність в адміністративному колапсі тих років.

Як висновок можемо сказати, що саме завдячуючи політиці В. А. Ющенко в питанні впливу на аксіосферу українського суспільства, через методика зміни історичного нарративу та використання методу національного суб'єктивізму в питаннях розгляду історичних подій з вигідної для держави точки зору. Вдалось внести значні зміни в історичний вектор аксіосфери українського суспільства, виокремивши український народ з поміж інших, хто постраждав від голоду 1932-33 рр, закріпивши його статус на державному рівні як геноцид українського народу, та запровадивши покарання за публічне не визнання голоду 1932-33 рр геноцидом. Таким чином у українському суспільстві з'явився новий погляд, який не можливо оскаржити, і слід лише приймати як єдино вірний. Голодомор це злочин радянської влади і нести відповідальність за нього повинна російська влада, яка є правонаступницею СРСР. В даному випадку відокремлення українського народу від інших народностей СРСР, які також постраждали від голоду, призвело до формування автентичності жертви в українському соціумі. Також відбулось розмежування між українцями та росіянами, які з точки зору концепції геноциду виступають на боці злочинної влади, яка не тільки не визнає своєї провини, але й не бажає розглядати історичні події з української точки зору.

Використані джерела:

1. СТАСЮК, Олеся. Ще раз до питання дослідження Голодомору 1932-1933 років. *Народна творчість та етнологія*, 2016, 6: 105-106.
2. КУЛЬЧИЦЬКИЙ, С. В. Голодомор 1932-1933 рр.: механізми сталінського терору. *Український історичний журнал*, 2007, 4: 4-26.
3. ВАСИЛЕНКО, Володимир. Голодомор 1932-1933 років в Україні як злочин геноциду: правова оцінка. К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2009.

*Орда Олександра Федорівна,
старший викладач, Національний
технічний університет
«Харківський політехнічний
інститут», м. Харків, Україна*

*Новицька Дарія Євгенівна,
викладач, Національний
технічний університет
«Харківський політехнічний
інститут», м. Харків, Україна*

ГЕЙМІФІКАЦІЯ ПРИ ВИВЧЕННІ ГРАМАТИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ВНЗ

У сучасному світі освіта є вирішальним аспектом для людини 21 століття. Англійська мова залишається однією з основних мов на європейській арені міжнародних відносин.

У вивченні англійської мови саме граматика гальмує бажання студентів вивчати мову. Граматика – це основи англійської мови, які дозволяють читати, писати, говорити та ефективно розуміти англійську. Для того, щоб досягти вищого рівня знань в англійській мові вивчення граматики є обов'язковим. Навчання повинно бути цікавим, щоб студенти мали кращий результат.

Сучасні студенти – це поколінням, яке виросло з комп'ютерними технологіями та мають нове ставлення до процесу навчання та вищі вимоги до викладання. Таким чином, роль викладачів полягає у створенні продуктивного середовища, яке може мотивувати студентів розвивати навички, необхідні їм у майбутньому.

У зв'язку з тим що з 2020 року у всьому світі було запроваджено карантин, щоб запобігти поширенню епідемії, майже все викладання швидко перейшло на дистанційну освіту, для забезпечення належного соціального дистанціювання. Хоча соціальне дистанціювання супроводжується онлайн-взаємодією студентів та викладача, це стало можливим лише завдяки постійному розвитку цифрових технологій. Технології надають студентам широкий доступ до інформації та сприяють створенню та обміну знаннями, та вимагають від викладачів роботи над пошуком шляхів підвищення мотивації та залучення студентів. Таким чином, постає питання щодо розробки нових стратегій навчання,

які підвищують мотивацію та зацікавленість і максимізують засвоєння студентами знань. Серед різних стратегій гейміфікація привернула інтерес педагогів. Гейміфікація вважається однією із нових стратегій навчання дистанційно та має великий потенціал для покращення навчання студентів.

Система дистанційного навчання покликана сприяти вирішенню багатьох значимих питань:

- підвищення рівня якості навчання
- реалізація потреб у кваліфікованих спеціалістах незалежно від місця проживання та надання їм професійної мобільності
- підвищення замотивованості студентів
- створення більш привабливого процесу навчання для залучення більшої кількості студентів
- розвиток єдиного освітнього простору на території України.

Враховуючи всі потреби вищої освіти, актуальним є застосування гейміфікації як частини навчальної діяльності у вищих навчальних закладах.

Основна причина вибору гейміфікації для вивчення граматики англійської мови стає те, що це успішний інструмент у навчанні, який забезпечує конкурентоспроможну платформу для повного залучення студентів у навчання та підвищенню їхньої академічної успішності.

Це означає, що сьогодні багато викладачів вважають за краще використовувати більш стимулюючий спосіб проведення своїх занять, а не метод бесіди чи лекції.

Гейміфікація – це ігрові елементи в неігрових контекстах для переконання людей і вирішення проблем. Дослідження гейміфікації показують, що це може зробити студентів більш захопленими та мотивованими у вдосконаленні своєї англійської мови.

Мета статті визначає такі завдання дослідження:

- Розробити якісний підхід із застосуванням гейміфікації при вивченні граматики англійської мови у вищій освіті;
- Ознайомитись із перевагами та недоліками застосування гейміфікації у вивченні граматики;
- Реалізувати модель гейміфікації на практиці при вивченні граматики на заняттях;
- На основі аналізу результатів дослідження розробити рекомендації щодо ефективного використання гейміфікації при дистанційному навчанні граматиці англійської мови.

Методичні рекомендації щодо організації та ведення заняття з елементами гейміфікації:

- дуже важливо пам'ятати про соціальні аспекти викладання та навчання

- мета заняття – занурити студентів у зміст навчальної програми та виховати позитивне ставлення до навчання. Навчання більше не є трудомістким завданням, а веселим і корисним квестом.

Є кілька способів, за допомогою яких можна використати силу гри та запровадити гейміфікацію у вищу освіту для досягнення позитивних результатів.

Гейміфікація може бути застосована в широкому діапазоні ситуацій, починаючи від цифрових складних до випадкових, неформальних і аналогових. Викладач може створювати гейміфіковані дії різного масштабу, тривалості та складності, щоб:

1. Надати студентам екстракредитні винагороди;
2. Сприяти командному змагання та співпраці в групі;
3. Впровадити складні багаторівневі схеми протягом більш тривалого періоду часу, щоб дати студентам захоплюючий досвід.

Для зручності гейміфіковані процеси на заняттях організовано навколо двох осей – рівня технічної складності (від не-/низькотехнологічних до високотехнологічних) і тривалості діяльності (від короткої до тривалої). Викладач може вільно адаптувати дії з гейміфікації, щоб збільшити або зменшити їх складність і змінити їх тривалість відповідно до своїх педагогічних потребностей.

Для вивчення граматики англійської мови на заняттях у вищому навчальному закладі краще обирати низькотехнологічну короткочасну гейміфікацію, щоб не ускладнювати процес навчання, а навпаки урізноманітнити його.

Низькотехнологічні, короткочасні дії з гейміфікації використовують цифрові інструменти, які вимагають мінімальних технічних пояснень від викладача та які легко встановлювати на комп'ютер або смартфон. Вони включають різноманітні інструменти з низькими технічними вимогами під час заняття, наприклад такі, як Canvas Quizzes, Quizlet Live, Kahoot, Wordwall або Zoom, та інтерактивні ігри з використанням Mentimeter. Легкість впровадження показує, що навіть гейміфіковані дії менш складного дизайну можуть бути педагогічно корисними, інтелектуально складними та соціально залученими для потреб студентів.

Крім того, при гейміфікації викладач може створювати контексти, які дозволяють несвідоме навчання, оскільки увага студентів зосереджена на повідомленні, а не на мові. Таким чином, коли студенти зосереджені на грі, вони засвоюють мову так само, як вони засвоюють рідну мову, тобто не усвідомлюючи цього.

За допомогою гейміфікації можна вивчати будь-яку тему граматичної складової англійської мови, починаючи від форм неправильних дієслів, утворення питання, активного чи пасивного стану до вивчення та розуміння різних часових форм. Гейміфікація надає студентам можливість тренувати та практикувати граматичні правила та форми у форматі scrolling, підставляючи їх потім у комунікативні рамки.

За результатами даної дослідницької роботи нами було визначено такі переваги щодо впровадження гейміфікації при вивченні граматики англійської мови:

1. студенти беруть на себе особисту відповідальність за те, про що, на їхню думку, йдеться в граматиці.

2. викладач може вільно дізнаватися, що студенти насправді знають і розуміють, не перебуваючи в центрі їхньої уваги.

3. під виглядом гри задіяні такі елементи як мотивація, конкуренція та навчання дотримання правил. Сперечання полегшують і оживляють атмосферу на занятті таким чином, що більшість студентів не акцінтують свою увагу і не асоціюють заняття зі складним процесом вивчення граматичною частини.

4. час, протягом якого триває гра, є періодом інтенсивної участі студентів у процесі засвоєння та застосування правил на неусвідомленому рівні.

У ході апробації розробленої нами методики та експериментальної ситуації достовірно виявлено ефективність використання методики гейміфікації при вивченні граматики англійської мови у форматі дистанційного навчання.

На підставі цієї роботи можна зробити висновок, що гейміфіковане навчання є ефективним з точки зору граматичних досягнень студентів. Студенти можуть досягти кращих результатів, коли вивчають граматику за допомогою мовних онлайн-ігор. Деякі з факторів, що впливають на позитивні академічні досягнення, включають мотивацію та позитивні емоції від представлення інформації в ігровій формі. Мовна онлайн-гра – це весело і не складно. Завдяки цьому ми мотивуємо студентів грати в гру та запам'ятовувати граматичні конструкції на несвідомому рівні. Коли студентам цікаво грати, рівень їхньої впевненості, а також самооцінка у вивченні граматики зростає.

Оскільки студенти позитивно ставляться до вивчення граматики, вони отримують від цього користь, досягаючи кращих результатів, знань та оцінок.

Тому було б найкраще, якби викладачі почали використовувати онлайн-мовні ігри у викладанні граматики англійської мови.

Для викладачів надзвичайно важливо ефективно інтегрувати сучасні комп'ютерні технології, допомагаючи своїм студентам та урізноманітнюючи заняття для ефективного результату навчання. Загалом, із швидким розвитком технологій і гаджетів, студенти отримують величезну користь від гейміфікованого навчання.

*Сіора Віра Валеріївна,
викладач, Кременчуцький льотний
коледж Харківського національного
університету внутрішніх справ*

ВИНИКНЕННЯ НЕОЛОГІЗМІВ В ЕПОХУ КОРОНАВІРУСУ

Коронавірусна інфекція або COVID-19 повністю змінила хід життя всього світу у березні 2020 року. Нове інфекційне захворювання, що вражає дихальну систему людини, спромоглося вивести з-під контролю всю світову економіку, повністю паралізувати деякі країни і навести жах на більшість населення планети. Вірус призвів не лише до глобальних змін у медицині, освіті, політиці та суспільстві, але й до справжнього спалаху нових слів та ідіом у всіх мовах світу. Під час епідемії коронавірусу нові слова виникали і продовжують виникати набагато швидше, ніж будь-коли.

Провідний фахівець у галузі зміни мови, автор «Словника сучасного англomовного сленгу», британський лінгвіст і лексикограф Тоні Торн стверджує, що спалах коронавірусу спровокував появу понад 1000 нових слів [1]. Це пояснюється тим, що нові слова необхідні для пояснення змін, які ми спостерігаємо в сучасному світі, і тим, що люди, які перебувають на карантині, або в умовах самоізоляції, створюють нові слова, які б більш точно описували їх поведінку в реальності, що змінилася. Безперечно, що на сьогоднішній день COVID-19 вважається однією з обговорюваних тем в засобах масової інформації. Інтернет-видання щодня публікують актуальні та важливі новини, пов'язані з пандемією та боротьбою з нею.

Як відомо, поява неологізмів може бути пов'язана з розвитком технічного прогресу, змінами в суспільстві та культурі, а також прагненням відобразити мінливе ставлення індивіда до навколишніх явищ [2, С. 74]. Одним із головних складових поняття «неологізми» є їхня «новизна». Є.В. Розен стверджує, що слово може вважатися неологізмом, поки воно несе в собі конотацію новизни, яка з часом втрачається [3, С. 61]. Чим частіше вживається слово в мові, тим

швидше воно проникає у всі сфери, фіксується у словнику і перестає сприйматися як щось нове.

У ході дослідження нами було проаналізовано матеріал, представлений у відкритому доступі на порталах новин BBC News, The Conversation, Business Mirror, The Economic Times та ін., а також глосарій COVID-19, опублікований на сайті уряду Канади (версія від 11 червня 2020 р.). Проведений контент-аналіз дозволив виявити п'ять основних груп неологізмів: неологізми, які виникли з лексики обмеженого вживання; неологізми, що описують нову реальність; неологізми, утворені зрощенням двох повнозначних лексем із змішуванням або без змішування; неологізми, що є словосполученнями, або існували раніше, але зазнали семантичного зрушення, або словосполучення, що виникли в епоху коронавірусу, і використовуються для позначення реалій, що раніше не існували; неологізми, утворені за допомогою фонетичного спотворення існуючих у мові слів.

Дослідження показало, що найбільші групи неологізмів утворюють ті неологізми, що прийшли з лексики обмеженого вживання, зокрема з медичної термінології, та неологізми, до складу яких входить сама назва вірусу, а саме COVID або corona. Необхідно відзначити, що неологізми, які прийшли в загальне вживання з галузі медицини, вимагають особливого тлумачення, оскільки не завжди зрозумілі реципієнтам. Більше того, багато неологізмів, виникнувши в англійській мові, ще не мають тотожного перекладу або аналога в українській, отже, вимагають ретельнішого вивчення.

Література:

1. Covidiot? Quarantinis? Linguist explains how COVID-19 has infected our language. Режим доступу: <https://www.cbc.ca/radio/thecurrent/the-current-for-april-22-2020-1.5540906/covidiot-quarantinis-linguist-explains-how-covid-19-has-infected-our-language-1.5540914>.
2. Бабина Л. В. Неологизмы английского языка: репрезентируемые ими области знания, принципы и механизмы создания // Актуальные проблемы филологии и педагогической лингвистики. 2020. № 3. С. 72-81.
3. Розен Е. В. На пороге XXI века. Новые слова и словосочетания в немецком языке. М.: Менеджер, 2000. 192 с.

*Черняк Оксана Павлівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
та перекладу Волинського
національного університету
імені Лесі Українки*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ДИПЛОМАТИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ

З давніх-давен красномовність, уміння гарно, майстерно говорити високо цінувалося. Сьогодні мистецтво дипломатії відіграє чи не найбільшу роль у веденні зовнішньої політики на міжнародній арені. Шарль-Моріс де Талейран-Перігор писав: “Дипломатія є мистецтвом неможливе робити можливим” [1]. Але для того, щоб це зробити, потрібно знати дипломатичний протокол та етикет, дипломатичні документи та культуру дипломатії. Оскільки дипломатія кожної держави є своєрідною та унікальною, то існують певні особливості та труднощі перекладу дипломатичних документів.

Дипломатичні документи – це спеціальні документи, які використовуються в роботі дипломатичних представництв. Ці документи готують державною мовою, але з представництвами зарубіжних держав листування ведеться мовою акредитуєної країни або найчастіше – англійською.

Важливий внесок у дослідження дипломатичного перекладу, зокрема перекладу термінів, зробили В. Карабан, В. Коптілов, С. Влахов, С. Флорін, В. Комісаров, А. Коралова, П. Ньюмарк, Л. Венуті, Е. Іссерлін та О. Зарума-Панських.

Можна виділити такі групи дипломатичних мовних одиниць, при перекладі яких виникають певні труднощі:

1. Терміни, які мають два синонімічні варіанти перекладу: *preliminary* – попередній і прелімінарний, *preamble* – преамбула, або вступна частина, *ratification* – ратифікація, або підтвердження.

2. Архаїзми, вживання яких характерне для стилю англійських дипломатичних документів та які не завжди відтворюються в українському варіанті: *forthwith* – одразу, *inquire* – з’ясувати.

3. Велика кількість абревіатур, акронімів, ініціальних скорочень.

4. Латинізми як частина термінологічного виразу також становлять інтерес для перекладачів: *ex officio member of the Chamber* – член палати за посадою, *meeting in camera* – засідання при закритих дверях, таємне засідання та ін.

5. Терміни, що мають інше, відмінне від загальноприйнятого значення: *whereas* – означає *having regard to*, а у мові дипломатії отримує значення: *taking into consideration* (беручи до уваги); *protocol* – *an official document – rules in international relations that define the order of implementation of different diplomatic acts or actions* (правила дипломатичного етикету).

6. Особливої уваги під час перекладу вимагають дискурсні маркери (*first, next, besides, in addition, nearly, entirely, indeed, obviously, however, unfortunately, wonderful, really*), одиниці, що володіють швидше не функціональним, а прагматичним потенціалом, мають тексто-формуючу функцію та відображають стилістичні особливості документів. Їх перекладають, застосовуючи перекладацькі трансформації, зокрема лексичні заміни.

7. Достатньо складними під час перекладу є полісемантичні терміни. Щодо субмови дипломатії, то навіть такі часто вживані терміни як *state, diplomacy, digest, party* мають різні значення, які доводиться враховувати під час перекладу. Наприклад, термін *State*, який найчастіше перекладається як держава, у контексті реалій США та деяких інших країн може також мати значення штат [3].

Враховуючи особливості англійських дипломатичних мовних одиниць можна виділити такі методи перекладу:

- Транслітерація: *attaché* – аташе, *congressman* – конгресмен.
- Транскрипція: *alternate* – альтернат, *impeachment* – імпічмент.
- Переклад за допомогою усталеного еквівалента: *note of understanding* – меморандум про домовленість, *aide-memoire* – пам'ятна записка, *dispatches* – дипломатична кореспонденція.

• Калькування – відображення не звуку, а комбінаторної структури слова або виразу, коли компоненти слів (морфеми), або фраз (лексеми) перекладають відповідними мовними елементами: *diplomatic circle* – дипломатичні кола, *buffer state* – буферна держава, *note of warning* – нота попередження.

• Описовий еквівалент: *concordat* – договір між папою і керівництвом держави, *internuncio* – посланник Ватикану, *exequatur* – посвідчення, видане іноземному консулу про визнання його повноважень [2].

Отже, дипломатичні документи використовуються в щоденній роботі дипломатичних установ; вони відрізняються у різних країнах через певні особливості культури та дипломатії. Тому при перекладі дипломатичних мовних одиниць виникають певні труднощі, які вимагають правильно вибраного методу для якнайкращого дипломатичного перекладу. Зокрема, такими методами є переклад за допомогою усталеного еквівалента, калькування, транслітерація,

транскрибування, використання описового еквівалента. Необхідно правильно тлумачити дипломатичні документи та вміти читати між рядків – і саме це буде запорукою успіху для дипломатії.

Література:

1. Дипломатія: мистецтво та наука [Електронний ресурс]. URL: <http://dipcorpus.at.ua/index/0-32>.
2. Зарума-Панських О. Р. Англійська лексика міжнародних договорів: структурні, семантичні і дискурсні особливості: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Львів, 2001. 19 с.
3. Newmark P. About translation. Clevedon, Multilingual Matters, 1991. 184 p.

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

*Юрик Наталія Євгенівна,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту
та адміністрування,
Тернопільський національний
технічний університет
імені Івана Пулюя, м. Тернопіль*

*Литвин Катерина Юріївна,
студентка, Тернопільський
національний технічний
університет імені Івана Пулюя,
м. Тернопіль*

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗМІНИ В СФЕРІ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

В умовах війни та ускладнених соціально-економічних відносин у всіх сферах нашого життя актуальною проблемою залишається проблема удосконалення сфери соціальних комунікацій. Дана сфера сьогодні розглядається як невід’ємна складова комунікативного процесу у суспільстві. Її характер в суспільстві набуває нового значення, базуючись на національні особливості, а рівень розвитку визначається рівнем загальної культури та менталітету українського суспільства, з притаманними йому етичними нормами та цінностями. Саме тому за допомогою соціальної комунікації визначаються особливості функціонування суспільної сфери. Варто зазначити, що удосконалення функціонування суспільної сфери, одночасно вимагає удосконалення соціальні комунікації.

Виходячи з мети соціальної комунікації, яка полягає у передачі інформації (ідеї) від відправника до отримувача з ціллю зміни поведінки, набуття нових соціальних знань та установок, пропонуємо удосконалити її інформаційну складову [1]. Останню слід розглядати на двох рівнях – горизонтальному та вертикальному. Характерною особливістю розвитку соціальних інформаційних комунікацій є те, що разом із вдосконаленням їх на вертикальному рівні, де відбувається інформаційний обмін між управлінськими структурами, розвиваються та удосконалюються зв’язки на горизонтальному рівні. Це удосконалення пов’язане із розвитком ділової інформації між суб’єктами виробничої

та невиробничої діяльності без прямого втручання владних структур. Для прикладу можна проаналізувати тенденцію до кооперування між виробничими підприємствами, закладами освіти та територіальними громадами, що дає можливість ефективніше використовувати кошти і при цьому спільно реалізовувати ряд соціальних проектів та програм.

Організаційні зміни, які були пов'язані із інформатизації усіх сфер життя також прискорили структурні перетворення у сучасному соціумі і стали каталізатором суспільної активності в соціально-інформаційній сфері. З цієї позиції соціальні комунікації виступають соціальним інструментом у вже сформованій комунікаційній системі, який забезпечує прямий і обернений зв'язок між усіма ланками суспільства – від керівної ланки і до кожного його члена. При цьому відбувається налагодження загальносуспільних інформаційних обмінів в інтересах існування й розвитку суспільства в цілому.

Варто також відмітити, що у процесі розвитку інформатизації процес посилення зворотного зв'язку на базі громадських ініціатив, які відбуваються саме на вертикальному рівні, у формі інформаційних обмінів відкриває нові потенційні можливості для згуртованості та єдності суспільства, а також підвищення ефективності його функціонування.

На сьогоднішньому етапі організаційних змін, які торкаються розвитку інформаційних технологій фактично зникає проблема браку інформації в усіх сферах суспільного життя, але відчувається проблема низького рівня якості інформаційних ресурсів і ефективності їх використання [2].

Підсумовуючи вищевикладене, можна констатувати, що організаційні зміни, які відбуваються в сфері соціальних комунікацій сприяють повному доступу громадян до інформаційних ресурсів, вільному використанню наявної інформації, виробництву нової інформації і тим самим розширюють можливості як самих соціальних комунікацій, так і можливості громадських ініціатив в суспільному житті нашої країни.

Література:

1. Холод О. М. Соціальні комунікації: тенденції розвитку: навч. посіб. 2-е вид. перероб. й доп. Київ: Видавництво «Білий Тигр», 2018. 370 с.
2. URL: https://www.nas.gov.ua/siaz/Ways_of_development_of_Ukrainian_science/article/14096.1.056.pdf

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

*Яковенко Вікторія Вікторівна,
студентка 2 курсу магістратури
Спеціальності 281 «Публічне
управління та адміністрування»,
Вінницький державний
педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського*

*Науковий керівник:
Юник Ірина Геннадіївна,
кандидат наук з державного
управління, доцент,
Вінницький державний
педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського*

КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ ЯК ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМ ВНУТРІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Культура та мистецтво формує всебічно розвинуту, духовного збагачену особистість, котра є основною складовою будь-якої держави і є головною умовою виходу суспільства на нові рівні цивілізації. Актуального значення в період формування національної свідомості та побудови ефективної соціально-економічної системи суспільства набуває питання ролі державного втручання й підтримки сфери культури. Одним з провідних чинників формування стратегії розвитку закладів культурного напрямку залишається держава.

Нинішня сфера культури знаходиться в кризовому стані й потребує розробки комплексної моделі управління задіяними ресурсами. Сучасна сфера культури повинна ґрунтуватись на співпраці між органами державної влади й місцевого самоврядування, громадськістю й закладами, підприємствами й установами сфери культури [1, с. 107].

Протягом останніх років вкрай суперечливо відбувається розвиток культури в Україні. З однією сторони, розгортаються інноваційні процеси, котрі спричинені тяжінням народу до національно-культурного відродження та демократичного суспільного життя. А з іншої сторони – загострюються негативні тенденції в інфраструктурному, кадровому, фінансовому забезпеченні галузі культури. Низка недоліків проявляються у сучасній практиці державного фінансування культури. Серед яких

відзначаємо незбалансованість структури бюджетних видатків за напрямками і їх нестабільність; відсутність чітких пріоритетів у фінансуванні культури, недостатні ефективність нових механізмів фінансування, недофінансування із бюджету культурної галузі [2, с. 7-8].

Науковець Н. Фесенко виокремлює кілька ключових елементів нинішньої культурної трансформації в Україні (рис.1.1.):

Рис.1.1. Елементи теперішньої культурної трансформації в Україні згідно поглядів Н. Фесенко*

*розроблено автором на основі джерела [4]

Науковець В. Панченко [3, с. 8] зазначає, що культура є елементом гуманітарного розвитку і європейської інтеграції України. Тому вона повинна відігравати важливе значення за такими напрямками:

- збереження культурно-історичної спадщини;
- розвиток творчого потенціалу суспільства;
- розширення доступу до культурних надбань, в т. ч. до надбань всіх світових культур;
- сприяння культурному плюралізму в нинішньому суспільстві.

Отже, надважливими питаннями сьогодення в Україні є стан культурної сфери та політика держави щодо її удосконалення. Культура є потужним засобом консолідації суспільства, відновлення історичної пам'яті, зміцнення міжнаціонального миру та злагоди, утвердження національної самосвідомості та патріотизму. За допомогою культури

формується активний, творчий інтелект, висока духовність особистості та інтелектуальний потенціал народу тощо.

Список літератури:

1. Груздова К. Є. Механізм вдосконалення державної підтримки сфери культури України шляхом державного фінансування : *Науково-виробничий журнал «Держава та регіони»*. 2010 р. №2. С. 107-109.
2. Малімон В. Культурна політика держави як чинник реформування суспільства: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 / В. Малімон. Івано-Франківськ, 2011. 20 с.
3. Панченко В. Реалізація державної політики у сфері культури України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 / В. Панченко; Акад. муніцип. упр. Київ, 2015. 20 с.
4. Фесенко Н. Державне регулювання розвитку культури на регіональному рівні: дис. ... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 / Н. Фесенко; Національна академія держ. управління при Президентові України, Харківський регіональний ін-т держ. управління. Харків, 2006. 224 с.

ГЕОГРАФІЧНІ НАУКИ

*Ковтуник Інна Іванівна,
кандидат географічних наук,
старший викладач кафедри
туризму та готельно-ресторанної
справи природничо-економічного
факультету, Кам'янець-
Подільський національний
університет імені Івана Огієнка*

ТЕКТОНІЧНІ ТА ОРОГРАФІЧНІ РЕСУРСИ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ

Формування тектонічної будови Хмельниччини відбувалося поетапно. Наступи моря спостерігалися в першій половині палеозойської ери (кембрійський, ордовіцький і силурійський періоди), в кінці мезозою (крейдовий період) та кайнозої (палеогеновий, неогеновий періоди). Неогенові відклади поширені майже по всій території області, вони мають значну товщину і різноманітний склад. Їх формування відбувалося здебільшого в басейнах Тортонського і Сарматського морів, окраїни яких покривали в неогені більшу частину області (за винятком найбільш піднятих ділянок кристалічного щита). Свідченням цього є значне поширення вапняків, що мають органічне походження. Найпотужнішими є рифові вапняки, які вузькою смугою (від 2 до 6 км.) простягаються на південному заході області. Формування бар'єрного рифу відбувалося в морі майже паралельно до його берега, внаслідок нагромадження водоростей, коралів, молюсків. При загальному піднятті Поділля, що відбувалось під час альпійського горотворення, на всій його території запанував континентальний режим, а бар'єрний вапняковий риф став горбистим пасмом, відомим як *Товтри*. В інші періоди плита піднімалась, ставала сушею, відбувалося руйнування верхнього шару порід під впливом зовнішніх сил. Відкладів цих періодів на території області майже не виявлено.

Орографічні (ресурси рельєфу) рекреаційні ресурси Хмельниччини

Важливе значення для рекреації та для формування рекреаційних потоків має рельєф. Хмельниччина знаходиться в межах центрально-східної частини Подільської і крайньої східної частини Волинської височини. Перша з них займає середню і південну частину області (4/5 від її території), височина – високо піднята над рівнем моря і має переважно плоску або хвилясту поверхню. Цю частину височини називають ще

Подільським плато. Волинська височина займає весь Славутський та північні частини Ізяславського, Шепетівського і Полонського районів та відзначається меншими абсолютними висотами.

Середня абсолютна висота області – 275 м. над рівнем моря, максимальна висота – г. Велика Бугаїха (409 м.), одна з вершин Товтр на північному заході Чемеровецького району, а мінімальна колись становила 73 м. (при впадінні р. Матірка в Дністер на межі з Вінницькою обл.), а зараз становить 121 м. (рівень Дністровського водосх.). В цілому ж поверхня області має нахил від середньої найвищої частини до північної та південної країн [1].

Рельєф області сформувався під дією ендегенних (внутрішніх) та екзогенних (зовнішніх) процесів. Ендегенні процеси спричинили тектонічні рухи, які поділили кристалічний щит і фундамент плити на окремі блоки та підняли або опустили їх. Серед зовнішніх рельєфоутворюючих чинників найбільше значення має діяльність поверхневих вод. Водна ерозія (розмив і змив відкладів текучими водами – ріками та опадами) утворює промоїни, яри, балки, долини з пологими, скелястими чи каньйоноподібними схилами. В тих місцях, де вапняки і гіпси розчинені поверхневими і підземними водами, зустрічаються карстові форми рельєфу (в тому числі, печери). Є також в області піщані бархани і дюни, насипані вітром.

Середню частину Хмельниччини від Збруча до її східних меж займає *Верхньобузька височина*. Вона є найвищою ділянкою області: абсолютні висоти часто перевищують 350 м., піднімаючись у ряді місць до 380-396 м.

Література:

1. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування: монографія / О. О. Бейдик. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. – 395 с.

*Коваленко Олена Іванівна,
здобувач 2 курсу магістратури,
Національний університет
«Одеська юридична академія»*

*Самара Ольга Євгенівна,
кандидат психологічних наук,
Національний університет
«Одеська юридична академія»*

ЕМОЦІЙНА ЗАЛЕЖНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Вступ із розкриттям актуальності проблеми дослідження. В 21 столітті у зв'язку з глобальними соціально-економічними системними змінами у всьому світі значно зріс інтерес до проблем залежної поведінки. Невдоволення своїм життям, бажання сховатися від нього або зняти з себе відповідальність спонукає людей свідомо, а частіше несвідомо шукати способи уникнення хворобливої реальності. Форми та способи такої втечі надзвичайно різноманітні та нерідко носять патологічний характер. У залежної людини виникає непереборне бажання відчувати інтенсивні емоції за допомогою штучної зміни свого психічного стану, що досягається за допомогою вживання психоактивних речовин (наркотиків, алкоголю, фармацевтичних засобів, токсичних речовин) або постійної фіксації уваги на деяких людях та видах діяльності.

В даній статті ми розглянемо актуальну, але маловивчену на сьогодні проблему людства – проблему емоційної залежності. Під емоційною залежністю ми розумітимемо поведінку, що характеризується непереборною підпорядкованістю власних інтересів іншим особам, неможливістю бути самостійним і вільним у виборі поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Складність проблематики залежної поведінки полягає в тому, що не існує єдиного визначення, єдиної диференціації її видів, неможливо однозначно виділити фактори, що впливають на розвиток залежності, у тому числі емоційної. Це ускладнює розробку психокорекційних і психотерапевтичних методик, профілактичних заходів і підтверджує необхідність емпіричного дослідження цього феномену.

Проблемою залежної поведінки займалось багато вітчизняних та зарубіжних психологів, явище співзалежності та емоційної залежності активно розглядалося сучасними вітчизняними і зарубіжними авторами (М. Жидко, Г. Коцюба, В. Крамченкова, О. Савчук, Ц. Короленко, А. Варга, В. Москаленко, Н. Манухіна, О. Ємельянова, О. Самара, Б. Уайнхолд, Дж. Уайнохолд, Б. Бекнел, М. Бітті, та ін.).

Емоційна залежність – це стійкі прояви емоційних потреб, які людина прагне задовольнити у близьких міжособистісних стосунках [9]. На думку Б. Уайнхолда та Дж. Уайнхолда, емоційна залежність або співзалежність – це психологічний розлад, спричинений незавершеністю етапу становлення психологічної автономії особистості. Е. Ларсен вважає емоційну залежність сукупністю поведінкових форм та дефектів характеру, що призводять до зменшення здатності ініціювати любовні стосунки та брати в них участь. М. Бітті вважає, що співзалежна людина дозволяє поведінці іншої людини сильно впливати на неї та постійно намагається контролювати цю поведінку [6].

Методика дослідження. Дослідники називають цілий ряд ознак емоційної залежності. Нами були відібрані наступні психологічні характеристики з метою вивчити їх зв'язок з емоційною залежністю: загальний психологічний стан, рівень співзалежності, опора на інших, невпевненість у собі, рівень тривоги і депресії. Також доцільним було виділити копінг-стратегії, які найбільш використовуються емоційно залежними людьми.

Загальна вибірка дослідження склала 64 людини обох статей (54 жінки та 10 чоловіків) з різним соціальним статусом в віці від 22 до 66 років. Дослідження не було розраховане на певний вік, сімейний стан, освіту чи соціальний статус, тому було прийнято рішення охопити різні категорії населення, щоб виявити розповсюдженість емоційної залежності серед дорослого населення в цілому, після чого виділити психологічні особливості у емоційно залежних особистостей серед досліджуваних. Опитувальник був розміщений в соціальних мережах, участь в дослідженні була цілком добровільною за бажанням і інтересом людини. Отже респонденти мали змогу заповнювати опитувальник максимально комфортно, розкуто і довірливо.

Для дослідження психологічних особливостей емоційно залежних особистостей нами були використані теоретичний та емпіричний методи, останній представлений наступними психодіагностичними методиками: тест «Індекс життєвого задоволення» Б. Ньюгартена (адаптація Н. В. Паніної, 1993) [2], «Опитувальник способів подолання» Р. Лазаруса (адаптація Т. Л. Крюкової, Куфтяк Е. В. Ways of Coping Questionnaire, WCQ) [3], методика «Шкала співзалежності» Б. та Дж. Уайнхолдів (в адаптації О. С. Кочарян, Е. В. Фролової,

Н. О. Смахтіної) [9], тест-опитувальник на міжособистісну залежність Р. Гіршфільда (адаптація О.П. Макушиної) [4], госпітальна шкала тривоги и депресії (HADS) [1].

Отримані дані оброблялись методами математичної статистики. Зокрема, розраховувалися середні величини, проводився дисперсійний та кореляційний аналіз, виявлялася достовірність відмінностей у досліджуваних параметрах (коефіцієнт U-критерій Манна-Уїтні, t-критерій Ст'юдента) тощо.

Результати. Згідно з результатами дослідження за методикою на міжособистісну залежність Р. Гіршфільда значна частина досліджуваних (69%) показали високий та середній рівні міжособистісної залежності. Низький рівень міжособистісної залежності було виявлено у 31% респондентів. На основі цих даних було сформовано 3 групи з різним рівнем емоційної залежності, представлені в Табл. 1. Оскільки участь в дослідженні була за бажанням досліджуваних, можна зробити висновок, що жінки мають більшу схильність до емоційної залежності, оскільки проявили більшу зацікавленість. Тим не менше чоловіки, які взяли участь, показали високий (10%) і середній (90%) показники залежності, що може свідчити про меншу поширеність, але більш виражену проблему, коли залежність присутня.

Таблиця 1

Розподіл рівня міжособистісної залежності серед досліджуваних

Рівень міжособистісної залежності	Загальна група	Чоловіки	Жінки
Високий	7 (11%)	1 (10%)	6 (11%)
Середній	37 (58%)	9 (90%)	28 (52%)
Низький	20 (31%)	-	20 (37%)

Статистичний аналіз результатів дослідження проводився за допомогою аналізу відмінностей між групами з високим (перша група) і низьким (друга група) рівнем міжособистісної залежності з використанням t-критерій Ст'юдента або U-критерій Манна-Уїтні (якщо вибірка не відповідала нормальному розподілу).

Статистичного підтвердження набули відмінності за наступними показниками: емоційна опора на інших ($t=9,453$; $p<0,001$), невпевненість у собі ($t=6,699$; $p<0,001$), прагнення до автономії ($t=-2,112$; $p<0,05$), співзалежність ($U=3,000$; $p<0,001$), індекс життєвої задоволеності ($t=-5,037$; $p<0,001$), тривога ($t=5,248$; $p<0,001$), депресія ($U=8,5$; $p<0,001$). Серед копінг-стратегій статистично значимі відмінності виявлені за

наступними стратегіям: конфронтація ($t=2,503$; $p<0,05$), прийняття відповідальності ($t=2,885$; $p<0,05$), втеча-уникнення ($t=2,650$; $p<0,05$), планування рішення проблеми ($t=-4,004$; $p<0,001$).

Обговорення результатів. Отримані психодіагностичні результати засвідчили наявність емоційної залежності у значної кількості досліджених осіб. Отримані дані збігаються як з дослідженнями вчених, так і з нашими спостереженнями в професійній практиці, що в переважній більшості від емоційної залежності страждають жінки, незалежно від віку і професії. Як бачимо для емоційно залежних особистостей характерна невпевненість у собі, вона стимулює допомогу іншим. Емоційно залежні не вважають, що варті любові, єдиний спосіб підвищити самооцінку у власних очах – стати комусь життєво необхідним, надцінним. Також характерні висока емоційна опора на інших, низьке прагнення до автономії, висока ступінь співзалежних моделей. Люди, які в дитинстві відчували себе розчарованими та пригніченими, з низькою самооцінкою, у майбутньому не здатні усвідомлювати і відстоювати свої потреби.

Емоційно залежні прагнуть контролювати неконтрольоване, неможливість досягти поставленої мети, розглядається як поразка та втрата сенсу буття. Емоційно залежні живуть у постійному страху: втратити об'єкт емоційної залежності, зіткнутися з реальним життям, втратити контроль та ін. Згідно нашого дослідження, це призводить до низького рівня життєвої задоволеності, високих показників тривоги та вираженої депресії.

В стресовій ситуації емоційно залежні вдаються до таких непродуктивних копінг-стратегій, як конфронтація, втеча-уникнення. Емоційно залежні можуть зловживати прийняттям відповідальності, як шляхом вирішення проблем, оскільки вони часто беруть на себе відповідальність за інших, але мало відповідальні щодо свого благополуччя. Вони рідко користуються продуктивними способами подолання проблеми, зокрема плануванням рішень.

Висновки. Механізми формування залежної поведінки досі залишаються незрозумілими. Існують гіпотези як про психологічний, так і психофізіологічний механізми формування характеристик залежної особистості. Психологи, що вивчають емоційну залежність, виявили особистісні механізми її формування, з іншого боку є дані, що основною причиною виникнення емоційної залежності є порушення в сфері дитячо-батьківських стосунків.

Проведене дослідження підтверджує, що емоційна залежність розповсюджена в тій чи іншій мірі серед великої кількості населення – 58% досліджуваних показали середній рівень та 11% високий рівень залежності. Значна частина цих людей не має інформації про вплив

емоційної залежності на розвиток та життєдіяльність особистості та не застосовує жодних заходів для її попередження, зменшення чи подолання. Проблема психотерапії емоційно залежних особистостей полягає в ускладненому розпізнаванні «хвороби» самим адиктом. Крім цього розвиток психологічних захистів робить неможливим розуміння і прийняття своєї емоційної залежності, як «хвороби» та спотворює запит на терапію. В основі формування емоційної залежності лежить головна причина – порушення системи стосунків зі значущими людьми [7]. Отже метою психотерапії має бути збільшення психологічної автономії шляхом послідовного розвитку особистості та зміцнення власного «Я».

Література:

1. Госпітальна шкала тривоги і депресії (The Hospital Anxiety and Depression Scale, HADS) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://mozok.ua/depressiya/testy/item/2711-gosptalna-shkala-trivogi--depress-HADS>
2. Духновский С. В. Диагностика межличностных отношений. Психологический практикум. СПб.: Речь, 2009. – 141 с.
3. Крюкова Т. Л., Куфтяк Е. В. Опросник способов совладания (адаптация методики WCQ) / Журнал практического психолога. – М. : 2007. № 3. – С. 93-112.
4. Макушина О.П. Методы психологического изучения девиантного поведения: Учебное пособие. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 2006. – 79 с
5. Самара О. Е. Особенности переживания эмоций стыда и вины у созависимых женщин // Сучасні підходи та технології соціально-психологічної та корекційної роботи з різними віковими групами населення : збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції, 20-22 червня 2014 року / гол. редкол.: Л. М. Дунаєва ; ОНУ ім. І.І. Мечникова, Ін-т інноваційної та післядипломної освіти [та ін.]. – Одеса : Одеський нац. ун-т, 2014. – с. 302-306
6. Строяновська О. Вплив профілактики та психокорекції емоційної залежності майбутніх психологів на формування їх психологічної культури // Індивідуальність у психологічних вимірах спільнот та професій: збірник наукових праць / за заг. ред. Л. В. Помиткіної, О. М. Ічанської. – К. : ТОВ «Альфа-ПК», 2020. – С. 246-253
7. Сушко Н. Г. Зависимое поведение как форма социально-психологической дезадаптации/Электронное научное издание «Ученые заметки ТОГУ». – 2015. – Т.6. – №4, с. 386-391

8. Уайнхолд Б., Уайнхолд Дж. Освобождение от созависимости / Перевод с английского А. Г. Чеславской – М.: Независимая фирма “Класс”, 2002. – 224 с.

9. Широка А. О. Емоційна залежність у романтичних стосунках: роль несприятливого дитячого досвіду та ранніх дисфункційних схем / А. О. Широка, І. І. Брух // Психологія і особистість. – 2021. – №2. – с. 143-158.

*Мазяр Олег Васильович,
доктор психологічних наук,
Житомирський державний
університет імені Івана Франка*

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТИСК НА СЕЛЯН У 1930-Х РОКАХ

Процес створення колгоспів супроводжувався депортацією селян, Голодомором та Великим терором і забезпечувався низкою соціально-економічних заходів. Їхня мета – перевести приватну власність у державну форму. З-поміж іншого, це передбачало ціннісно-мотиваційний злам селянства, докорінної зміни їхнього соціально-психологічного профілю. Власне, перераховані репресивні заходи були спрямовані на нівелювання індивідуальної ініціативи селян і цілковитого виробничого підкорення розпорядженням комуністичної партії та уряду СРСР. Основний метод – залякування шляхом усунення найбільш активних учасників опору. Це, своєю чергою, передбачало застосування психологічних методів тиску, адже суто економічно колгоспна система господарювання була для більшості селян не вигідною, суперечила традиціям ведення господарства та фактично повертала селянство до епохи кріпосництва, що, звісно, демотивувало їхню діяльність.

Архівний аналіз справ репресованих селян села Буки Житомирського району [4] дозволяє скласти достатньо чітке уявлення про здійснення психологічного тиску для виконання поставлених завдань. Причому можна виокремити хронологічну послідовність і траєкторію цього процесу.

1. Після завершення НЕПу (1926-1928 роки) відбувається розкуркулення найбільш заможних селян. Це відбувається шляхом введення так званого експериментального податку, який дозволяв за короткий час «експропріювати» майже все майно. Селяни отримували досвід швидкого економічного зубожіння односельців, втрати господарства: відбувалося формування *невпевненості та тривоги щодо власного майнового стану, усвідомлення своєї слабкості перед владою.*

Надто це виявлялося після окремих репресивних акцій влади: депортація частини селян і духовенства, придушення стихійних повстань на кшталт так званого хрестового походу проти колгоспу [2]. Щоразу відбувалося підтвердження жорстких принципів і жорстокої позиції влади.

2. Формування колгоспів (1928-1933 роки) було покликане протиставити колгоспний колектив та одноосібників. Розкуркулення та як наслідок голодна смерть демотивувала селян щодо приватної власності, що призвело до значного падіння виробничої ініціативи. Спроба уникнути голодної смерті шляхом вступу до колгоспів для куркулів часто-густо завершувалася арештами за «шкідництво» та «розкрадання колгоспного майна». Масовий характер засудження колишніх куркулів демонстрував решті селян силу радянської влади, вселяв відповідний *страх і необхідність повного підкорення*. Брак внутрішньої опозиції дозволяв владі безапеляційно вимагати виконання планів хлібозаготівлі. Це можна простежити на прикладі закликів місцевої преси у серпневих номерах 1933 року: «Дочасно вивершити плани хлібоздачі»; «Форсувати темпи уборки, молотьби, хлібоздачі»; «Про високу якість збирання і дочасну хлібоздачу»; «Темпи хлібоздавання вкрай незадовільні»; «Подесятирити темпи косовиці, обмолоту, хлібоздачі»; «Борг з хлібоздачі сплатити країні негайно»; «Повернути державі негайно 39,5 відс. боргу з хлібоздачі» [3]. Слід зауважити, що такі заклики лунають після щойно пройденого піку Голодомору.

3. Більшість засуджених куркулів дочасно поверталися з концтаборів, де працювали на грандіозних «соціалістичних будівництвах» (1934-1936 роки). Вони мимоволі *підсилювали страх і відчуття безнадії* селян перед владою розповідями про особливості концтабірного життя: важкими умовами праці та високою смертністю через хвороби. Втім, значна частина засуджених не змиралася з майновими втратами і продовжила чинити опір колгоспній та політичній системі села. Це поляризувало селянство у ставленні до влади: відбувся фундаментальний розкол між невдоволеними та заляканими прихильниками влади.

4. Період Великого терору (1937-1939 роки) поклав цьому край, позаяк колишні засуджені, які були достроково звільнені, знову або потрапляли за ґрати, або вироком ставала найвища міра покарання (назагал близько півтора мільйона осіб). Ця подія у короткому часовому періоді остаточно погасила внутрішній опір селянства, позаяк прикладом зникнення деякої частини активних селян доводила марність опору та жорстокість покарання. Зокрема, це видно з того, як населення прийняло чергову внутрішню позику державі, яку примусово стягували, зокрема, через газетну агітацію [1], [7], як жваво брало участь в обговоренні Положення про вибори до Верховної Ради СРСР [6].

Таким чином, можемо зафіксувати, що систематичне застосування репресивних заходів, які межували з засудженням та стратою громадян, сприяло формуванню страху як основної демотивуючої емоційної реакції та як наслідок пасивних установок щодо ведення господарства, втрати ініціативності та мотивації до праці. Зрештою, це призвело до втрати ініціативності у колгоспному житті 1960-х років. Через місцеву пресу колгоспників повсякчас звинувачували у пасивності («тягти волинку»), безпринципності та аполітичності, будили їхню «колгоспну совість» [5].

Література:

1. Велика радість. *Радянська Волинь*. 1937. 2 лип. (№ 151 (3712)).
2. Дело по обвинению Андрейчука Иосифа Романовича // Державний архів Житомирської області. Р-5013. Ф. 2. Спр. 22393.
3. *Ленінський шлях*. 1933. 4 серп. (№ 43 (114)); 7 серп. (№ 44 (115)); 9 серп. (№ 45 (116)); 12 серп. (№ 46 (117)); 14 серп. (№ 47 (118)); 19 серп. (№ 49 (120)); 25 серп. (№ 51 (122)); 9 верес. (№ 57 (128)).
4. Мазяр О. «...он человек несоветский»: хроніка державного злочину. Житомир: Вид-во ТОВ «Видавничий Дім “Бук-Друк”», 2022. 414 с.
5. Мазяр О. Це залежить від будівельників. *Урожай*. 1963. 8 січ.
6. Онуфрієнко. Брати приклад з передових. *Радянська Волинь*. 1937. 24 верес.
7. Про випуск «Позики зміцнення оборони Радянського Союзу». *Радянська Волинь*. 1937. 2 лип. (№ 151 (3712)).

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ТА СПОРТ

*Клімакова Світлана Миколаївна,
старший викладач кафедри
спортивно-педагогічних дисциплін
і фітнесу, Харківський
національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди*

ЕМОЦІЇ ТА ЇХ РЕГУЛЯЦІЯ В ЖИТТІ ЛЮДИНИ ТА СПОРТИВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Здавна відомо, що психологи визначають емоції (в перекладі – хвилюю, потрясаю) як переживання людиною свого особистого відношення до дійсності, а також до самого себе в процесі взаємодії з навколишнім середовищем і задоволенні своїх бажань. Емоції не відносяться тільки до внутрішнього переживання, їх супроводжують також і фізіологічні зміни в організмі. Тому, правомірним буде розглядати емоції, як реакцію всієї особистості на ті ситуації, до яких вона не може пристосуватися.

Питаннями з'ясування психологічної теорії емоцій займалися такі вчені як: Джемс В. і Ланге Е. Н, У. Кеннон, П. Бард, Ліндсей, Д. О. Хебб і в наслідок розробок цих теорій з'явилася теорія когнітивного дисонансу Л. Фестінгера [3].

В залежності від перепон і труднощів, які людина зустрічає на своєму життєвому шляху, виникають різні емоції. Вчені характеризують їх в трьох параметрах: 1) позитивні і негативні з наявністю відтінків задоволення і незадоволення; 2) за проявом збудження і задоволення; 3) напруга або звільнення від напруги.

Емоції виникають рефлекторно під дією будь яких ситуацій і подразників. Вони пов'язані зі збудженням вегетативних центрів, які знаходяться в різних відділах мозку. Здоров'я – це коли немає в душі роздратування, образи, гіркоти, заздрості, ненависті. Причиною різних захворювань на фізичному рівні є всі негативні почуття, які впливають на енергетичні центри людини.

Багато проблем вирішуються самі собою, якщо людина вміє стримувати себе в різних ситуаціях. Змінюючи енергетичне поле навколо себе, можна також змінити енергетичні поля і в навколишньому середовищі, що можуть носити масовий характер, наприклад конфлікти і війни.

Могутнім джерелом енергії, який повинен постійно працювати і підживлюватися новою інформацією, що переробляється на трьох рівнях: свідомості, підсвідомості і надсвідомості – є наш мозок. Активною частиною мозку є свідомість, яка відповідає за освоєння знань та прийняття рішень. Засвоюючи той чи інший процес свідомість передає його в підсвідомість, де накопичується великий потік інформації та її аналіз, що дозволяє людині відчувати або передчувати події. Свідомість збирає інформацію в будь-якому стані психіки, а підсвідомість її обробляє. Духовна сутність людини залежить від свідомості і підсвідомості, її інтуїція, осяяння, передчуття це надсвідомість, космічний розум, так як думка, рішення приходить з єдиного інформаційного простору – Космосу. Свідомість це різні види знань, що підлягають аналізу, і передаються в підсвідомість, де зберігаються доки не будуть потрібні. Підсвідомість працює тоді, коли свідомість відключається, це буває перед сном або зранку, коли людина ще не прокинулася. Вона має більше можливостей, ніж свідомість. За ніч підсвідомість переробить дану їй установку, а зранку може підказати вірне рішення. Без свідомого, кропіткого, щоденного незупинного мислення неможливий процес творчості, в цей час і працює досвід людини. А потім надсвідомість видає нові рішення дякуючи інтуїції, осяянню, натхненню де всі три параметри нашої свідомості працюють як єдиний комплекс. На підсвідомості лежить саме велике навантаження – вона кожен секунду регулює всю діяльність складного організму людини.

Мозок особливо гостро реагує на стреси, які поступово накопичуються і можуть викликати спочатку функціональні, а потім і патологічні зрушення. Як і весь організм людини, мозок багато в чому складається з води, він ніколи не відчуває болі, тому, що в ньому немає нервових клітин, що приймають біль. Знайома людям головна біль виникає внаслідок недостатньої доставки харчових продуктів по судинам та порушення електrolітичного балансу, а також внаслідок накопичення шлаків в організмі. Від стану внутрішнього середовища організму залежить все наше життя на фізичному, духовному і психічному плані. Різні зміни в організмі, що пов'язані з накопиченням шлаків, а також з негативними думками, змінюють частотний режим роботи, спочатку в клітинах, потім в системах в цілому, знижують захисні функції, підсилюють застійні явища, знижують потенціал енергії, що приводить до захворювань і немає значення, який характер вони мають.

В мозку існують ділянки, які викликають почуття гніву, страху, болю. Вчені називають їх «центрами покарання». Ще на початку 50-х років минулого тисячоліття відкриття Джефа Олсона показали наявність специфічних ділянок головного мозку, які відповідають за

виклик позитивних і негативних емоційних реакцій [3]. Він відкрив центри задоволення і незадоволення через ефект подразнення. Розташування центрів задоволення і незадоволення займають дуже незначну площу і знаходяться поряд, тому ефект подразнення може бути різко змінений: сильні відчуття приємного можуть змінитися відчуттями болю або страху.

За своїм механізмом емоціональні реакції можуть бути безумовно-рефлекторними і умовно-рефлекторними. Безумовно-рефлекторні емоції забезпечуються підкорковими механізмами з участю ретикулярної формації, таламуса і гіпоталамуса. Вищою підкорковою інстанцією, куди збігаються всі аферентні імпульси з якими пов'язані емоціональні прояви людини є бугор ока. Умовно-рефлекторні емоції виникають дякуючи тому, що нейтральний стимул набуває емоційного значення, завдяки своєму зв'язку з емоціогенною ситуацією. Умовно-рефлекторне виникнення емоціональних реакцій пов'язане з досвідом людини. Вищі емоції людини пов'язані з моральними, естетичними та інтелектуальними почуттями, що обумовлені соціальним досвідом.

Встановлення умовних зв'язків можна пояснити більшістю дифузних, тривожних, емоціональних реакцій, яку людина спостерігає в себе, але причину їх виникнення не може знайти. Вона не помічає, як нейтральні за своїм характером стимуляції набули характер емоціональних умовних подразників. Часто буває так: якщо в групі людей хтось один відчуває яку-небудь емоцію, то вона передається і іншим. На змаганнях можна спостерігати як невдалий виступ спортсмена приводе до того, що починає губити рівновагу і невдачу отримують інші спортсмени. Це підтверджує зараженість емоцій страху, а також радості. Крайнім прикладом зараженості емоції страху може бути паніка. Церемонії, ритуали, ігри і змагання засновані на зараженості емоцій. Збіг одних і тих же емоцій у багатьох людей допомагають їх поєднанню, що і відбувається в даний час на Україні, яка перебуває в стані війни з рашистами.

Відносно ролі емоцій для поведінки і діяльності людини відомі вчені французький психіатр П'єр Жане, голландський філософ Б. Спіноза, американський психолог Р.У. Ліпера та інші багато років задають питання: виникнення емоцій є дезорганізуючим фактором, чи вони виконують організуючі функції?

Багато видатних вчених, в тому числі Ч. Дарвін і У. Кеннон, наголошують, що в цілому емоції необхідні і представляють собою процес пристосування людини, завдяки здійсненню мобілізації енергії [3]. Але є і інше бачення у західних психологів про те, що емоції дезорганізують поведінку і діяльність людини. Таким чином виник ряд

теорій, що пояснюють роль емоцій: мотиваційна, де організаційна, інформаційна, захисна та інші.

З одного боку, слід говорити про користь емоцій в біологічному плані. Наприклад, страх викликає гіперкомпенсаторні зміни вегетативних функцій, які можуть бути надзвичайно потрібними при протидії небезпечному об'єкту, або віддаленню від цього об'єкту. Але з іншого боку страх може викликати дезорганізуючу діяльність людини, або діяти за протилежним напрямком, щодо досягнення мети.

Чи можуть емоції допомагати ефективній діяльності людини і яка їх роль, щодо пристосування?

Перша (гіперкомпенсаторна) функція емоцій пов'язана з мобілізацією енергетичних ресурсів організму, що приводить до підвищення працездатності. Але підвищена працездатність може проявитися лише по декількох параметрах. Відомо, що при емоційному збудженні підвищується швидкість реагування, збільшується максимальна м'язова сила, але витривалість до роботи з максимальною інтенсивністю знижується.

З другого боку в змагальних ситуаціях відбувається прискорене втягування, але затримується відновлення. Тому емоційне збудження посилює процеси витрат енергетичних джерел, але не впливає на процеси відновлення.

Деякі емоційні переживання та пов'язані з ними стани супроводжуються не мобілізацією вегетативних функцій, а демобілізацією (зменшення пульсу, артеріального тиску, енергообміну, енерготрат). Це діє, наприклад, під час переживання людиною нудьги і апатії.

П.В. Сімонов, розвиваючи свою інформаційну теорію емоцій доказує, що «вони виконують компенсаторну функцію, слугують механізмом екстреного заміщення недостатніх в даний момент знань» [2].

Це виявляється в трьох ситуаціях:

1) При реагуванні на сигнали вірогідність підкріплення яких мала. В цьому випадку людина переходить на передбачене реагування у відповідності з емоцією, яку вона переживає. Наприклад, людина, відчуваючи страх, відповідає оборонною реакцією на будь які зміни зовнішнього середовища, в тому числі і на такі стимули, які вперше зустрічаються в її житті, яких можливо і не слід боятися. При цьому поведінка людини стає консервативною, розрахованою на такі дії, які гарантують перемогу.

2) При емоційному збудженні групи людей може виникати наслідування, емоційне реагування. Наприклад, особа не має часу і даних для самостійного особистого рішення, їй залишається покласти на приклад інших членів колективу, які своєчасно помітили небезпеку, що на них насувається. Так виникає в колективі паніка.

Виконуючи біологічну функцію поведінка наслідування в соціальному плані несе в собі не організацію, а дезорганізацію діяльності. Прикладом організації ролі реагування емоційного наслідування в спорті може слугувати натхнення, яке охоплює команду при вдалій грі одного-двох гравців в тяжкій ситуації.

3) При спілкуванні з іншими людьми, особливо тоді, коли інші способи соціальної дії, не є ефективними. Наприклад, мова людини стає тим більш емоційною, чим менш ефективні логічні доводи, які вона приводить в спорі.

Сигнальна роль емоцій пов'язана з дією на іншу людину. Цю функцію знає вже дитина, і починає використовувати її за для досягнення своєї мети. Вона швидко з'ясовує, що емоційні реакції (плач, крик, міміка) мають велику силу взаємодії на батьків і тому використовує їх спочатку в якості пасивного методу (каприз), а потім і активного (гнів, що реалізується в діях, спрямованих на батьків, однолітків або інших людей).

В спортивній діяльності емоційні реакції служать спілкуванню спортсменів (особливим емоційним язиком) за для підтримки, схвалення дій партнерів – це міміка, жести, пози, інтонації голосу, вегетативні реакції.

Потрібно мати на увазі, що вольова поведінка сама по собі може служити джерелом позитивних емоцій: необхідність в подоланні перепон задовольняється самим фактом додання. Навіть в тому разі, якщо кінцева мета залишається далекою. Це особливо наочно проявляється в спортивній діяльності, коли спортсмен отримує задоволення не стільки від спортивних результатів, скільки від подолання труднощів, що виникають.

Ми розглянули два механізми організації поведінки і діяльності людини: емоційну і вольову регуляції. Кожна з них має позитивний і негативний бік. Позитивне значення емоційної регуляції полягає в гіперкомпенсаторній мобілізації енергетичних ресурсів, а також в переході до тих форм реагування, які орієнтуються на широке коло імовірно значимих сигналів. Але ці достоїнства емоцій людей мають і слабкі сторони. Така регуляція не економічна, марнотратна, завжди має небезпеку відходу від мети, «сліпого» перебору варіантів методом «спроб і помилок».

Вольова регуляція компенсує слабкі сторони емоційної регуляції, попереджає її дезорганізуючій генералізації, допомагаючи утриманню первинної мети. Але і вольова регуляція має свою «Ахіллесову п'яту» - це надмірна локалізація пошуку рішення задач, що обмежує творчість за рахунок жорсткого програмування діяльності. Творча особистість

повинна оптимально поєднувати сильну волю з визначеним рівнем емоційності.

Щоб підтримати стан рівноваги організму за законами гармонії необхідно підтримувати рівномірний стан всього навколишнього середовища за рахунок енергетичних процесів, що взаємопов'язані з багатьма факторами. Існує багато способів заставити свою біоенергетичну станцію працювати, тільки потрібно до цього прикласти особисті зусилля. В першу чергу потрібно привести свою біоенергетику в стан рівноваги та налаштувати себе на саморегуляцію.

Недоторканий запас енергії, що надається людині під час народження повинен контролюватися, так як його витрати можуть бути небезпечними – він не відновлюється. Важливо знати як працюють енергетичні центри, які знаходяться у передньо-серединному та задньо-серединному енергетичних каналах, а також розташування енергетичних каналів, щоб мати змогу поновлювати організм енергією за рахунок дихання.

Вищим принципом життєдіяльності організму є життєве дихання чи життєва сила. Сила не надходить до нас з енергією їжі, вона керується людиною у вигляді дихання. Накопичення й утримання енергій здійснюється свідомістю. Що більше енергій може утримати свідомість, то більше вона розвинена. Велике значення для набору енергій надається виконанню усвідомлених дихальних вправ. Кожен з нас звертав увагу на те, що іноді виникає потреба вдихнути якнайбільше повітря. Перед тим, як виконати силову вправу, ми інтуїтивно робимо глибокий вдих, накопичуючи цим резерв життєвої сили [1].

Розглянемо методику регуляції дихання та поповнення організму енергією. Закрити пальцем праву ніздрю і спокійно дихати лівим каналом, глибоко вниз живота, приблизно 7 вдихів і 7 видихів. Слідкувати щоб вдих був коротше видиху. Таке дихання називається місячним (негативна енергія), жіноча сила, холодним якщо жарко, підвищує емоційний стан та спокій. Закрити пальцем ліву ніздрю і спокійно дихати правим каналом, глибоко вниз живота, приблизно 7 вдихів і 7 видихів. Права ніздря це канал сили (позитивна енергія), чоловіча сила, дихання очищує ці канали.

Потім 7 циклів дихання з правої в ліву ніздрю – це гармонізує енергетичний потенціал організму. Між серіями дихання потрібно включати фізичні вправи, обов'язково контролюючи дихання.

Чистка переднього і заднього енергетичних каналів відбувається круговоротом дихання, вдихаючи переднім каналом вниз до куприка і видихаючи заднім каналом вгору через спинний мозок, концентруватися на проведені енергії дихання думкою і увагою. Навчання такому диханню проводиться поступово збільшуючи затримки дихання. Один

тиждень виконувати на 3 рахунки вдих, на 3 рахунки затримка дихання, на 3 рахунки видих. Наступного тижня збільшити рахунок до 4-х, і так поступово, щотижня збільшувати рахунок дихання до 7-ми. Далі можна використовувати різні варіанти такого дихання: вдих на 5 рахунків, затримка дихання на 3 рахунки, видих на 7 рахунків, намагаючись видих виконувати довше ніж вдих, але не підвищувати рахунок більш ніж за такі показники: вдих на 7 рахунків, затримка дихання на 3-4 рахунки, видих на 8-10 рахунків. Таке дихання підвищує енергетичний баланс усього організму людини.

Концентрація уваги і думки знімають напруги емоцій стресу, гніву, страху, та інших, заспокоює організм. Такі вправи виконуються перед сном, після сну, а також протягом дня. Добові затрати часу на дихальні вправи повинні складати 60 хвилин і більше.

Існує багато методик дихання. В даній статі була розглянута лише одна з них. Але всі методики дихання, що існують, врівноважують і збільшують енергетичний потенціал організму, гармонізують його газовий обмін в цілому та лікують дихальну систему.

Таким чином, емоції потрібні тому, що внутрішнє середовище організму повинне обмінюватись енергією з навколишнім середовищем. Такий енергетичний обмін не принесе шкоди, якщо в ньому будуть задіяні енергетичні програми, що закладені природою. Головне, щоб емоції були реакцією на те, що відбувається, а не результатом «накручування» себе, щоб вони проявлялися природньо і не стримувалися. Натуральні емоційні реакції не слід стримувати. Необхідно навчитися поважати проявлені емоції іншими людьми і ні в якому разі не подавляти емоції, яку б окрасу вони не носили.

Література:

1. Клімакова С. М., Смелова В. Г. Гармонія комплексного плавання: посібник для тренерів з плавання та здобувачів вищої освіти за спеціальностями: 017 – «Фізична культура і спорт» та 014 – «Фізична культура». Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2022. 110 с. – електронне видання.
2. Саржевський С. Н. Психологія та патологія емоцій, волі, уваги : навчально-методичний посібник для студентів 4 курсу медичних факультетів зі спеціальностей «Лікувальна справа» та «Педіатрія». – Запоріжжя, 2017. – 72 с.
3. Характеристика емоцій та почуттів. 2015 р. Режим доступу – <https://studfile.net/preview/4484717/page:7/>

*Мироненко Світлана Георгіївна,
кандидат біологічних наук, доцент,
кафедра медико-біологічних
дисциплін і фізичного виховання,
Полтавський національний
педагогічний університет
імені В.Г. Короленка*

ПРОФІЛАКТИКА ДИТЯЧОГО ТРАВМАТИЗМУ ПІД ЧАС ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНИМИ ВПРАВАМИ ТА СПОРТОМ

Питання профілактики дитячого травматизму, безпеки дитини, її уміння захистити себе в навколишньому середовищі є вкрай актуальними в системі освіти й виховання дітей та молоді. Більшість нещасних випадків, які трапляються з дітьми в шкільний та позашкільний час, загибель і травмування учнів через необачне та безпечне поводження на дорогах, на воді, з пожежонебезпечними, вибуховими та іншими речовинами вимагають від педагогічних працівників більш сумлінної та відповідальної роботи. Заходи з техніки безпеки передбачають систему організаційних і технічних заходів та засобів, що запобігають дії небезпечних виробничих чинників. До них належать: розроблення та впровадження сучасних найефективніших здоров'ятворчих, життєзабезпечуючих педагогічних технологій щодо запобігання та попередження травматизму серед школярів та систематизоване вивчення стану цих питань в навчальних закладах; проведення навчальних занять з вчителями щодо ефективної організації роботи з питань безпечної життєдіяльності.

Фізкультура і спорт є могутнім засобом зміцнення організму і фізичного розвитку дітей, але це тільки при вмілому і правильно організованому занятті фізичними вправами та спортом. Знання основ профілактики травматизму вчителем фізичної культури та тренером дозволить запобігти травмам та збереже здоров'я та життя дітей.

Під час занять фізичними вправами та спортом необхідно дотримуватись певних умов безпеки. Нижче розповімо про необхідні правила профілактики травматизму.

До занять допускаються учні, які пройшли медичний огляд та вступний інструктаж з питань техніки безпеки. При проведенні занять необхідно дотримуватись розкладу занять, встановленого режиму занять та відпочинку. Аптечка, яка укомплектована всім необхідним, повинна знаходитись в спортивній залі чи тренерській. Перед початком занять необхідно перевірити готовність залу: прибрати всі зайві та

виступаючі предмети, перевірити чистоту підлоги, перевірити наявність освітлення і вентиляції в залі, перевірити інвентар, провітрити приміщення, перевірити температурний режим. Перед початком уроку необхідно переконатись, що всі учні перебувають у спортивній формі, перевірити відсутність годинників, ланцюжків, прикрас та інших заборонених предметів для уникнення травм. Слід нагадати про правила техніки безпеки на даному занятті та вимагати їх дотримання, перевірити явку і заповнити журнал обліку та успішності.

Почати урок необхідно з розминки і лише потім переходити до основної частини. Заняття необхідно організувати згідно плану-конспекту уроку. Необхідно знати рівень фізичної підготовленості, функціональні можливості та медичні показання учнів. Забороняється вхід чи вихід зі спортивної зали без дозволу вчителя до, після та під час уроку.

Під час уроку необхідно дотримуватися порядку й дисципліни, навчати учнів правильному й безпечному виконанню вправ, виконувати страховку чи самостраховку при необхідності, вимагати від учнів припинення виконання вправ при першій вимозі чи сигналу викладача, навчити учнів вести журнал самоконтролю, не залишати дітей без догляду.

Під час уроку слід чергувати навантаження і відпочинок, вміти візуально оцінювати самопочуття учнів за зовнішніми ознаками. При незадовільному самопочутті учня треба звільнити його від занять. Необхідно вести контроль за фізичними навантаженнями, навчати учнів самоконтролю.

Учні зобов'язані дотримуватися правил спортивних ігор, уникати зіткнень, ударів, штовханини, при падінні уміти згурпуватися, виконати прийоми самостраховки.

При виявленні обставин, які можуть нанести загрозу життю і здоров'ю людей, негайно зупинити заняття і повідомити адміністрацію, а учнів вивести в безпечне місце. При отриманні травми учнем слід зупинити заняття, надати йому першу допомогу, запросити медпрацівника, повідомити адміністрацію, батьків.

Після занять супроводити учнів до роздягалень, нагадати правила поведінки. Потім слід прибрати інвентар до місць зберігання, вимкнути освітлення, закрити роздягальні, при виявленні забутих речей – повідомити класного керівника.

Дотримання цих простих дієвих правил безпеки дозволить зберегти здоров'я та життя нашим дітям під час занять фізичними вправами то спортом.

Література:

1. http://xn1aajpcds8ay4h.com.ua/files/image/konf_13/doklad_13_3_1_06.pdf
2. <https://www.slideshare.net/kremenlev/ss-44745538>
3. <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/other/23feb2018/81.pdf>

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

<i>Nikishyna Mariia, Savchuk Yelyzaveta</i> GOALS AND REGIMES OF THE MONETARY POLICY.....	3
<i>Архипова Тетяна Василівна</i> ОСОБЛИВОСТІ МЕДІАПЛАНУВАННЯ ІНТЕРНЕТ РЕКЛАМИ.....	7
<i>Бабій Леся Іванівна</i> ФІНАНСОВО-ОБЛІКОВА СИСТЕМА КАПІТАЛІЗАЦІЇ БІЗНЕСУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ.....	9
<i>Білий Денис Іванович</i> ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ ДРУГОГО РІВНЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ.....	11
<i>Волошин Андрій Валерійович</i> ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	13
<i>Горбачов Олександр Володимирович</i> ВИКОРИСТАННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ НАДАННЯ КАРДІОЛОГІЧНИХ ПОСЛУГ ТА ЇХ АДМІНІСТРУВАННЯ.....	15
<i>Ігнатченко Анастасія Сергіївна, Тарасов Валерій Андрійович</i> ЕФЕКТИВНІСТЬ СПІВПРАЦІ ДЕРЖАВИ І БІЗНЕСУ В РЕАЛІЗАЦІЇ ЗЕЛЕНИХ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ.....	18
<i>Ізюмець Марина Сергіївна</i> ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТОВ «НОВА ПОШТА» ЧЕРЕЗ ВПРОВАДЖЕННЯ НА ВІДДІЛЕННЯХ ЛОКАЛЬНИХ СТАНЦІЙ ПЕРЕРОБКИ ВТОРИННОЇ СИРОВИНИ.....	20
<i>Лісін Микита Сергійович</i> ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	25
<i>Метелиця Володимир Михайлович</i> АГРОХОЛДИНГІЗАЦІЯ ТА ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ПРОФЕСІЇ В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ.....	28

Стельмах Діана Василівна КЛАСИФІКАЦІЯ Ф'ЮЧЕРСНИХ
КОНТРАКТІВ.....32

Телегін Вадим Володимирович МІЖНАРОДНА СПЕЦІАЛІЗОВАНА
ВИСТАВКА «ЗБРОЯ ТА БЕЗПЕКА» ЯК ЗАСІБ ВЗАЄМНОГО
ОБМІНУ ПРОВІДНИМИ ТЕХНІЧНИМИ І ТЕХНОЛОГІЧНИМИ
ІДЕЯМИ ЯКОСТІ ОБОРОННОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ І
ЗАРУБІЖНИХ КОМПАНІЙ КРАЇН – ПАРТНЕРІВ УКРАЇНИ.....35

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Анросович Любов Григорівна МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ
ПОПЕРЕДЖЕННЯ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ У
ФІНАНСОВІЙ СИСТЕМІ.....38

Ванджурак Роман Васильович ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЇ
В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕМОКРАТІЇ.....41

Грабовська Оксана Олександрівна НОВАЦІЇ У ЗАКОНОДАВЧОМУ
РЕГУЛЮВАННІ ПРИНЦИПУ ДИСПОЗИТИВНОСТІ
В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....45

Демчук Марія Василівна, Амеліна Анна Сергіївна
ЗАХИСТ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ.....51

Жердєв Владислав Костянтинівич АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС
РОЗСЛІДУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ.....53

Мартиновський Володимир Володимирович
КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПРОГРАМ ТА СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ
В ДЕРЖАВНОМУ СЕКТОРІ.....56

Марченко Олена Олександрівна ОСОБЛИВОСТІ
ФУНКЦІОНУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....59

Петрук Алла Анатоліївна ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ
ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ВИРІШЕННЯ НИЗКИ
ЮРИДИЧНИХ ПИТАНЬ У РОБОТІ КРИМІНАЛІСТІВ.....63

Саадулаєв Анзор Ібрагімович ДІЯЛЬНІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЮСТИЦІЇ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У РОЗГЛЯДІ СПРАВ ЗА УЧАСТЮ ІНОЗЕМЦІВ.....	66
Стогова Ольга Володимирівна ВІДКРИТІ ОН-ЛАЙН КУРСИ ЯК СКЛАДОВА ЕФЕКТИВНОЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ.....	70
Тимошенко Єлизавета Анатоліївна ПРАВОВА ПРИРОДА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ПЕРСПЕКТИВИ І ПРОБЛЕМИ.....	71
Товкун Людмила Вікторівна ПРИНЦИПИ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ ЯК ЗАСАДИ ДЛЯ РОЗРОБКИ НАЦІОНАЛЬНИХ І МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТИВ У ЦЬЙ СФЕРІ.....	76
Хлопова Карина-Авігея Сергіївна, Амеліна Анна Сергіївна СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ФІНАНСОВІ РОЗСЛІДУВАННЯ»: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД.....	80

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Білик Вікторія Миколаївна, Яліна Вікторія Леонідівна АКТУАЛЬНІСТЬ ІДЕЙ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО ЩОДО СТВОРЕННЯ СПРИЯТЛИВОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ДОЗВІЛЛІ.....	83
Григоренко Тетяна Володимирівна, Захаревич Микола Анатолійович СТРУКТУРА ОСВІТНЬО-КОМУНІКАТИВНОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	89
Старікова Ганна Вячеславівна КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД У ЛІКУВАННІ ЗАКРИТОЇ ФОРМИ РИНОЛАЛІЇ.....	94
Хохлов Артем Сергійович «KULTUR MACHT STARK» ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ В СИСТЕМІ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОЇ ОСВІТИ.....	99

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

- Романець Людмила Миколаївна* РОЛЬ МОВНОГО ЧИННИКА
У РЕФОРМУВАННІ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В 1990-ті –
ПОЧАТКУ ХХІ СТ.....104
- Смоляк Юлія Євгенівна* ІСТОРІЯ ЗАБУДОВИ СКАЛАТСЬКОГО
ЗАМКУ ТА ЙОГО ВЛАСНИКИ.....106
- Яковлєв Ігор Васильович* ТРАНСФОРМАЦІЇ ВЕКТОРІВ
АКСІОСФЕРИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ПЕРІОД
ПРЕЗИДЕНТСТВА В.А. ЮЩЕНКО.....109

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

- Орда Олександра Федорівна, Новицька Дарія Євгенівна*
ГЕЙМІФІКАЦІЯ ПРИ ВИВЧЕННІ ГРАМАТИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ
МОВИ У ВНЗ.....112
- Сіора Віра Валеріївна* ВИНИКНЕННЯ НЕОЛОГІЗМІВ В ЕПОХУ
КОРОНАВІРУСУ.....116
- Черняк Оксана Павлівна* ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ
ДИПЛОМАТИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ.....118

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

- Юрик Наталія Євгенівна, Литвин Катерина Юріївна*
ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗМІНИ В СФЕРІ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ...121

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

- Яковенко Вікторія Вікторівна* КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА
В УКРАЇНІ ЯК ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМ ВНУТРІШНЬОЇ
ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ.....123

ГЕОГРАФІЧНІ НАУКИ

<i>Ковтунук Інна Іванівна</i> ТЕКТОНІЧНІ ТА ОРОГРАФІЧНІ РЕСУРСИ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ.....	126
--	-----

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

<i>Коваленко Олена Іванівна, Самара Ольга Євгенівна</i> ЕМОЦІЙНА ЗАЛЕЖНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ.....	128
--	-----

<i>Мазяр Олег Васильович</i> ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТИСК НА СЕЛЯН У 1930-Х РОКАХ.....	133
---	-----

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ТА СПОРТ

<i>Клімакова Світлана Миколаївна</i> ЕМОЦІЇ ТА ЇХ РЕГУЛЯЦІЯ В ЖИТТІ ЛЮДИНИ ТА СПОРТИВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	136
---	-----

<i>Мироненко Світлана Георгіївна</i> ПРОФІЛАКТИКА ДИТЯЧОГО ТРАВМАТИЗМУ ПІД ЧАС ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНИМИ ВПРАВАМИ ТА СПОРТОМ.....	143
--	-----

Підписано до друку 03.10.2022р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк на дублікаторі.
Умов.-друк. арк. 4,5. Обл.-вид. Арк 4,95.
Тираж 80 прим.

ГО «Наукова спільнота»
46027, Україна, м. Тернопіль, вул. Загребельна, 23
Ідентифікаційний код 41522543
тел. 0979074970
E-mail: rusenkos@ukr.net

Відріковано ФО-П Шпак В.Б.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК№7599 від 10.02.2022р.
Свідоцтво про державну реєстрацію № 073743
СПП № 465644
Тел. 097 299 38 99
E-mail: tooums@ukr.net

